STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00123

A SHTEDTIL

Sholem Asch

Permanent preservation of this book was made possible by
Irwin Rosen
in memory of
Jacob & Lily Rosen

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק

שלום אש.

שלום אש:

אשטעדטיל

פערלאג „פראגרעס״

ווארשא תרע״א — 1911 ניו-יארק

ВАРШАВА 1911.
Тип. Ф. Баумритера, Красинская пл. № 6.

א שטעטל

בלאָטיג איז דער וועג, וואָס פֿיהרט אין „שטעדט'ל" אַריין.

עס איז אַ פּאָר פּורים־טאָג, דער שניי איף די פֿעלדער צולאָזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פֿון די ווײַסע שניי־וועלט ווײַזען זיך שוין דאָ און דאָרט שוואַרצע ערד־פֿלעקען אַרויס. דער זומען, וועלכער האָט זיך איבער דעם גאַנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפֿגעהאַלטען — איז ווייך געוואָרען, צו־שפּאָלטען, און זײַנע שפּראָצענדיגע וואָרצלען הויבען אָן צו נאָגען היונה פֿון דער מאַמע־ערד. און אין די שוואַרצע ערד־פֿלעקען איז עס צו דערקענען, אַז די מאַמע־ערד איז „טראָגענדיג"... ווײַט איף בײדע זײַטען וועג, צווישען די ליפּען־בוימער, געהט אַניאײנזאַמער וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויפֿ'ן פּלײצע און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד. שוואַרצע קראָהען פֿליהען דאָרט ווײַט איבער'ן וועג, פֿון בוים צו בוים, און שאַ־ען אָב מיט זײערע גרויע פֿיסלעך די ווײַסע, לאַנגע שניי־שנירלעך, וואָס זענען איף די צווײַגען פֿון די בוימער. דעם וואַנדערער'ס וועג פֿיהרט אין „שטעדטעל" אַרײַן, קום מיט מיט איהם, און וואָס מיר וועלען זעהן און וואָס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרײַבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פֿון דער „שטוב" איז אָפֿען אַ גאַנצען טאָג און אַ גאַנצע נאַכט, און ווי אין אַ גאַסט־הויז דרעהט מען זיך דאָרט תמיד אַרײַן און אַרויס. אײַזן איז עס ר' יחזקאל גאָמבינערס „שטוב", נאָר דאָך — אַ שטאָדטיש־שטוב, אַ רשות־הרבים, אַזוי, אַז אַ ווילד־פֿרעמדער קומט אַרײַן און זעצט זיך אַנידער, געהט ניט אָן די קשיא: „וואָס וועט איהר זאָגען, ר' יוד?". דאָ זענען אַלע אין דעהיים, סערלאָזט אַ שטאָדט־בעל־הבית זײַן הײם אין דער פּריה

אָהן אַ גלאָז וואַרימס, גערט ער זיך פֿראָסט מיט טלית און תפילין אַריבער צו ר' יחזקאלין אין „שטוב" אַריין, און ווי אַ היימישער, הייסט ער איינער פֿון די דינסטען, אַז זי זאָל איהם אַ גלאָז טהיי דערלאַנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב" צו אַ גלעזעל באָרשטש; נאָך איהם קומט מען אַריין אין אַ ווינטערדיגען נאָכין אָנבייסען, אַז דער פֿראָסט קנאַקט, און מען וויל זיך די גליעדער אָנוואַרימען. און ווער שמועסט נאָך, אַז מען קאָכט ביי מלכּה׳לען — ר' יחזקאלס ווייב — דעם קנאָבעל־באָרשטש. צו נעהמען אין „שטוב" איז ניט קיין הרפּה, דער מנהג איז שוין אַזוי: אַ גלעזעל באָרשטש — אַ טרונק וואַסער. פֿוילט זיך נאָר אַ שטאָדט־בעל־הבית׳טע די הרובע אונטער־צוהייצען, נעהמט זי איהר טעפּיל און טראָגט עס צו מלכּה׳לעס קיך אַריבער. און אין מלכּה׳לעס קיך געפֿינען זיך די גאַנצע שטאָדט טעפּלעך. טהיילמאָל פֿערטוישען זיך די בעלי־הבית׳טעס מיט די טעפּ־לעך, ווערט דאָרט אַ לעבען. מאַכט זיך אַ יונג אַ „ברוגז" פֿון דער היים, האַלט ער זיך אויף אין ר' יחזקאלס שטאַלען. צו זאָרגען איז נישט דאָ וואָס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר' יחזקאלין נישט פֿערשלאָסען, — אַלעס אין קיך פֿריי ווי וואַסער איז עס. פוטער און רעטעכער איז שטענדיג דאָ אין קעלער, דער שליסעל פֿון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאָס דינסט־מיידעל) אַ „וואוילע טאָכ־טער", ברודער, אַז נישט קריגט זי קלעפּ, ר' יחזקאל הייסט אַליין.

די נאַכט האָט דאָס שטעטעל אונטער איהר שויץ אַרונטער גענומען, און די גאַנצע וועלט אַרום און אַרום האָט זי אין זיך בע־האַלטען. אין מיטען דער נאַכט האָט זיך אַ רעשענדיג קלאַפּען פֿון פֿערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאָס רעשען איז פֿער־שטומט געוואָרען ביי דעם שטראַהל שיין, וואָס האָט פֿון אַ לאָדען אַרויסגעדרינגט, און פֿון וואָגען איז ווער אַראָב... שווערע „בעל־בת׳ישע" טריט האָבען זיך איבערין קאָרידאָר געלאָזט הערען. דאָס האָבען געמוזט קומען היימישע, וואָרום זיי האָבען באַלד די קליאַמקע פֿון טהיר געפֿונען, אויפֿגעעפֿענט, און אין „שטוב" אַריין.

אין דער ברייטער, לאַנגער „שטוב" איז קיינער נישט דאָ, זי איז פֿול מיט שאָטענס; די גרויסע ווינטער־לאָמפּ מיט דער ברייט

טער שײַן, ווי אַ באָבע אין אַ ברייטען פֿאַרטוך, ברענט זיך אײנע אַלײן צווישען די שאָטענס אין מיטען שטוב. די אָנגעקומענע יודען זענען אין לאַנגע, ברייטע שאָפּען־פּעלצען, די ברייטע קאָלנערס זענען ביז האַלבען רוקען פֿערוואָרפֿען און ביים האַלז מיט אַ ברייטען רויטען שאַל פֿערבונדען; צווישען די טונקעלע פֿאַלדען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אין די פּעלצען, האַלט זיך נאָך אויף דער טונקעלער סוד פֿון דער נאַכט, וואָס זיי האָבען פֿון דרויסען מיטגעבראַכט...
אויף די קעפּ האָבען זיי שאַפּענע היטלען מיט „לאַפּען" איבער די אויערען פֿערבונדען, און אַן־אײַזהויך איז איבער די היטלען און קאָלנער פֿערפֿרוירען. דער „אײַזהויך" ווערט פֿון דער שטוב־וואַרעמקייט צוגאַנגען, און טראָפּען וואַסער רינען פֿון די היטלען, פֿון די פּעלצען; און ביים דרעהען זיך איבערן שטוב לאָזען זיי נאָך זיך שפּורען וואַסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואָס איז אין אַ ווינקעל פֿון שטוב געשטאַנען. דער אויווען האָט זײַן היץ פֿאַראויס פֿאַר זיך געשיקט און ניט צוגעלאָזט צו זיך. די וואַרימקייט האָט זיי אַרומגענומען. זיי האָבען זיך די פּעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאַנטלען, אַרומגעגאַרטעלט מיט רויטע גאַרטלען, ערשט דאַן האָבען זיך אָנגעהויבען די בערד צו ווײַזען. טהייל ווײַס, טהייל שוואַרץ, טהייל קורצע, טהייל לאַנגע.
די יונגערע האָבען דעם אָרט ביים אויווען פֿאַר די אַלטע אָבגעלאָזט און אַלײן זענען זיי געפֿאַלען ווער אויף אַ באַנק, ווער אויף אַ טיש, און האָבען אָנגעהויבען צו דרעמלען. די אַלטע זענען שטילשווײַגענד אַרום אויווען געזעסען, און אַמאָל האָט אײנער דעם אַנדערען אַ קשיא פֿון געשעפֿט געפֿרעגט, און נאָך אַ לאַנגע ווײַלע האָט יענער איהם אַ תירוץ אָבגעענטפֿערט.

די נאַכט האָט ערשט יעצט אָנגעהויבען דורכ'ן פֿענסטער אַרײַנצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האָט זיך געדאַכט, אַזוי ווי מען וואָלט אַ פּאָר טונגען ליכטיגקייט אין אַ פֿינסטערען נאַכט־ים אַרײַנגעגאָסען. און דאָס ליכטיגקייט האָט דאָס פֿינסטערניש קוים מיט עטוואָס נאָר גרויער געמאַכט. פֿון ערגעץ־וואו האָט זיך אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער קוקורעקו פֿון אַן־אויפֿגעכאַפּטען האָהן געלאָזט הערען; רעדער קלאַפּען אויף שטיינער און זיי שלאָגען אָב אײנזאַם אין דער שטילער נאַכט. די נאַכט קוקט אַלײן מעהר מיט גרויע ברילען דורכ'ן פֿענסטער אַרײַן, אַ פּנים מען גיסט אַלײן מעהר טונגען ליכט אין דער

פינסטערניש... פון אַ צווייטער שטוב הערט זיך הודערן, וואַסער גיסען, דערנאָך טריט־אויף און הראַבינען. באַלד ערהערט זיך פון דער צווייטער שטוב אַ גאַלט קול, וואָס זאָגט מיט זעהר אַ וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאָס קול געהט זיך פאַר זיך אין אַ ווייטען וועג. באַלד מישט זיך אַריין אַ דרייסט דין־יונג קול'כעל, וואָס הייבט זיך און ווי עפּעס מיט אַ פרעטענזיע מישט עס זיך אַריין אין דעם אַלטען טרויעריגען ניגון: „אָמר אַביי” און עס וויל פערטומלען. דאָס אַלטע ערנסטע קול, ווי פאַר זיך, מיידט אויס דאָס יונגע קול'כעל און ווינט אין דער וועלט אַריין. די יודען ביים אויוען אין דער „שטוב”, דערהערענדיג אַ „קול תורה”, האַפּען זיך אויף, רייבען זיך די אויגען. איינער וואַשט זיך די הענד אָן פענסטער, מען נעהמט באַלד אַ סדור'ל אַרויס פון קעשענע, און מען ענטפערט אָב מיט אַ שאַרפען, האַלב־ליטווישען אַקצענט: „למה רגשו גוים” און עס דאַכט זיך, אַז די קולות גיבען זיך אָב איינער דעם צווייטען אַ „שלום עליכם” איידער מען זעהט זיך נאָך...

און גרויער קוקט אַלץ די נאַכט אַריין דורכ'ן פענסטער, אַזוי, אַז מען הויבט שוין אָן צו צווייפלען, אויב עס איז פאַרטאָג, אָדער פאַרנאַכט...

פון דער קיך הערט זיך האַלין האַקען, דערנאָך איינער קנאַקען, מען גיסט עפּעס איבער פון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אַריין, מען גיסט עפּעס אָן, אָדער מען לעגט עפּעס אַנידער און מען געהט זיך זיין וועג... פון אַ ווייטער שטוב הערט זיך אַ קינד וויינען... און עס דאַכט זיך, אַז די קולות מישען זיך אַלע צוזאַמען: דאָס יודענ'ס טרויעריגע תהלים זאָגען, דאָס דינע גמרא ניגונדעל, דער דינסטס האַלץ־האַקען, דאָס פייער קנאַקען, און די קולות גריסען און זאָגען דעם ניי־געבוירענעם טאָג, וואָס קוקט דורכ'ן פענסטער אַריין: גוט מאָרגען!

אין דער שטוב איז שוין האַלב ליכטיג. אויפ'ן טיש זענען אָנגעלעגט פעלצען, קאַפאָטעס און שאַלען. אַ הויכער יונג שלאָפט אויף דער קאַנאַפּע און שטאַרט זיינע לאַנגע פיס אין דער וועלט אַריין...

טהיר און טויערען זענען שוין אָפען, און מען דרעהט זיך אַריין און אַרויס. יודען קומען אָן פון פערשידענעם עלטער,

נידריגע און הויכע, מיט לאנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אב „שלום עליכם" איינער דעם צווייטען און תוך כדי דבור איז מען שוין אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריעגט זיך, אויף טהייל פראגען ענטפערט מען גאר נישט און אויף טהייל — צופיעל תירוצים. אט האלט שוין איין ייד דעם צווייטען אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אין א ווינקעל אריין און רוימט איהם עפעס אין אויער איין. א צווייטער שטעהט ביים טישעל, קוקט אין א סדור אריין און ווארפט אנייניג דארט אהין, און פלוצלונג האפט ער אויך א ייד אונטער'ן ארעם און פיהרט איהם אויך אין א ווינקעל אריין, ווי ער וואלט יענעם די אויגען געוואלט אויסשטעכען, ווייזט ער, אז ער האט אויך א סוד. דערווייל האפט זיך נאך איינער אויף און טהוט זיך אן טלית און תפילין און שטעלט זיך אנידער אבדא-ווענען, א צווייטער ייד גערט איהם שוין אין וועג אריין און לאזט זיך אויך אין דאווענען אריין. אין דערוועלבער צייט רעכענען צוויי יידען מיט א שטיקעל קריידע אויפ'ן טיש, איינער, מיט א נאסען פינ-גער, מעקט, וואס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואס דער צווייטער מעקט. אין צווייטען ווינקעל שטעהען צוויי יי-דען, און איינער, מיט א געל בערדיל און א רונדיג בייכעל, צעהלט דעם צווייטען געלד אויפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, ווי איינער דאוועגט פרום: 76, 75, 74, ווי ער וואלט וועלען דערמיט דעם אנדערען זאגען: זעה, וואס געלד בעטייט. אינדעם עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אריין מיט א געלויף א הויכער, בלינדער ייד מיט איין אויג, מיט א לאנגער, רויטליכער בארד, און ער הויבט אן, אהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, וואס צעהלט דאס געלד: „רויטער הונד, 250 רובל גיסט דו? וואס ביסט דו משוגע געווארען?" דאס געלע יודעל צעהלט ווייטער דאס געלד — 102, 101. „וואס האסט דו צו מיין געלד?" טענה'ט אלין דער צוויי-טער. נאר קוים האט יענער די פאר גילדען צונעמען, שטעהט שוין דער „רויטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאכט. אויפ'ן טיש ליגען פראבען ווייז אין רויטע שנופ-טיכלעך, און יעדער ייד, וואס קומט אריין, האפט א פאר קערענדלעך, בעקוקט זיי צו-ערשט, האפט זיי אין מויל אריין און פרעגט אין דער וועלט אריין: „וויפיעל דער מארק?" ער בעקומט נישט קיין תירוץ, קנאקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיט'ן שטערן, אזוי ווי ער וואלט אליין

פֿון זיך טרעפֿען געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט ניט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוב" איז די שטאָדט־בערזע. קליינע סוחרים'ליך קויפֿען אויף בײַ די פּויערים די תּבואה און מען פֿערקויפֿט זי „ר' יחזקאל'ס שפּײַכלער". אין דער „שטוב" ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען. ניט דווקא די, וואָס זענען נוגע צו ר' יחזקאל'ס געשעפֿט, נאָר אַפֿילו דאָס, וואָס איינער האָט עפּעס מיט'ן צווייטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ ייד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט", אָדער אַז אַ יונגערמאַן געהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַרײַנטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב". דאָס איז דאָס „בית־המדרש" פֿון האַנדעל.

בײַ דער „שטוב" איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל" הייסט עס, פֿאַר ר' יחזקאל'ן אַליין. בײַ אַ פֿיער־עקעגדיגען שרײַב־טיש זיצט זיך ר' יחזקאל אויף זײַן „פֿאַטער־שטוהל". ר' יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יודעל מיט אַ רונדיג ווײַס בערדעל, האַלט זיך אָן מיט איין האַנד די ברילען בײַ דער נאָז, איין גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר' יחזקאל הויבט עס אויף, רײַבט עס איבער מיט'ן טיכעל, זעצט עס ווײַטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר' טוביה'ן זײַן „מענש". ר' טוביה, אַ הויכער ייד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר' יחזקאל'ן מיט איילעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט".

ר' יחזקאל אײַנגעוויקעלט אין זײַן לאַנגען ברייטען שלאָפֿראָק און אין דעם פֿיערקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זײַן מענש, אַ מינוט בייזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווײַטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זײַן מענשען בעראָטהען.

ר' יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר' טוביה'ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרײַבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַרײַן. זאָגענדיג: גוט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעווײַזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואָס לאָזען נאָך זיך אַ אָנגעהענדיגען צייכען. דאָס פּנים איז בּיי איהם רויט פון היץ, טראָפּענס שווייס רינען פון די פּיילטע האָר, און ניט רײדענדיג קיין וואָרט, קנעפּעלט ער אויף זיין פּאַלטאָ, דערנאָך די וועסט, און שלעפּט פון דאָרט עפּעס אַרויס און גיט איבּער אַ בּריוועל ר׳ יחזקאל׳ן.

בּעת ר׳ יחזקאל לייענט, ווענדט זיך דערווייל ר׳ טוביה צום פויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פויער ענטפערט איהם אָבּער נישט. ער קוקט אויף ר׳ יחזקאל׳ן, וואַרטענדיג אויף עפּעס.

— דעם וואָגען שפּאַנען! איך אַליין פאָהר קיין טריסק.

— איך האָבּ דענסמאָל בּאַלד נישט געהייסען געהן מיט׳ן וואַסער, צוויי וואָכען פאַר די ימים טובים, ווער ווייסט וואָס ס׳קען זיך מאַכען? בּיי די ערשטע פרעסט, אַז עס נעהמט געזונד — זאָגט ר׳ טוביה צו ר׳ יחזקאל׳ן מיט אַ מין ווייכען געבּיזער, אַליין ש׳ין פערשטעהענדיג אין וואָס עס האַנדעלט זיך.

— פערפאַלען, דאָס האָלץ שטעלען האָבּ איך געמוזט, די טראַטוועס זענען געווען געבּונדען גאַנץ גוט, די שטריק שטאַרק, די טעג שען, געה רעכען זיך? וואָס קען מען מאַכען; עס איז געווען מן השמים, געה רעכען, פאַר חנוכה וועט זיך די ווייכסעל שטעלען.

— מען דאַרף אַנטיקן און סאָקאָלסקען מיטנעהמען, אויפ׳ן בּוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאָק פרישע „סטראָנקעס״. די היאַקעס, די שטריק — גיט אַ עצה ר׳ טוביה.

— דאָס איז הייבּט זיך אָהן ריהרען, שרייבּט מען מיר, גאָט זאָל געבּען, אַז די קראַכעס זאָלען נישט זיין גרוים, נאָר טריסק דאַכט זיך איז אַ שטיל אָרט, עס איז נישט שטראָמיג און מיט גאָטס הילף, ווען דאָס איז זאָל נאָר נישט מיט אַמאָל בּרעכען, וועט מען קענען דאָס האָלץ ראַטעווען — זאָגט צום סוף ר׳ יחזקאל.

— מיט גאָט׳ס הילף.

— קיין גאָמבּין, דאַרף מען די גאָמבּינער צוויי הונדערט רובּעל שיקען, און בּצלאל צו ר׳ אַברהם פּלאָצקער זאָל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האָבּ מורא, אַז די שעמעניצער זאָלען נישט די שעפּסען אויסהאַפּען, לאָזען טאָר מען זיך נישט.

און רײדענדיג זענען זיי בּיידע אין דער צווייטער שטובּ אַריין.

דער עולם איז האַלבּלעך געווען אין הויף בּיים שפּייכלער די תבואה אָבּוועגען, און דער „שטובּ״ זענען נאָר געווען די אורחים,

וואס זענען געקומען ביי נאכט מיט תבואה אין „שטוב" אריין. און נאך צוויי שטאדטישע מעקלערס, איינער א יוד אין א „גויש" היטטעל, מיט א קראגענדיל, און א קורץ רעקעל און מיט א שטעקען אין דער האנד, — דאס איז געווען „קאזעק" דער פריצישער מעקלער, ער איז געווען געשיקט פון דער צוקערניע פון א פריץ צו ר' יחזקאל'ן. ביי יעדען ווארט, וואס ער האט געזאגט, האט ער דערמאהנט דעם פריץ מיט דער „צוקערניע". דער צווייטער איז געווען ר' הסקל עפשטיין, א יוד א חסיד, אמאל אליין א סוחר, היינט א אבגעקומענער, א מעקלער איז ער געווארען נאר איבערן נאמען „עפשטיין": עפעס דער נאמען פאסט צום געשעפט. ער טראגט א בעשטענדיג בעפלעקטען און צוריסענע קאם־זיידענע קאפאטע, וואס האט נאך נישט דעם נגידישען גלאנץ אנגעווארען.

ר' יחזקאל האט די יודען „שלום עליכם" אבגעגעבען, און איידער זיי האבען נאך אנגעהויבען א ווארט אויסצורידען, האט ער זיי צום כיור געשטופט נאך זיך, אז זיי זאלען זיך וואשען צום עסען. דענסטמאל איז אין שטוב אריין א הויבע, דיקע יודענע אין א ברייטער שירץ. דער דיקער באנד פון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאגען אן, אז זי קומט, און די בריליאנטענע אורינגלעך בלאנקען אין איהרע אויערען. זי האט א ריין, ווייס טישטוך איבערן אנגעשריבענעם טיש געלעגט, און זאגענדיג צו די מאנספערשוינען מיט א ברייט בעל־הבתישען קול: ר' טוביה, וואשען, ר' נטע שאפלינער, וואשען — דיאט זי צום טיש געגרייט.

די אורחים האבען זיך געלאזט שטופען צום כיור, פון הינטען איז געגאנגען דער מעקלער עפשטיין. מלכה'לע האט ברויט אויפ'ן טיש אויפגעלעגט, דער עולם האט זיך ארום טיש געזעצט, פון דער קיך האט זיך געטראגען דער ריח פון געפרעגעלטע ציבעלעס און די פארע פון רויטען בוריקע־בארשט, וואס האט דערמאהנט פון „פסח" און האט געוועקט די תאוה צום עסען. עפשטיין איז געזעסען ביים טיש, ווי איינער פון די אורחים, האט געגעסען און געזאגט גלייך ווערטלעך. דער צווייטער מעקלער קאזעק איז געזעסען אין א ווינקעל אויף די אנלעהנען פון שטוהל און זיך די וואנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אזא ארט, אז מען וויל האט מען געקענט מיינען, אז ער זיצט יא ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער זיצט נישט ביים טיש. ער האט געקוקט אויף עפשטיינען פון דער

הויף. נאר די דינסט, הייזט אויס, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויך אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים־טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנג־געפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדושען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער א ביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארויס און ווארט אויף א ביפעהל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביזן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לעגט געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין. דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אַראָב, מען וועגט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג בײַ די פֿערד, אַ הויכער ברייט־ביינינער, פֿון ר׳ יהוקאל׳ס „גוואַרדיע״, מיט אַ שוואַרץ, אָבגעבערענט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פֿון דערווייטען ווי צוויי שטורקאַצען, פֿיהרט אַרויס פֿון שטאַל צוויי הויכע פֿערד, בולאַנעס. איינס פֿון די פֿערד האָט אויפ׳ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פֿלעק, וואָס האָט פֿון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר בײַם האַלדז זענען בײַ ביידע פֿערד געווען צוקעמט און איינגעפֿלאָכטען אין פֿלעכטלעך. די האָבער־קינדער זענען געווען די ליעבלינגען פֿון ר׳ יהוקאל׳ן, זיי האָבען איהם פֿערשטאַנען. האָבען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בײַטש האָט מען נאָר פֿאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פֿאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבערלאָזען. זיי האָבען עפּעס ווי געפֿיהלט, ווען עס איז פֿרײַטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פֿערלאָזען. און ווען זיי פֿלעגען אַזאַ „שטיקעל״ ווײַזען, האָט ער זיי אַליין מיט זײַן האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר׳ יהוקאל׳ס פֿערד זענען נשמות פֿון אַלטע בעלי־חובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך בײַ איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבען, ביז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זײַן ווינטערדיג קורץ פּעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ׳ן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיגע פֿוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בלעכיל״ געפֿעהלט. און מיט אַ מין בּרחבות׳קייט האָט ער זײַנע חברים צוגעפֿיהרט צום וואָגען, ווי די האַמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגעטהון, און מיט דעם נײַען געשפּאַן אויסגעציערט. דערנאָך האָט ער די בלאָהע בענדערנע לייצעס בײַם דישעל פֿערבונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פֿון בוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבגענומען און זיי אונטערען געזעס פֿערפּאַקט. אַרײַנגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווײַל נאָטע אין פֿענסטער פֿון דער קיך אַנ׳אויג אַרײַנגעוואָרפֿען, זײַן אויג האָט זײַן שליחות ערפֿילט, און באַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט-

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פליישיגע הענד געדרונגען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאָפטען אַרויס־געשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער׳ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „ווערטער גערעדט״.— „פייער און פלאַם״. זי איז פלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאַטען, און נישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פון אונטער׳ן קאַפטען אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאַטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס,

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און ווייל זי האָט געוואָלט, ווייל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פעסט אַרום מיט ביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ׳ס די בייטש, „זאַ־טעלט״ ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, איב וועסט מיט מיר התונה האָ־בען,— זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פלינקער, די בעל־הבית׳טע געהט, האַפּ...— מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָבגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פון שטאַל:

— צובראָכען זאָלסט דו די הענד און פיס אויפ׳ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפענדיג.

— דו, סוקאַ איינע,— לאָזט ער זיך נאָך איהר.

דאָס שרייבערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפט אַרויס פון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פערשוואונ־דען אין הויז פון דער קיך.

אַ קנאַק פון נאַטעס בייטש און אַ עזות׳דיג רעש׳ן פון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פודה שטעהט שוין פאַר דער מהיה געשפּאַנט.

און באלד האט מען אנגעהויבען צו טראגען פון שטוב אויפ'ן וואגען פעקלעך און פעקעלעך. ר' יחזקאל ריהרט זיך נישט אין וועג אריין אהן „צדה לדרך". ר' יחזקאל האט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאפען־פעלץ, דעם ווינטערדיגען פאלטא מיט די ברייטע ארבעל האט מען איבער'ן געזעס געלעגט (ווארום א טאג איז געווען א שענער, דער פראסט האט געלאזט. און די זון האט אין הימעל געלאכט). נאך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט א ברכה אויף די ליפען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין חדר אריין נאכ'ן אנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פוטער, נאך טהייל האט דער „בעהעלפער" אונטערגעשטופט: „אין חדר אריין". די קינדער אבער, מעהרסטענטהייל אין פעלצלעך אנגעטהון, ווארטען ארום דער פוהר.

— זיידעשי, זאל דער זיידעשי פאהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט חשק! — האט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האנד געגעבען, פון דער הויזען־קעשענע א גרויסען בייטעל ארויסגענומען און די קינדער לעטיק־געלד געטהיילט.

פון דעם פענסטער פון צווישען די צוויי געהאפטענע גארדינען האט א מיידעלס געזיכט ארויסגעשיינט. דאס האלבע געזיכט, אנ'איידעל גערייטעלטע באק מיט א שווארצען זידערנעם לאק און מיט א בלאהען באנד פערבונדען, האט איידעל און אריסטאקראטיש פון דערווייטען צום פאטער אהין געשאקעלט:

— פאהר געזונדערהייט, טאטעשי!

ר' יחזקאל איז אויפ'ן וואגען ארויף. זיצענדיג אויפ'ן וואגען, האט ער נאך עפעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אהין געשאקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאה'לע! און צו די איינעקלעך פון וואגען אנגעזאגט:

— איהר זאלט בעגעהרען צו לערנען!

אין א ווינקעל איז יענטע געשטאנען. איהרע הענד האט זי אויפ'ן הארץ פערלעגט און געקוקט אויף נאטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף" און שטארק אויף דעם „קארשעל" אין זיין קורץ פעלצעל, און דאס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אראב צו איהר. ער האלט די לייצעס אין דער האנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאזען, ווי זיינע פערד, די חברים, וואס קענען נישט איינשטעהן און האקען מיט זייערע פאדקאוועס אויף די שטיינער.

יענטע האט געשמייכעלט.

נאטעס א קנאל פון דער בייטש האט איהר א גרויס אבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאפענדיגע פערד האבען זיך אין דער וועלט געלאזט, אויסמיידענדיג דאס שטילע, רוהיגע, פריה־מארגענדיגע שטאדט־געסעל — און נאטע מיט'ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פערשוואונדען געווארען...

אין דער „שטוב" ביי ר' יהוקאל'ן איז איצט שטיל. דער עולם האט די געשעפטען אבגעמאכט. די פרעמדע, וואס זענען ביי־נאכט געקומען, האבען זייערס פערקויפט, איינגעשפאנט און אבגעלאזט זייער ארט אנדערע סוחרים, וואס וועלען קומען ביי דער נאכט. די גרויסע קאנאפע זעהט זיך ערשט איצט ארויס מיט איהר לעדערענעם, אלט־מאדישען איבערציהער און מיט אלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואס זענען אין איהר. דער לאנגער טיש אין מיטען „„שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שווארצער אויווען איז בעשריבען, די הויכע שאנק איז בעשריבען און אלע שטוהלען און בענק זענען „אנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראנקען און ווענד זעהען אויס ווי כלי־זין, וואס די זעלנער האבען זיי איבערגעלאזט אויפ'ן שלאכט־פעלד און זענען אנטלאפען פון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אן, און קריגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אויס...

באלד זענען אריינגעקומען צוויי נידעריגע, פעטע יונגע־מאנטשיקלעך: האצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאגען אויס, אז זיי זענען ברידער; ר' יהוקאל'ס שוועסטער־קינדער. אמאל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זענען זיי אויך נאך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" ארום. א משפחה, און זיי קומען נאכ'ן אנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאנאפע, פאר מיטאג.

ביידע מיט אמאל, ווי עס פאסט פאר צוויי ברידער, האבען

זיי זיך ביינאנד אויף דער קאנאפע ארויפגעלעגט, די פאלטאס אויס-געטהון, קונציג זיי פאר קישעלעך געמאכט און אונטער די קעפ זיך ארונטערגעלעגט. ציערשט האבען זיי זיך אין דער שטיל — אזוי ווי עס וואלט זיי א שאד זיין אויף דעם א ווארט אויסצוזי-צען — געשטופט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האט פאר זיך דעם אנלעהנער געוואלט. נאר אזוי ווי זיי האבען זיך אהן ווערטער גע-קריגט, אזוי האבען זיי אויך אהן ווערטער צווישען זיך שלום גע-מאכט. איינער האט דעם אנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האט זיך צו זיינע פיסענס געלייגט.

האצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האט קונציג זיך געקראצט מיט איין פינגער אין זיין נעל בערדעל און האט זיך פערטראכט אויף א רעכענונג, וואס איז איהם געגענאיבער פאר די אויגען געשטאנען:

— 7 מאל 38 וויפיעל מאל האבען מיר, הא, בעריל?

נאר בעריל האט איהם מיט דער נאז אבגעענטפערט. האט זיך האצקיל מיישב געווען, זיך צו דער וואנד אויסגעדרעהט, און עפעס ווי וועלענדיג אבטהון בערל'ען, האט ער אויך דאס זעלבע געטהון...

II.

א היזעל ביי דער ווייכסעל.

איינס אליין און פאר זיך אליין שטעהט זיך א היזעל אין טהאל צווישען צוויי הויכע בערג, וואס לאזען זיך ווייט און הויך אין דער וועלט אריין, ביים ברעג פון טייך ווייכסעל. ווינטער איז עס. גאט'ס וועלט איז איינגאנצען אין שניי פערטרונקען. אונזער היזעל, ווי אנ'אלטער בעל־הבית אין תכריכים, שטעהט זיך ביים ברעג, קוקט זיך צו צום פערפרוירענעם טייך זיין שכן גוין עס שווייגט, ביז דער טייך וועט צו תחית־המתים אויפשטעהן. דערווייל איז דער טייך געשטארבען, געפרוירען און מיט א ווייסען קיטעל איינגעהילט. ראבען פליהען אויף זיין ברייט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טייכ'ס רוקען און לעכערען זיין אבגעשטאקטע דעקע. טהיילמאל געהט

אַ מענש איבער'ן טײַך, און דעם מענשענס פּיס טוקען אין דעם װאַ־סער, טיפען שנײ. און פֿון בײדע זײַטען הײַזעל זעהען אױס די הױכע בערג, װי שטיקער געפֿאַלענע פֿליגעלען פֿון אַן אָדלער, װאָס ליגען אײנער אױפ'ן צװײטען, אָדער װי שטיקער געפֿרױרענע װאָל־קען װאָלטען געפֿאַלען אײנס אױפ'ס צװײטע. אױף די הױכע בערג קריכען נידריגע שנײ־בױמעלעך; אײן בױמעל, בעדעקט פֿון קאָפּ ביז די פֿיס אין שנײ, האָט זיך אױפ'ן שפּיץ באַרג אַרױפֿגעכאַפּט, עס שטעהט אײנס אַלײן אין דער הױך און עס קוקט זיך װײַט און ברײט אין דער װײַסער װעלט... בײַם ברעג פֿון טײַך, צו־פֿיסענס דעם באַרג און צו־קאָפּענס דעם טײַך, שטעהט אַ שװערענגע בױמער, אײנס נאָכ'ן אַנדערען מיט שנײ בעדעקט, װעלכע זעהען אױס װי װײַסע עדות, װאָס שטעהען און היטען דעם ריזיגען מת, דעם טײַך...

אין דעם הײַזעל זיצט אַ משפּחה פֿון יאָהרען־לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טײַך, דעם שכן. „היים איבערפֿיה־רער'ס" הײסט דאָס הײַזעל הײַנט. אַמאָל מיט אַ דרײַסיג יאָהר צו־ריק האָט עס געהײסען „משה איבערפֿיהרער'ס", און אפשר אין צוואַנציג יאָהר אַרום װעט עס גאָר הײסען „דוד איבערפֿיהרער'ס". נאָר עס איז נישט קײן חילוק, דער נאָמען טױשט זיך נאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הײַזעל, דאָס װאַסער און דער נאָמען „איבער־פֿיהרער" בלײַבען ביז איצט. דער הײַנטיגער „איבערפֿיהרער" הײסט חיים און איז אַ יוד פֿון אַ יאָהר פֿופֿציג, אַ הױכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אױסגעצױגען און די װײַסע באָרד אױסגעצױגען, און דער הױכער געקנײטשטער שטערן איז אױסגעצױגען. אַ װאַסער־קינד, אױפֿגעצױגען געװאָרען בײַם װאַסער, און װער װײסט, אױב זײַן קבר װעט נישט זײַן אין װאַסער. נו, װעט עס אין װאַסער גופא נישט זײַן, על כּל פּנים װעט עס זײַן בײַם װאַסער. און װעט אַ געװיסער קומען, װעט איהם דאָס װאַסער פֿון קבר אַרױסנעהמען און מיטפֿיהרען איהם מיט זיך קײן דאַנציג, אַזױ װי עס האָט מיט זײַן פֿאָטער און מיט זײַן זײדען געטהון... און װאָס איז דער אונ־טערשיעד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט'ן װאַסער אױסגעמישט צו װערען? די ערד איז טױט, זי שװײַגט תּמיד און שטעהט תּמיד אױף אײן אָרט, דאָס װאַסער לױפֿט, אײַלט זיך אין דער װעלט אַרײַן, עס לעבט האָטיש...

משפחה מיט'ן וואסער איז ער שוין פון לאנג. דאס וואסער דארף יעדעס יאהר א מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאנג מיט'ן וואסער געוואָרען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבערפיהרער" אמאל שבת נאכ'ן מיטאג ביי'ם ברעג איין, און א וואליע קומט צולויפען און רוישט, דאכט זיך איהם, אז משה'לע מיט זיינע חברים, די וואליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פרנסה פון וואסער, א גאנצע וואך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייוועגד שפאלט און שניידט אב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאס וואסער פיהרט זיך יודישליך, עס האלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט איין וואליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאר דער טהיר. ער זאגט פרק, דאס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה" און ווי דערצעהלען די וואליעס גאט'ס וואונדער, און יעדע וואליע האפט א ווארט און מאכט פליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוירען, צוגעדעקט אין זיין שניי. דאס הייזעל איז פערשנייט, פערשאטען פון קאפ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאָוועטענעם פענסטערעל שטארט ארויס דעם איבערפיהרער'ס אנ'אויג און בעטראכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוירען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוירען: דער טייך הינטער'ן אייז און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאס וואסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע ארויס און לעבט אויף, דענסטמאל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" ארויס, האט א הנאה פון זיין שותף, וואס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאלע.

ביי נאכט. די געגענד איז ארום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאפט אויף דער וועלט, ווי א מאמע אויף זיין הייזגעזינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריעזען אין זייערע תכריכים. דענסטמאל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאָוועטען פענסטעריל א שטראהל ליכטיגקייט ארויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אריין. ווייט ערגעץ בלאנדזשעט א פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאָך ווינטער. מיט שניי אַרום איז אַלץ נאָך בעדעקט; נאָר דאָך קוקט שוין גאָט פֿון דער הויך מיט קלאָרע אויגען אַראָב. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיגע וואָלקען פֿערשפּרייט. און איהרע שטראַהלען לעבּערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די אַרוימיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאָר, ריין; קיין מענשענס פֿוס האָט נאָך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאַנצע שטראָמען צוגאַנגענער שניי לאָזען זיך גלעטענדיג פֿון די בערג אַראָב און פֿאַלען אין דעם האַלב־געפֿרוירענעם טייך אַריין. דאָס אייז איבער'ן וואַסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאָס וואַסער קוקט דורך איהם, ווי דורך אַ קלאָרע שויב אַרויס. טהיילמאָל וואַרפֿט זיך אַ פֿיש אַרויף, האַקט אויף די שויב מיט'ן ווידעל, וואַרפֿט אַ בליק אויף גאָט'ס פֿרייע וועלט און פֿאַר גרויס גדולה, אַז די מאַמע, דאָס וואַסער, וועט באַלד פֿון זיך די שויב אַראָבוואַרפֿען, לאָזט ער זיך מיעך־נאַרקענדיג אין וואַסער אַריין די בשורה די חברים אָנצוזאָגען. און אַלץ אַרום איז בעהאָפֿטען איינס מיט'ן צווייטען, אַלץ האָט דעת שניי צוזאַמענגענאָסען. קלאָר, ריין, העל, נאָר איין שוואַרצער פֿלעק שטערט די ווייסע שניי־וועלט — דאָס הייזעל, וואָס עס שטעהט זיך איינס אַליין אין טהאָל.

די היימ'שע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואָס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אַמאָל דערזעהט זי פֿון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פֿוהר. זי האָט באַלד די פֿערד דערקאָנט, און זי האָט צום מאַן דורכ'ן פֿענסטער אַריינגעקלאַפּט.

— חיים, דער סוחר פֿון די טראַטוועס פֿאָהרט.

— געמאַכט ווי אַ חכם, אין אַ פּאָר שעה אַרום וואָלט פֿון האָלץ קיין לעק ניט געבליבען — האָט חיים אָבגעענטפֿערט אַרויסגעהענדיג אויף דער שוועל פֿון דער טהיר.

און וואָהר איז עס. צווישען די ווייסע פֿעלדער שוואַרצט זיך דער וועג און אויפ'ן וועג לויפֿען צוויי גרויע פֿערד, וואָס קומען וואָס אַמאָל נעהענטער.

באַלד איז נאָהנט מיט אַ קנאַל פֿון דער בייטש צום הייזעל צו געפֿאָהרען. די פֿערד זענען געווען צוהיצט, פֿערסאָפּעט. ר' יחזקאל אָנגעטהון אין זיין דיקען שאָפּען־פּעלץ, איז פֿון דער פֿוהר אַראָב פֿרעגענדיג:

— נו, וואָס מאַכען דאָרט מיינע העלצלעך?

— מיר האָבען געטהון, וואָס מען האָט געקענט. מען האָט נאָך אַמאָל מיט שטריקאַווקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאַמענגעקלאַפּט און מיט גראָבע שטריק צום ברעג פערפעסטיגט, אָבער ווער ווייסט? שפּיל דיך מיט איהר — האָט חיים אויסגעלאָזט מאַכענדיג מיט די האַנד, ווי ער וואָלט דערמיט געוואָלט געבען פערשטעהן די גבורות פון איהר, פון זיין ווייכסעל.

ר' חיים איז צוגעגאַנגען צו ר' יחזקאל'ן און האָט איהם אָפּגעשטעקט „שלום-עליכם", און ר' יחזקאל איז מיט אַ אַראָבגעלאָזענע קאָפּ אין שטיבעל אַריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאַנען צוויי הויכע בעטען, פול אָנגעלעגט ביז אין האַלבען באַלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האָט זיך אויפגעהאַלטען די פעדערן פון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די יודענע האָט צייט נאָך איהר התונה יעדען פרייטאָג געשאָכטען — אויף אויסשטייער פאַר שוועסטערן־קינדער אויף החונה. פון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל שטוב — האָבען רויטע עפּעל אַרויסגעקוקט, וועלכע האָבען פערשפּרייט אַ עפּעל־געשמאַק אין דעם קליינעם דאָרפישען שטיבעל.

ר' יחזקאל האָט זיך ביים טיש אַוועקגעזעצט. פאַר עגמת־נפש, האָט ער נישט דעם שאָפּען־פּעלץ אויסגעטהון און האָט צום פענסטעריל אַרויסגעקוקט. אַרום איז נאָך שטיל, נאָר פון גאַנץ ווייט הערט זיך אַמין גיסען. דאָס זאָגט אָן שלעכטע בשורות, און פון די יחזקאל'ס ברוסט האָט זיך אויס געוועגדייט אַ „רבונו של עולם" אַרויסגעריסען.

נאָטע איז אַריין אין שטוב און האָט עפּעס דאָרט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ'טע האָט זיך מיט איהם געקריגט, וועגען האַלץ האַקען. באַלד האָט אַ פייעריל געקנאַקט אין קיך — אַ יאַיכעל פאַרן סוחר אָבצוקאָכען. די היימ'טע ביי דער קיך זעהט, אַז דער סוחר זיצט פערקלערט ביים טיש, הייבט זי איהם אָן צו טרייסטען:

— זאָרגט נישט, סוחר, וועגען די טראַטווען, גאָט וועט העלפען און וועט אייער סחורה פון וואַסער ראַטעווען.

ר' יחזקאל האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ'טע, די אַ יודענע טרייסט איהם, האָט ער זיך פאַר זיך אַליין פערשעמט, און איז אַרויס אין הויף.

— פֿיהרט מיך, ר' חיים, צום געהילץ — האט ער צו חיים'ן געזאגט, טרעפֿענדיג יענעם צוויי עמער וואסער טראגען — נאטע, קום מיט.

חיים האט די עמער אין שטאל געטראגען. אלע דריי זענען הינטער'ן הייזעל צום געהילץ ארונטער.

אז מען האט נישט געוואוסט, האט מען נישט געקענט בעמערקען, אז דארט ליגט האלץ. האלבליך איז עס אין אייז איינגעפֿרוירען, און פֿון אויבען איז עס מיט וואס צוגעדעקט. נאר לאנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו ארויס, און לאנגע דיקע שטריק זענען אנגעבונדען אן דיקע בוימער, וואס שטעהען ביים ברעג.

— א שלעכט, א שלעכט געשעפֿט, — ברומט ר' יחזקאל פֿאר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופֿט לויט דעם אויג, וויפֿיעל אייל ווייט קען דאס געהילץ ליגען פֿון ברעג.

— מען מוז קיין יאנאשעץ געהן פֿויערן שאפֿען, וואס מעהר פֿויערן, און אזוי ווי דאס אייז וועט נאר אנהויבען זיך ריהרען, מוז מען דאס געהילץ פֿון וואסער ארויסנעהמען. — וויפֿיעל עס זאל קאסטען — פֿערפֿאלען.

— וואס דען? אז דאס אייז וועט אנהויבען ריהרען, וועט עס דאס געהילץ ווי א פֿעדערל מיטנעהמען — ליטימט ר' חיים מיט, מיט א מין בעהאלטענער גאוה אויף זיין וואסער.

— עס ליעגט ניט ווייט פֿון ברעג. אין גאנצען אנ'אייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילען. פֿון אויבען קומט דאס אייז אן אין א לאדע מינוט, — זאגט ר' חיים שוין געהענדיג.

ר' יחזקאל האט איהם א 5־רובל'דיגען געגעבען, אז ער זאל פֿון דארף אקעוויט מיטברייינגען און אליין איז ער צוריק אין ר' חיים'ס שטיבעל אריין.

אין שטיבעל ביי ר' חיים'לען האט זיך געטראגען אין דער לופֿט א ריח פֿון קארטאפֿלעס מיט באבעס (די חיימ'טע ווייסט שוין פֿון לאנג, אז פֿון איהרע „באב" לעקען די סוחרים די פֿינגער); די חיימ'טע איז אינגאנצען אין דער קיך געווען פֿערטהון. נאטע איז געזעסען אין א ווינקעל ביי דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האט זיך די אניצעס געטריקענט, שמייסענדיג דערווייל מיט די חיימ'טע וועגען א כלה. — די חיימ'טע האט איהם א שדוך אנגעשלא-

גאַן מיט איהר׳ס אַ שוועסטער־קינד פֿון יאַנאָשעץ, זעהר אַ שעהן, געזונד מיידעל מיט אַ פּאָר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אַהער ברייגנגען.

נאָטע איז געזעסען און האָט דעם שמועס ערנסט אויסגעהאָרכט און מיט׳ן קאָפּ צוגעשאָקעלט; געוואָלט האָט ער דערווייל ביי דער אַלטער אַ גוט מיטאָג אויסנאַרען. ער האָט זיין עסק פֿערשטאַנען. די אַלטע איז באַלד צו איהם מישפּחה׳דיגער געוואָרען. ר׳ יחזקאל איז אַריינגעקומען, איז דער שמועס געוואָרען איבערגעהאַקט.

ר׳ יחזקאל האָט שוין געפֿונען דעם טיש געדעקט מיט עפּעס אַ מין מאָדנע „צוועל“, וואָס זעהט אויס צו זיין אַ קאָלדרע אויף די בעטען, מיט אַ בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפֿעל, מיט אַ קלינג פֿון אַ מעסער און אַ גאָפּעל, אַ היימיש־געבאַקען ראַזעוואַנע ברויט און אַ זאַלץ־מעסטעל. ר׳ יחזקאל האָט זיך געוואַשען, אַ מוציא געמאַכט, און די היימ׳טע האָט איהם אַ טעלער דערלאַנגט, פֿון וועלכען די פּאַרע האָט די שטוב איינגענומען. ר׳ יחזקאל האָט קנאַפּ פֿערזוכט, אַוועקגערוקט פֿון זיך דעם טעלער, די שירים איז פֿאַר נאָטען געווען...

ר׳ יחזקאל האָט פֿלינק אָבגעבענטשט און איז צום געהילץ אַרויס, ער האָט זיך ביים ברעג אַנידערגעשטעלט און געוואַרט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פֿון דער ווייסער וועלט האָט זיך זיין אויג פֿערוואָרפֿען. דאָס וואַסער לויפֿט פֿון די בערג און עס גיסט זיך איבער׳ן אייז. פֿון דערהייטענס הערט זיך אַ קנאַק. אַ שטיק אייז, אַ האַלבער טייך קומט אָן און רייסט זיך ווייטער, דאָס וואַסער רוישט שטראָמענדיג אין אַ רינע פֿון צווישען צוויי שטיקער אייז, און מיט אַ רעש שטראָמט עס פֿון דער רינע אַרויס און עס לעבערט דאָס אייז, אויף וועלכען עס רינט אַראָפּ. אַ הוואַליע וואַסער קומט אָן צולויפֿען און גיט זיך אַ נאָס איבער׳ן אייז, באַלד נאָך דער הוואַליע הערט זיך אַ קנאַק; דאָס אייז שפּאַלט זיך און אַ ריזיק שטיק פֿון איהם שטעלט זיך קאַפּויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאָס וואַסער לאָזט זיך אין אַ שטאַרקען שטראָם אַרויס פֿון זיין געפֿרוירענער דעקע, מיטשלעפּענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראָכענע שטיקער אייז, און מאַכענדיג מיט זיי אַ שפּיעלעכיל, אַ דריידעל און קאָהן, צווישען צוויי

האָליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע כאַפּען, און פּאַטשען זיך אין פּנים אַריין...

אַט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אייז בײַם ברעג, וואו דאָס האָלץ ליעגט. ר׳ יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס ריהרט זיך נאָך נישט. דער באַלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיג, אַז דאָס וואַסער זאָל איהם קענען בעוועגען. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ כוואַליע און נאָך אַ כוואַליע. דער באַלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אונטער, נאָר ער שטעהט אָבער נאָך אַ מינוט אין אונטער איהם הייבט אָן בורטשען, און דאָס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אַט ווײַזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבונדען אָן דער צווייטער, און איינע הויבט זיך, רײַסט זיך פון דער צווייטער. ר׳ יחזקאל קוקט אויף זײַן פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אייז פרובען זיך פון אָרט ריהרען. די שטריק סקריפּען בײַ די בוימער. זיי רײַסען זיך. די לעצטע מינוט. ר׳ יחזקאל טרעט נעהענטער צום וואַסער צו, ער שטעקט די האַנד אויס, ער וויל אָנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פויערים — קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפט, וויילט, דאָס אייז פּלאַצט — זײַן פערמעגען ראַטעווען, אוי, רבונו של עולם, זײַן פערמעגען ראַטעווען.

קומט אָן צולויפען ר׳ חיים מיט פויערים אַ גאַנצע מחנה. ר׳ יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווײַטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פויערים קומען נעהענטער, טהייל האַלטען העק, לאַמען, קייטען און שטריק, ר׳ יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאָראויס — ער קוקט נישט אויפ׳ן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זײַנע פיס. ר׳ יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָט׳ס הילף, די פויערים נאָך איהם. מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען כאַפּט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שנײַדט דורך די „שטריקאַוויקעס״, מען שנײַדט אָב איין טראַטווע פון דער צווייטער, דאָס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט בײַ די שטריק, ווער קוקט אויף עמעס? מען שפּרינגט איבער פון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראַטעווען ציהט מען אַרויס אויפ׳ן ברעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פערפעסטיגט זיי שטארקער ביי'ם ברעג.

און דאס וואסער האט זיך געגאסען אויפ'ן אייז און מלחמה געהאלטען מיט איהם, אזוי, אז דאס אייז האט געצווייפעלט, וואס איז מעהר פון אויבען אויפ'ן טייך: דאס אייז אדער דאס וואסער. מיט א שטראם האט זיך געלאזט און געווארפען איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען, און איין באלוואן איז מיט'ן קאפ אריין אין צווייכען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פלוצים האט זיך אויפגעהויבען א שטיק אייז אין דער הויך און האט אבגעהאלטען זיינע חברים, וואס לאזען זיך נאך איהם; און די שטיקער אייז זעגען אהויף איינס אויפ'ן צווייטען, איינס אויפ'ן צווייטען, און א בארג אייז איז אין מיטען וואסער שטעהן געבליבען. דאס וואסער האט מיט דרך־ארץ געמוזט פאר זיי אבטרעטען. נאר באלד האבען די חוואליעס וואסער, ווי זיי וואלטען זיך איין האנד געמאכט, גענומען זיך אויף אמאל אריין אין בארג און איהם צושמעטערט, חרוב געמאכט, און דאס וואסער האט זיי אין דער וועלט געפיהרט, היידא...

דאס וואסער ברעכט אלץ, און די פויערים פליהען פון איין שטיק אייז אויפ'ן צווייטען.

דערווייל האט די נאכט זיך אנגערוקט. פון אויבען איז דער הימעל אין א חמארע געפרוירען געווארען, נאר דאס וואסער האט זיך ווייטער דאס זייניגע געטהון, און די פויערים האבען אויך דאס זייעריגע געטהון — שייטלעך האלץ אין סמאלע איינגעטונקט און אנגעצונדען, און די נאכט האבען זיי בעלויכטען; דער עלסטער און מיט איהם די פויערים — איין בעלקע נאך דער צווייטער אויפ'ן ברעג ארויסגעקראגען, און דאס וואסער האט גערוישט, געווארפען זיך און דאס האלץ געשלעפט צו זיך.

דערנאך, אז מעהר פון די העלפט האלץ איז שוין אויפ'ן ברעג געלעגען, האט ר' יחזקאל זיין פוהר געשיקט אין שטעדטיל אריין נאך בראנפען, אליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אריין.

ביי'ם טיש האט ער געטראפען א יודען אין א לאנגען פוטער מיט א לאנגער, שווארצער בארד. ער איז געזעסען האלב „אוועקגעלעגט" אויף א שטוהל און געשמועסט מיט א בחור'ל פון א יאהר פופצעהן — מיט א חניוודיג פנימ'ל, וואס זאגט מעהר אויס פון פאנ-

טערים נגידישקייט ווי פֿון פֿאָטער אַליין. ער איז געווען אין אַ סאַמעטען היטעלע מיט פּוּשְׁתּלעך און מיט אַ זיידען האַלז־טיכעל. אַ נגידישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאַקט, אין זיין מינע. ר׳ יחזקאל׳ן איז ער באַלד געפעלען. ער איז צוגעגאַנגען און די הענד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האָט ווער פֿון זיי געפֿרעגט, אָדער ביידע אינאיינעם.

— איך בין אַ קאָנסקער־וואָליער, מען דאַרף איבערן וואַסער — ענטפֿערט דער יוד מיט דער שוואַרצער באָרד.

— איך בין אַ קאָזמערער, טראַטוועס אין דער ווייכסעל שטעהען — ענטפֿערט ר׳ יחזקאל.

— ווער? ר׳ יחזקאל גאָמבינער פֿון קאָזמער, אפשר?

— יאָ. און איהר, ווער זענט איהר דאָס פֿון קאָנסקע־וואָלע?

— אָ וואַ, ר׳ יחזקאל גאָמבינער, — פֿרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פֿון שטוהל — איך בין מרדכי קאָנסקער.

— ר׳ מרדכי קאָנסקער פֿון קאָנסקע־וואָלע — וואונדערט זיך ר׳ יחזקאל. נו, — ער געהט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האַנד אויס — נו, נו.

— די טראַטוועס זענען נאָך איינגעפֿרוירען אין איז?

— יאָ, די טראַטוועס זענען געווען איינגעפֿראָרען איבערן ווינטער. מען האָט גאַר נישט געקענט מאַכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאָט דערפֿאַר, וויפֿיעל מען וועט קענען.

— אַ שען געשעפֿט! גאָט זאָל שומר ומרחם זיין — טאַטע אין הימעל!

— אַ העלפֿט איז יאָרן אין דרויסען — מיט גאָטס הילף! די גוים אַרבייטען נישט שלעכט.

אַ מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אָנגעלעהנט ביים טיש און האָבען געקלערט אַ רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פֿון דרויסען האָט זיך געהערט דאָס גערויש פֿון וואַסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט אַ שטילען ערנסט, געבייזער. פֿון דערווייטען האָט זיך אָבגעשלאָגען אַ לאַנגע אויסגע־

ציטערן קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס געהט פֿון אַ פּוס־טען פֿאַס: די אַרבײַטער האָבען אײנער דעם צווייטען עפּעס צו־געבען, און דאָס קול האָט זיך מיט׳ן וואַסער־געווייש צו־זאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זײַט וועלט אָבגעשלאָגען.

ר׳ יחזקאל האָט זיך רוהיג אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקעל און האָט אָנגעהויבען מעריב דאַווענען.

און באַלד האָט דער ר׳ מרדכי אויך דאָס זעלבע געטהון. זיי האָבען אַלע דרײַ אָנגעהויבען אַרויף און אַראָב איבער דער שטיב זיך צו דרעהען. ר׳ יחזקאל האָט פֿון צײַט צו צײַט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באַלד האָבען זיי זיך בײַ דער וואַנד אַנידערגע־שטעלט, שטיל געשאָקעלט זיך, און שטיל געדאַווענט. אין שטוב איז שטיל געוואָרען, נאָר נאָטע׳ס שנאָרכען איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ בעהאַלטען ווינקעל און האָט זיך איבער דער שטוב „אויף און אָב" געטראָגען. די היימ׳טע איז געזעסען בײַ דער קיך, שפּענדליך אונטערגעלעגט, די שפּענדליך האָבען אין פֿײַער געקנאַקט. די היימ׳טע האָט געקוקט אויף די סוחרים און פֿאַר זיי דרד־אָרץ געקראָ־גען. אַזעלכע גרויסע סוחרים דאַווענען אין איהר אָרים אײַנגעפֿאַלען שטיבעל, מוז גאָט אַוודאַי זײַן בײַ איהר אין שטיבעל, און זי— אַ חורבן נאָך איהר! — זי לעגט גאָר העלצעליך אונטער אונטער׳ן פֿײַער. און האָט זיך די האָר אונטער׳ן טיכעל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלונג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשרה און אַלין אַרום שטעהט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פֿון דרויסען אַ גאָס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דער־נאָך אַ לאַנגע ווײַלע אַ שטילעניש.

„האַלטען! האַלטען"! שרײַט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָבגעשלאָגען, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענסטער אַרײַנגעקלאַפּט. די היימ׳טע איז שוין אין דרויסען געווען — נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעהאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָהנט און איז אַרויסגעלאָפֿען. דרײַ זענען געשטאַנען און געדאַווענט. דאָס יונגעל האָט זיך נישט גע־קענט אײַנהאַלטען און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטען, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און רירען זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס איהם זעהר

באנג געטהון. ער האט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען. נאָר ער האט זיך געשעמט פֿאַר גאָט, האָט ער ניט געוואוסט וואָס צו טהון. עס עפֿענט זיך די טהיר, עס קומט אַריין צולויפֿען חיים אָהן אָנ׳אָטהעם:

— פאַניע, די דריטע טראַמוואַי איז אַוועקגעשוואומען.

די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בהורל אָן מיט ר׳ הַיימ׳ן, און זיי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה.

— וואָס איז? — פֿרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגאַץ! — הערט זיך אַ קנאַל פֿון אַ פּאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטען זיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פֿון דער דריטער טראַמוואַי, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אייז, ווי אַ חיה, און הייַדאַ, אַוועק קיין דאַנציג...

— אַסך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 40-50 שוועלען.

— געלויבט צו גאָט דערפֿאַר! — ער דערמאָהנט זיך פּלוצלונג, געהט אויף און אַראָב איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפּייט אויס, די האַנד זוכט שוין דאָס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָבגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פּעלץ אָנגעטהון און איז אַרויס.

אין דרויסען איז די נאַכט פֿינסטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלויבען, אַז אויבען איז אַ הימעל דאָ, און אויפֿ׳ן הימעל זאָל נאָך אַ גאָט דיין...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעהט ניטשט, מען הערט נאָר די קראַפֿט פֿון כעס, ווי עפּיס אונגעהייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט איינצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפֿהערען צו אַרבייטען, מען זאָל ניט די טראַמוואַיעס צונעהמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָט׳ס חסד פֿערלאָזען און איבערלאָזען די טראַמוואַיעס בייים ברעג אָנגעבונדען, און ער איז בטוח, אַז גאָט וועט איהם ניט פֿערלאָזען.

און מיט אַ היציג האַרץ, מיט בטחון אויף גאָט׳ס חסד גיעהט ער אַוועק צוריק צו הימ׳ן אין שטוב צו עסען יעטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פערטהון אין זיינע השבונות. פון דרויסען הערט זיך דעם ווינד׳ס קלאָגען און דאָס וואַסער׳ס גערויש. ר׳ יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האַלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פרעגט ער ר׳ מרדכי׳ן, כדי די געדאַנקען צו פעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל אין די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווײַלע שטיל־שווייגען:

— כ׳האָב אַפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פּאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות אַסך ביליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר׳ מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר׳ יחזקאל רייידענדיג, שטעקט די הענד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פּאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען?

— הצי אייר.

— צו טייער, אַ פינפעריל אַרונטער.

ר׳ מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ צייכען, אַז ער קען ניט.

ר׳ יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָטע ביים אויוזען הוסט, אַ פּנים מען האָט פערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די היימ׳טע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער,

אַ מינוט שוויַיגען זיי. דערנאָך הויבט איינער דעם צוויַיטען מיט די אויגען אָן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל“, „ר' מרדכי, נו“, צום סוף איז איינער מסכּים און ער הויבט אָן:

— רבּותי, מיר וועלען בענטשען!

ער עולם בענטשט אָב. ר' יחזקאל דערהויבט זיך דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט אַ געלעכטעריל:

— נו, בּחור'ל, קענסט עפּעס לערנען?

— פאַר וואָס ניט? — ענטפערט דער בּחור.

דער טאַטע האָט אַ הנאה און שמייכעלט.

ער פאָהרט פון דער ישיבה — מאַכט אַ בּעמערקונג דער פאָטער.

— וואָס פאַר אַ שיעור לערנסטו?

— דבר והצי דבר.

— אָ, אַ וואוילער שיעור. עפּעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בּחור'ל, ווענדעט ער זיך צום פאָטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— אַ וואוילען קאָפּ — ענטפערט ר' מרדכי מיט אַ וואונק.

— נו, איך וואָלט דאָך געוואָלט קויפען דעם קאָרן. איהר מיינט, אַז איך דאַרף איהם, גאר נישט, נאָר גלאַט אַז איך בּין שוין דאָ. מיט האָליץ וועל איך אַ געשעפט מאַכען? וואָס? דאַרף מען עפּעס קויפען, אַז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבּה.

— דאָס פינפערל אָבפוהר־געלד.

— אַז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט אַרויס אַ גרויסען פּאַק פון אַ הינטער־קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט אַרויס אַ פּאָר איינצעלנע הינדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכי'ן.

— וואָס זאָל מען טהון אַז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאָס געלד.

און דאָס געשעפט איז געמאַכט.

ווער ווייסט, וועמעס תּבואה פון וועמעס פעלדער זענען איצט איבּערגעגאַנגען פון איין רשות אין צוויטען...

און גאָט האָט געהאָלפֿען. דאָס איז האָט עפּעס ווי דורך אַ געהיימען בעפֿעל די טראַטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפּענדליך האָלץ האָבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואַסער געטוקט, געוואָרפֿען און געטרייסעלט, און פֿון אָרט זיך נישט גערירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאַנען און צוגעזעהען גאָט'ס וואונדער, וואָס ער טהוט מיט איהם און פֿערלאָזט איהם נישט. צוויי טעג האָבען די פּויערים געאַרבייט און דאָס האָלץ אויפ'ן ברעג אַרויסגעבראַכט, און ר' יחזקאל האָט בעשיינפּערליך געזעהען גאָטס הילף.

דאָנערשטאָג האָט זיך ר' יחזקאל מיט ר' מרדכי'ן געזעגענט. ר' מרדכי האָט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי היימ'ן, ער האָט איבערן וואַסער נישט געקאָנט אַריבער.

און ווען נאָטע איז מיט'ן קורצען פּעלצעל אויפ'ן וואָגען געזעסען, דאָס זעלנערישע היטעל אויפ'ן קאָפּ, וואַרטענדיג אויפ'ן בעל־הבית, איז די היימ'טע אַרויס אויף די טרעפּלעך. זי האָט געקוקט אויף נאָטען און האָט מיט איהר אַלטען גרויען קאָפּ, וואָס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפּאַסט, צוגעשאָקעלט. אין מה איז איהר עפּעס אַ געדאַנק קלאָר געוואָרען: אַזאַ יונג איז דאָס, דער נאָטע, אָבגעגעסען ביי איהר (זי האָט איהם מיט דעם בעסטען געפּיטערט), געמיינט, אַז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפּחה ווערען, און ער זיצט זיך גאָר אויף דער פֿוהר, און די פֿערד ווילען איהם אַוועקטראָגען. אַזאַ יונג איז דאָס... ער האָט זי אָבגענאַרט און קיין רעכטע פּרעטענזיע קען זי דאָך נישט האָבען צו איהם — וואָס טהוט ער דען? ער פֿאָהרט אַוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואָס דען זאָל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אָבער שאָקלען מיט'ן קאָפּ האָט זי געהאַט אויף וואָס — און זי איז אויף די טרעפּעלעך געשטאַנען, געקוקט אויף נאָטען און זי האָט מיט דער גאַנצע צוגעשאָקעלט:

— אַזאַ יונג איז דאָס! אָ, וואָס אַזאַ יונג קען!

נאָטע האָט דעם קאָפּ אַוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אַריין, אַפּנים נישט געמאַכט זיך זעהען און האָט געפּייפּט צו די פֿערד.

— ווי ער זיצט זיך דאָ שטייף אויף דער פֿוהר, — האָט זי געזאָגט מעהר מיט'ן קאָפּ ווי מיט'ן מויל.

— וואָס? האַ? פרעגט נאָטע און שטעלט אויס פרום די אויגען.

— וואָס? וואָס? האַ — און אָנגעפּרעסען האָסט דו דיך? און אָנגעזויפען האָסט דו דיך? האַ? וואָס? — האָט די אַלטע געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ.

— אַ וואוילער יונג נאָטע, אַ וואוילער יונג — כ'לעבען — אָנגעגעסען זיך — אָבגענאַרט די אַלטע — כ'לעבען. אַ שרוך וויל זי? — זאָגט ר' חיים אָנקומענדיג און קלאַפּט נאָטען אויף די פּלייצעס.

— נו, וואָס דען, ר' חיים? — מאַכט נאָטע מיט די אויגען און מיט די פּלייצעס — אַז מען גיט נעהמט מען.

— אַלטער נאַר, זאָלסט אַזוי לעבען! און די היימ'טע האָפּט זיך אויף און לויפט אַריין אין שטוב.

באַלד איז ר' יחזקאל אין שאָפען פעל'ן אַרויס און אַרויף אויפ'ן וואָגען.

— בלייבט מיר געזונד, — האָט נאָטע אַריינגעשריען דורך דעם פענסטער, ווען די פערד האָבען אָנגעהויבען צו רידרען.

— פאָהר געזונדערהייד און צובּרעך הענד און פיס, האָט איהם די אַלטע נאָכגעשאָלטען, פיהלענדיג עפּעס אין האַרץ, אַז ער האָט איהר אַן עולה געטהון.

נאָטע האָט איהר מיט אַ קנאַל פון דער בייטש אָבגעענטפערט.

III.

דער רעבּענונג.

דאָס האַנדעלגעשעפט פון ר' יחזקאל'ן האָבען שותּפות פיער שותּפים, „קעפּ" אָבער נאָר דריי: ר' יחזקאל אַ עיקר־שותּף. דער מחותּן ר' חיים ראָזענקראַנץ, אַ צווייטער עיקר־שותּף, און מאָטעלע ר' יחזקאל'ס אַ אויסגעגעבענער זיהן, טאַקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס אַ אויסגעגעבענער זוהן, טאַקע ר' יחזקאל'ס אַ איידעם, — זיי ביידע — אַ „דריטער קאָפּ".

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאָטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאָדיש אויף פּאַפּיער מיט טינט און פעדער. יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אלע ווײַלע צוזאמען און צולויפען זיך ווײַטער, און קיינמאל קומט די רעכנונג נישט אויס בײַ זיי גלײַך, ביז די אלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַט און הויבען אן צו רעכענען אויף זייער אופן נאך — מיט גלײַכע און קרומע פאסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאכט.

דאס איז א פראסטער שבת־צו־נאכט׳ס־רעכענונג. אז עס קומט די יאהר־רעכענונג (דאס איז סוף ווינטער און סוף זומער), — דענסטמאל שיקט מען נאך ר׳ וואלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הידה־טרעפער — און אויב עס איז נאך דא עפּעס שוועריגעס — קומט שערעצקע דער „אדוואקאט" אליין, דער וואס שרײַבט אלע קאנטראקטען מיט די שררים.

די אלטע אין אמת׳ן ווייסען נישט, צו וואס מען דארף די גאנצע רעכענונגען. פון א רעכענונג פעדדינט מען נישט, און צו קיין רעכענונג לעגט מען נישט צו. און וואס איז דער אונטערשיעד צו וויסען וויפיעל — ווייסט מען נישט, קומט די ברכה ארײַן, און ווידער ארום, זיי ווייסען דעם גאנצען רעכענונג אויפ׳ן קאפ, ווייסען אין וועלכען געשעפט מען האט צוגעלעגט, און אין וועלכען פעדדינט. זיי האבען אבגעלעבט זייער ביסעל יאהרען און האבען פון קיין רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפגעשטאנען דער יונגער דור און האט אײַנגעפיהרט רעכענען — רעכענט מען, האטש נאך יעדער רעכענונג, ווייסט מען שוין פון פריהער, מוז ארויסקומען א מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אלטע, — וואס איז דער הילוק: מאטעל׳ע איז נישט מײַן קינד ווי עוזר׳ל? מאכט איינער א ברית, א בר־מצוה, איז עס נישט מײַן שמחה פונקט אזוי ווי דײַנע?"

דער יונגער דור זאגט: אז מען דארף וויסען פון א רעכענונג. אז דאס געשעפט „פערלאנגט", צו וויסען פון א רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען ארויס מחלוקות, זאל גאט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאכטער. צווישען איטע מאטעלע׳ס ווײַב און גאלדע עוזר׳ס ווײַב איז א בעשטענדיגע מחלוקה. גאלדע, ר׳ יהוקאל׳ס טאכטער — וואס איז עוזר׳ס ווײַב, זאגט, אז צווישען די צוויי מו־ערען, וואס איהר שווער ר׳ חיים האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. און איטע זאגט פערקעהרט, אז צווישען די הײַזער, וואס איהר שווער ר׳ יהוקאל האט, שטעקט פיעל פון איהר פאטער׳ס געלד. די אלטע טענה׳ן

וואָס איז דער הילוק, — אָדער פֿון דער מאַמע, אָדער פֿון טאַטען; נאָכ'ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — זאָגען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר' יחזקאל'ס טאָכטער, איז אַ הויכע יודענע מיט אַ שייטעל פֿון דריי לאָקען, וואָס פֿערוואַרפֿען זיך אויף איהר גלאַנ־צענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפֿען צינגעל, פֿאַר וועלכען אַלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פֿון פֿאָרענט און מיט יוהגלעך פֿון הינטען, וואָס צופּען זי ביי דער ברייטער שירץ: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא אויפ'ס לעבען און טויט דער שוועגערען איטע, — און די שוועסטער רעדט אוים אויף איהר פֿאַר'ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט די אַריינגעפֿאַלען, אַ רחמנות נעביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פֿאַר דער חתונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ? — הויבט זי אָן צו בערויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכען־טאָג און טרעפֿט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוועהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בע־דויערען, האָטש ער ווייסט נישט פֿאַר וואָס און פֿאַר ווען. פֿלעגט ער איהר אַ וואָרט צוואַרפֿען: „גו, שוויינ, שווייג, איך בעט דיך" אין פֿערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעלט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פֿאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפֿט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי חתונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פֿון איהר שטאָהל און אייזען. ר' יחזקאל גאָמבינער'ס שנור איז זי? אַ מכה זיים „סטשערב'ס" טאָכטער איז זי, דיין טאַטעס פֿערד'ס יונגס טאָכ־טער.

— און דיין טאַטענס פֿערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן היים „סטשערב'ס" זוהן — (און פֿון כעס ווערט איהר גאַנץ פּנים רויט) — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברייננ־גען, זי וועט דיך נאָך ברייננען אין דר'ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען.

אין שטוב געפינט זיך א רעשטיל קינדער, און זיי, דערהע־רענדיג, אז די מאמע וויינט, הויבען זיי אויך אן צו וויינען.

מאטעל נעהמט צוזאמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראשען, אז זיי זאלען אויפהערען וויינען.

גאלדע לעגט זיך שוין אין בעט אריין אויף א גאנצען טאג, און דערנאך, אז דער מאן קומט אהיים, פאלט זי אן אויף איהם:

— דו האלסט אויך אזוי פון דיין ווייב ווי מאטעל? — וואלסט געזאלט הערען אויף דיין ווייב אסור לדבר — וואלסט דו דיך מיט איין ווארט נישט אנגערופען. מענער, מישטיינס געזאגט.

און עוזר און מאטעל שטעהען ביידע דערנאך אין שפייכלער און בעקוקען דעם וויין און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר א ווארף אריין א ווארט צו מאטלען אין מיטען דעראינען, אזוי ווי פון דער זייט:

— וואס האסט דו היינט געוואלט פון גאלדען?

— גאר נישט, נארישקייטען.

— אויף א גאנצען טאג האט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האסט דו פערשריבען אויף די קראשענוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס ארויסצונעהמען.

און נישט איינמאל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט איטעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אז יעדע שוויגער דארף שיקען אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אזוי פיהרט זיך שוין פון יאהרען לאנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך ארום די אינדיטשקעס בעשטימט פאר איטען. ביי ר' חיים ראזענקראנץ אויפ'ן הויף האדע־ווען זיך וויטער די אינדיטשקעס פאר גאלדען.

קומט גאלדע און נעהמט ארויס די אינדיטשקעס פון דער מא־מעס הויף און טראגט זיי זיך אהיים. ווערט דאך א געשריי, עס קומט איטע נאך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דא.

— זיי קעהרען מיר אן פונקט אזוי ווי איהר, מיין מאמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאלדע.

לויפט אהיים איטע צו דער מאמען מיט א געוויין: גאלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאך די שנור צולויפען: איהר חזקה — ויערט, פערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האָבען זיי דאָפּעלט.

די אַלטע לייט הערען דערפון געוואָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צווישען זיך — „נישט הבר און נישט ברוגז". מען טרעפט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פון דערווייטען מיט אויפגעריסענע נעז. אָבער טרעפט מען זיך ביי דער מאַמע (נישט קיין חילוק ביי וועלכער מאַמע), ווען מען פרעגעלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען", „גוט יאָהר", נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואַנד.

— וואָס איז דער חילוק, דיינע קינדער וועלען ביי איהר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונד אויפעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פאַר'ן רעכענונג — נישט פון ווען און נישט פון וואו, הערט מען איך זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסען נישט פון קיין „גליקען", און הינדעלע'ס אַ קינד לויפט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופט.

— די מאַמע שטופט עס אַוועק פון זיך מיט כעס...

געוועזען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פון דעם יאָהר־רעכעגונג.

די שטוב האָט בעקומען גאָר אַנ'אַנדערן חן. זי איז יום־טוב'דיגער, ווי אין אַנ'אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטהון.

איבער דעם גרויסען, לאַנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאָס ליכטיגקייט פון דער לאָמפּ. מיט מעהר דרך־אֶרץ און גאָר מיט אַנ'אַנדער'ן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פּעק „פּאַפּירען" און „פּאַפּירלעך". פון אויבען אָן אין פאַטער־שטוהל זיצט ר' יחזקאל. מיט איין האַנד האַלט ער זיך אָן פאַר די ברי־לען, און מיט דער צווייטער האַנד רעכענט ער פאַר זיך מיט אַ שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אַנטקעגען ר' יחזקאל'ן, זיצט ר' חיים ראָזענקראַנץ דער מחותן, אַ הויכער יוד, מיט אַ לאַנ־גער, געלער באָרד, וואָס פערשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצען, און מיט אַ לאַנגער, מיט האָר בעוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּענס שוויים טריעפען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאַנצענדיגען שטערן און האַלטען זיך אויף צווישען די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותן רעדט ווענינ, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער איהם אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי בײדע זיי־טען טיש זיצען עוזר און מאָטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטעל פאַר זיך:

— צוויי און אַכציג האַנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געווען פערטהון אין זיין רעכענונג, האַפּט זיך פּלוצלונג אויף, ווי עס וואָלט איהם ווער אָפּ־געבריהט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פאַר צוויי און אַכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רב'ין נישט געגעבען, האַ?

— אַ, לייזער רב'ין. הונדערט צוואַנציג אין גומבין... — רעכענט שוין עוזר פאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָר נישט געווען.

— געלער הונר — זידעלט איהם מאָטעל אויס. — „קופּיעץ" מיי־נער, געוואָלט מיך האַפּען.

מען הויבט אָן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אַל־טע רופען זיך אָן: נו, נו! און מען קלאַפּט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט", און דערפאַר טאַקע איז

ער דער פּעריל אין דער משפחה. אַ קײַלעכדיג, נידריג יודעל מיט אַ גלעל קײַלעכדיג בערדעל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווײַס קראַגענדעל, מיט אַ שוואַרצען שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פּאַטער, אָפּגעצעהלטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרוים אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין איגעל, און קוקט מיט'ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יעַנעם, וואָס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאָס ערשטע מאָל איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבעל און האָט ליעב צו טראָגען אַנ'אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווײַס קראַגענדעל — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפער אויס די „ר", אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשוי. מיט טימקאָווסקען, דעם אייזיגען ליטוואַק אין שטאָדט, לעבט ער אַ גוטען טאָג. און אַז דער „ליטוואַק" רעדט אויס אויפ'ן רבין, שאָקעלט עוזר צו מיט'ן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנד אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעהמען: אַז מען וויל, איז ער מסכים מיט'ן ליטוואַק, און אַז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פערטהון היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט „וואָלף־שרייבער" בײַם „ריכטיגען בוך.

ווער איז דאָס „וואָלף־שרייבער"? און וואָס איז דאָס אַזעלבעס דאָס „ריכטיגע" בוך?

וואָלף־שרייבער איז אַ יוד אַ רעכענמייסטער פון די רעכענמייסטערס. אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָר־נישט. אין דעם גאָר־נישט איז אַזוי פיעל דאָ. אַ טראָפּען פון אַ ים, און אין דעם טראָפּען אַ גאַנצער ים. טרוקען איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעשטערנטער", איינגעקנייטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט אַ נאָז — אַ נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אַריין. ווערסט דו דאַרפען אַנ'„אַלגעברייניק" צו פרעגען, וועט ער דיר פון קעשענע אַרויסקריכען. וואָהנען וואָהנט עס — געה פרעג גאָט! נישט קיין ווייב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַמאָל יאָ געהאַט אַ פאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלפ'ל דרעהט זיך אַרום אין שטעדטיל, ווי עפּעס אַ צולעג צום שטעדטיל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעדטעל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערען רעכענונג צו פרעגען (נישט ווייל מען דאַרף איהם וויסען, נאָר גלאַט אַזוי, ווייל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפ'ן. פרעגט מען

איהם, קנייטשט ער איין דעם שטערן, און דענסטמאָל זעהט זיין שטערן אויס, ווי אַנאַלט בלעטעל פון אַנאַלט ביכעל... און די קנייטשען פון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנייטשען פון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פונ'ם רעכענונג.

דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַריינגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרייבער פרעגט נישט אויף קיין לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זיין גבורה קענען אַרויסווייזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־איין" — אַזוי האָט עוזר איינגעפיהרט — שרייבט מען אין אַ ביכעל איין. אין יעדען ביכעל מוז אויף איין בלעטעל די „הוצאות" ווערען איינגעשריבען, אויפ'ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פיהרט זיין ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פערליערען זיי זייערע בלייַשטיפטען, און קומט צו עפּעס איינשרייבען, הייבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פערשילטען עוזר'ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט איינגעפיהרט, שרייבט מען דערווייל אָן אויף די שענק מיט קרייד, אָדער אויפ'ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פּאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיקלעך פּאַפּירען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרייבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פערשרייבען דאָך פערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפערען. איינער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פרעגט די אַלטע — ענטפערען זיי: „פערדרעהט אייך אייער קאָפּ". שיקט מען צו לייבל וויינער־מאַכער נאָכ'ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פון דאָס ניי די זעלבע מחלוקה — און דענסטמאָל נעהמט זיך שוי'ן „וואָלף'ל־שרייבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעבריניק אַהין" און אַ „אַלגעבריניק צוריק" — און ווייזט אויס, לויט „על פי חכמת החשבון", אַז עס מוז גאָר זיין אַ דריי, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידעלע, אויף וועלכען ער שפּיעלט זיין ליעדעל אויס. ער האלט עס ווי אַנ'אויג אין קאפּ און טראגט זיך דערמיט אַרום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אַריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען אַ שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און אינאיינעם עפּעס אַ „דרך־ארץ" פערשפּרייט... אויף דעם טיש, וואס איז געהיען פערוואָרפען מיט קליינע און גרויסע פּאַפּיערען און פּאַפּיערלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער אַרויסגעשטאַרט און האבען „ערנסט" געמאַכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפּעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אַריין מיט פולע גלעזער טהיי און אַרויס מיט ליידיגע.

אין אַ ווינקעל שטוב אויף דער קאַנאַפּע זענען געזעסען האַצקיל און בעריל, ר' יחזקאלי'ס משפּחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך נישט אַ ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי נישט אָנזעהן. אַז זיי זאלען דאָ גאָר נישט אויסמאַכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאַנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאל זענען זיי אַליין אָבער געגאַנגען טרעפען, וואס מען דאַרף, און האבען זיך מיט אַמאָל געגעבען אַ לאָז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אָנגעטראָפען און האבען אַ געדרודער געמאַכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב אַרויסגעגנבע'ט, נאָר אין אַ פּאָר מינוט אַרום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראָפען זיצען אויף דער קאַנאַפּע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די העגד, די פּיס געקנייפּט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט אַ שטאָך פון אַ שפּילקע אָבגעענטפערט, אָנשטאָט אַ וואָרט פין מויל אויסצוזוגען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אַנ „אָנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעווייזען זיך יודען, די שטאָדט־בעלי־בתים, נאָך אין שבת'דיגע מלבושים אָנגעטהון, טהייל מיט ציגאַרען, טהייל מיט לולקעס, און לאָזען פון די בערד אַ געדיכטען רויך אַרויס. די שבת'דיגע קליידער און די וואלעדיגע לולקעס האבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאָך האבען זיי צוזאַמען געוואָרפען

אַ חול־המועדיגען חן, אַ חן פֿון „חסידיש־נגידיש“. די שטוב איז פֿיל געוואָרען מיט רויך פֿון די ציגאַרען. און פֿון געדיכטען רויך האָבען די צוויי ליכט־פֿלאַמען אַרויסגעשיינט און דאָס האָט וועהר בעל־בתיש אויסגעזעהן און בעה׳נ׳ט דעם עולם. זיי האָבען געזאָגט דעם ברויטען „גוט וואָך“ און האָבען פֿערגומען, יעדער נאָך זיין שטאַנד נאָך, פֿלעצער אַרום דעם טיש. די טהיר האָט איצט מעהר געסקריפּעט — און אין שטוב איז איצט מיט אַמאָל אַוועקגעקומען געוואָרען דער פֿריהערדיגער דרך־אֶרץ׳דיגער גייסט, וואָס האָט געהאַט די שטוב אָנגעפֿילט, אַזוי, אַז בעריל און האַצקיל האָבען זיך מיט אַמאָל מעהר היימישער געפֿיהלט און פֿריי געלאָזט די צונגען אָנשטאָט זיך צו קנייפּען. די שטוב איז צוריק „שטוב“ געוואָרען, מען האָט באַלד די רעכענונגען אָראָבגענומען, וואָלף־שרייבער האָט געהאַפּט דאָס „ריכטיגע בוך“ און איז דערמיט ערגיץ־וואו פֿערשוואונדען געוואָרען.

איינער אַ הויכער יוד מיט אַ לאַנגער ברייטער באָרד, וועלכער האָט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט׳ן מויל, און יעדערן מיט אַ עזות׳קייט דאָס מויל פֿערקלאַפּט, איז געווען דער ראש המדברים.

— אַזוי ווי די שטאָדט, זאָגט ער, האָט קיין פּרנסה נישט, און מען דאַרף נויטיג אַ רבי׳ן אין שטאָדט, אַז חסידים זאָלען האָבען וואוהין אַריינצוקומען אויף אַ יום־טוב, אויף אַ שבת, און אַז עס זאָל אַ לעבען ווערען, גיט ער אַ „עצה“, אַז מען זאָל דעם טריסקער רבי׳ן, וואָס האָט זיך איצט פֿון ברודער „אָבגעטיילט“, אין שטאָדט פֿערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאָר מיט דעם תּנאי, אַז מען זאָל איהם דעם רבי׳ס בית־המדרש אָבגעבען, און דער שטאָדט־רב זאָל איהם אַ קוויטעל אַרויסגעבען, אַז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי׳ן.

— און אונזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר? דו „קהלה מענש“, מן הסתם האָסטו אַ פּויטיקע פֿון דיינעם בעקומען — האָט געשריען אָרון־ליב שוסטער, אַ חברה־מאַן“ אין די „נושאי־מטה“, אַ בלינדער אויף איין אויג שוין האַלטענדיג דעם שטעקען אין דער האַנד אַנטקעגען דעם הויכען יודען.

אָרון ליב שוסטער האָט געהערט צו דער „חברה מענער“. די חברה מענער, אָדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האָט זיי אין שטאָדט גערופֿען, האָבען געהאַלטען פֿאַר׳ן רב און די טריס־

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינבריינגען.

— מענדעל ליב, פון ווען אָן ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדעל אָפּלעקען? העּ? — האָט איינער אַ קצב צום הויפען יוד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם זיין אין חדר.

— אומעטום זענען זיי דאָ די פויערן. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הויכער יוד געזאָגט, אַרויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יחזקאל, דער דאָזאָר, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטילגעשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז רעדענדיג, וועֶר קומט צו „איהם" היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יחזקאל'ן אין דערשטיל.

— גוט וואָך! — ניט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך" איז עפּעס געווען גאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בכלל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכ'ס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — און געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס איז אַ יוד מיט אַ בעזונדערן „מין". אידן איז עס אַ קליין יודעל, נאָר אַ בריוּטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבעל, און שלעפט ווי אַ שלאַנג. שטעגדיג די ציגאַר אין מויל, מעג זי זיין אָנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט" ער, מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט", ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי, ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דערן שטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאלה, פסקנ'ט ער אליין. זאָגט איפֿן רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרבען אים, און וואונדערן זיך און האָבען מורא פֿאַר איהם.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געוועזען קאַלט און האָט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יצחק יודעל'ס, וועלכער פֿלעגט איהם אַלע מאָל איף די פּלייצעס קלאַפּען און שטיבעל, איז גאָר אַנאַנדער מענש געוואָרען, — אַ חסיד.

— וואָס איז, מען פֿרעגט איך נאָך נישט — האָט ער געשריען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראַנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאַווענען און חבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אַפֿילו נישט לערנען, נאָר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פֿון די בעלי־בתים, וואָס האָבען דרך־ארץ פֿאַר אַ למדן און ווערען בטל פֿאַר זיי. אַ יוד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, האָטש עס איז נישט אַזוי גלייך, וואָס פֿון אונז איינער טאָר דאָס נישט זאָגען, דאָך מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער זאָגט — דערפֿאַר האָט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האָטש ער האָט מיטגעהאַלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האָפֿנונג איז געוועזען צו האָבען אַ קינד אַ למדן, אַ מענשען פֿון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצען און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפֿאַר ר' יצחק יודעל'ס פֿאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטען. דער עלטערער זוהן איז אָבער נאָך בחור־ווייז אין געשעפֿט אַריין, „צוגעהאַפּט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פֿערלאָזט. איינס נאָר איז איהם נאָך איבערגעבליבען — וואָס ער האַלט זיך פֿאַר אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אַז זיין עוזר און מאָטעל האַלטען מיט מיט ר' יצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטען אַ הנאה געטהון — חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פֿאַר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האָט זיך גאָר נישט אָנגערופֿען.

ר' יחזקאל האָט פֿאַר זיין יונגסטע טאָכטער די „בת־זקונים" לאָה'לע געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־יחוס פֿאַר אַנאיידים זיך גע־מען, אַז דער איידים זאָל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האָט די זאַך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואָך",

וואס האט אזוי קלינגענדיג אין שטוב אפגעקנאקט, האט דעם אלטען עפעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אלטער האט שוין אנגעהויבען צו פאנטאזירען וועגען דעם איידים דעם למדן. ער האט זיך אויפגעהויבען און אריבערגעוואונקען צו דעם מהותן ר' חיים'ן, אז ער זאל מיט איהם אין א צווייטען שטוב אריין (אזוי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אלטע, אז קיינער שטעקט נישט די האנד אין קאלטען וואסער אריין, אז דער צווייטער ווייסט נישט דערפון). ר' יצחק יודעל'ס האט נאך א לאנגען אומקוקען צו דער „חברה" א ווארט „געווארפען":

— איילט אייך נישט אזוי, און וואו זענען מיר עפעס? —

און איז מיט שארענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אריין צו די אלטע.

— ר' מרדכי קאנסקעוואלער שרייבט דאך מיר, אז איהר האט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק", אז איהר קענט זיין בחור — גו, וואס דארף מען מעהר?

און פון דער „שטוב" האט זיך געהערט ארון-ליב'ס קלאפען מיט'ן שטעקען אין טיש: „געהר'תעט קענען זיי ווערען, איידער"..

די ווייבער האבען זיך אין עס-שטוב ביי מלכה'לין, ר' יחזקאל'ס ווייב פערזאמעלט. עס איז א מנהג ביי מלכה'לין אין שבת-צו-נאכט'ס פון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאס לעצטע שמאלץ אויסצולאזען. אין יענער שטוב זיצען די מאנספערשוינען ביים יאהר-רעכענונג, עס הערט זיך פון דארט א שטיל גערויש, וואס זאגט אוים די ערנסט-קייט פון אינעווייניג. די דיענסט דרעהט זיך, טראגט אריין גלעזער טהיי און נעמט ארוים ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאגט פון דארט ארוים א רויך פון ציגארען און א ליארם, וואס פערשטומט, אויף ווילע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרד-ארי'ן פאר „דרינען"... דא, אין דער עס-שטוב, זיצען די ווייבער און מאכען זיך „נארישי" אין „דריידעל". אין דריידעל הייסט עס, אבער זיי שפיעלען גאר אין „זעקס און זעכציג" מיט א טאליע קארטען, וועלכע די מאנספער-שוינען האבען די קינדער געגעבען צו שפיעלען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאמעס און ציהען „קאהן-געלד", די מאמעס שטופען

זיי אָב פֿון זיך. אין די יונגלעך שטעהען אַליין ווייטער און טהוען דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפֿען א יונגעל, האַפּט אַרויס דעם „קאָהן" פֿון טעציל און אַנטלויפֿט וואו דער פּעפּעה וואַקסט = און געה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיעפּע הויבען מיט פֿערשיעדענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פֿינקעלט זיך אַנאַנדער ציהרונג: אין איין שפּיץ — א רויטער קרעל, אין צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפֿט איבער דעם אַלט־געקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכה" חן; דער יונגער דור טראָגט שוין שייטליך מיט פֿערשידענע מאָדנע לאָקען און די ציהרונג אין די שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל פֿון פּערסישע טיכער־שטאָף אין פֿערשיעדענע קאָלירען, וואָס איז דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געוועזן נאָך דער דענסמאָלדיגע מאָדע, = פֿאַלדען איף פֿאַלדען, איין פֿאַלד אַריין מיט׳ן קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פֿאַלדען אויס און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט ציגעהען זיי זיך שוין אין צוויי בעזונדערע וועגען. איף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַריקבּרעטלעך", דאָס איז אַ לאַנג פֿיער קאַנטיג שטיק סאַמעט. איף וועלכען עס זענען אויפֿגעהאַנגען ווי איף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס ווייבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כּלה געוועזן. איטע די שנור, גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע און ביידע זענען זיי געוועזן שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען זיך, היינט איז דער רעכענונג...), און אַז איינע האָט זיך פֿון איהר אָרט אויפֿגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּען פֿערקרימט, די אויגען צום באַלקען פֿערגלייסט און לייכט אָבגעזיפּצט. דאָס איז געוועזן אַ מין ברוינעד־מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפֿיהרער פֿון שפּיעל איז געוועזן אַ יודעל „אַ דייטשעל", „אַ איינגעהער" און „אַרויסגעהער" ביי מלכּהילן, ווי אין אַנדערע הייזער. געגרופֿען האָט מען איהם אויך: „דאָס ווייבערש יודעל". שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דייטשמעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיעבען קאַנטיג היטעל מיט אַ גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דייטשמעריש" נישט אַזוי לשמה דייטש", נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי", וויל עס פּאַסט פֿאַר

אַזאַ מין ווײַבערש יודעל צו טראָגען „דײַטש״. געוואוּסט האָט ער צו יעדער קרײַנק אַזאַ מין רפואה, וואָס ער פֿלעגט עס אָנרופֿען: „קאָרפּוס דליקטי״. מיט די דײַטשען רעדט ער פּויליש, און שרײַבט „פּראָשעניעס״ אויך אויף פּויליש, דערפֿאַר פֿלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופֿען „מאַכער״. איזן איז עס אַזאַ מין יודעל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו״ און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו״. צום מערסטען פֿלעגט עס זיך חבר'ן מיט ווײַבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פֿערבערענגט ער צווישען זיי פֿראַנק און פֿרײַ. ער ווייסט פֿון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר ניזט אויס — „אַ האַלבע יודענע״. אַלעמען פֿלעגט ער אײַננעמען מיט זײַנע גלײַכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פֿלעגט זיך דעם קאָל'נער פֿון פּאַלטאָ אויפֿשטעלען, דאָס היטעל זיך פֿערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פֿלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברײַנגען צום געלעכטער.

הײַנט, שבת-צו-נאַכט'ס פֿון גרויסען יאָהר-רעכנונג, איז איהם אַוודאַי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפֿינען בײַ ר' יחזקאל'ן. פֿון קיך טראָגט זיך אַ ריח פֿון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוּסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג ווען זײַן די גרויסה „ע״ה מלכה״, ווי עס איז שוין דער מנהג בײַ ר' יחזקאל'ן פֿון קדמוניות אָן.

בײַ אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאָה'לע דאָס כלה-מיידעל. פֿון די פֿרישע גערייטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקוקט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פֿון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט-בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פֿאַר זיך״ געווען אײַנגעפֿאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגען-לאָך, און דאָס דינינקע ציטערענדיגע היי-מעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „אויבער-שומר״, די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פֿון דעם גרויסען ווייסען שטערן, וואָס זעהט אויס ווי אַ מענשען-קרוין פֿון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעס דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פֿערפֿלאָכטען, הנדיג און מיידעל-ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אײַדעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פֿאַר זיך, און אַ כלה-חן האָט פֿון איהר

געזיכט אַראָבגעלויכטען צנועה׳דיג און שטיל־שווייגענדיג. יעדעס מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשעל׳ס קול, האָט איהר האַרץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דענסמאָל לייכט זיך בעוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשעל זאָל זי נישט טשעפּען, נאָר באַלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיט׳ן טאַטען און שמועסען וועגען אַ שדוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע ווייסע הענד אָבגעשטופּט.

— אַזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש־חודש רעטעכלעך וואַקסען, אַזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאהלע האָט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאַפּט און איז פאַר חרפּה פערשוואונדען געוואָרען.

אויף די וואַנד פון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראָבגעפונקעלט, און איין ראָנדעל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטען, וואָס איז געהאַנגען נעגען איהם אויף דער צווייטער וואַנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופּערנע אויסגעצויגענע בראָט־פאַנען, די הויכע קריגען מיט פערשידענע שנויצען האָבען בעל־הבתיש פון די וואַנד אַראָבגעהאַנגען, פערשפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין איינוועם פלאַקערט עס, און טיפע ברייט־בייכיגע קופּערנע טעפּ שטעהען און קאָכען און קאָכען, און דער פרישער, פעטער גריוועך־גערוך לענט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפּעס פון היימישע זאַכען... אויף דעם לאַנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגען קופּערנען בלעך בעקלאַפּט, שטעהען אָנגעשטעלט טיפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאה די איינגעהערין. אַ הויכע, אַלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי דריי לאַנגע האָר ציהען זיך פון די ווערצעלעך אַרוס. די אַלטע, גרויע קאַץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדאַרטע ביינערדיגע הענד. אַרום איהר שטעהען מלכה׳לעס איניקלעך, יונג־

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין הייזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כנפות'לעך און האָרכען אוים וואָס די באָבע דערצעהלט אַ מעשה מיט „אַ פֿייערדיגען הענדעל ביים שמאַלץ פרעגלען".

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַלץ אין אַ פֿייערקע געפרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פֿון פֿייערקע אַרויסגענומען, זעהט זי עס שטעקט פֿון פֿייער אַ פֿייערדיג הענדטעל אַרוים, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פֿרוי, גוטע פֿרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריוועך, וועט קיין עין הרע אין שמאַלץ נישט אַריינקומען". האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַלץ. נישט איין טאָפּ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אַכט, נישט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער האָרכען אוים און וואַרטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאָפּ פֿון די פֿייערקע אַרויסנעהמען, אַז זיי זאָלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאָס פֿייערדיגע הענדטעל.

דערוויילע שלאָפֿט רחל־לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פֿון מלכה'לעס די בעל־הבית'טעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, איינגעקנייטשטען שטערן־דענסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אוים און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פֿון וואָרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פרובען האַפּען דעם קינד'ס פֿינגעריל אין דעם אָהנציינערדיגען מויל אַריין.

— באָבעשי, פֿאַר וואָס וואַקסען אייך די האָר אויף די וואָרצעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— ווייל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פֿון הבדלה ווין, — ענטפֿערט די אַלטע מיט האַלב־פֿערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פֿערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פֿערקרימטע ליפּען.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז דאַצקעלע, דאָס עלטסטע איייניקעל אַ יונגעל פֿון אַ יאָהר 10, שטאַרק פֿערנומען מיט אַ דריידעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ איינ־

געבויגענע לעפעל מיט ציין אריינגעשטעלט, און איצט ביי ... די פארם אין א הויפען זאמד זיין.

און דארט ביים אנדער ווינקעל קיך, ווייט פון יום־טוב׳דיגען, זיצט יענטע דאס דינסט־מיידעל, ביי א גרויסען עמער מיט וואסער און שיילט די קארטאפלעס, וואס ליגען אין איהר שויס, אוןווארפט זיי אין א עמער וואסער אריין, צו די גרויסע „מלוה מלכה"...

נאטע הינטער איהר ... ביי די בלוט־שפראצענדיגע האנד; יענטע, וואס וועט זיין?...

— זאלסט אזוי לעבען ... די חעסט מיט מ׳ה התונה האבען..

IV.

דער מתנגדי׳שער רב און דער חסידי׳שער רבי.

עס איז געקומען ל״ג בעומר.

און די גוטע מוטער־ערד, וואס האט מיט איהר הסד אויף זיך דער שטאדט׳ס הייזליך געטראגען און אלץ, וואס געפינט זיך אין זיי און אויסער זיי האט זיך מיט גאט׳ס לייטזעליגקייט ערפרישט בעקליידט פון קאפ ביז די פיס מיט גערזועליך, בלעטליך, גריינינקע קעפעלעך האבען זיך פון אונטער׳ן געהיליך, פון אונטער שטיין און ביין ארויסגעריסען, געשפראצט, און מיט א ליעבער, פרומער מינע האט זיך דאס גרעזעלע געשאקעלט אהין און אהער און געגאנט זיין ביסעל בידנע הוונה פון דער מוטער־ערד. און די מוטער־ערד האט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אנגעזויגען און אנגעקארמעט יעדעם אפענע מיילכעל, וואס האט נאר בדעה געהאט צו זויגען. אלץ ארום, טאטע אין הימעל, האט מקיים געוועזען דיין שליחות, געהארכט און געטהון דאס, וואס דו האסט זיי בעפוילען פון ששת ימי בראשית אן: דאס גרעזעלע איז געוואקסען, געצויגען זיך, ווייל זיין מצוה איז צו וואקסען, די פויגעלעך האבען זיך זייער נעסט געמאכט איבער די פענסטערליך פון דער אלטער ווייבערשער

שוהל און האָבּען אַ גאַנצען טאָג אין דײַן פֿרום בית־המדרש־געסעל, פֿון וואַנען עס טהוט זיך הערען דער הײליגער קול התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכיל צו דעכיל אויף׳ן פֿענסטער פֿון אַלטען בית־המדרש, אונטערגעשפּרונגען, אַ קדושה געהאַפּט, א שמי רבּא, אַ וואָרט תּורה אונטערגעהאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געהאַפּט אַ קרישעלע בײגעל, זעמעל, פּוטער־בּרויט, וואָס אַ הדר־יונגעלע האָט דעריבּער אַ ברכה געהאַט געמאַכט, און איז דערמיט אַוועקגעפֿלויגען און מיט דעם זײַן נשמה, וואָס איז געוואָרען פֿערוואָגעלט אין אַ פֿויגעלע, מתקן געווען.

און דײַנע הימלען אין דער הייך האָבּען זיך אויסגעצויגען. איינער אין דעם צווייטען אַרײַנגעפֿלאָסען, און גאַנץ ווײַט און ברייט אין פֿרעמדע לענדער אַרײַן האָבּען זיי זיך פֿערבּלאָנדזשעט און בּעשיצט דײַן קליין וועלטעל, אַזוי ווי די האָסט זיי אָנגעזאָגט פֿון אָנהויב אָן. און דאָס וואַסער הינטער׳ן שטעדטיל האָט זיך ווי אַ שטיל געבּעט,— מיט וועלכען עס וואָלט דיך דאַנקען געוואָלט, טאַטע איינציגער, פֿאַר אַליץ,— געגאָסען הוואַליע אויס, הוואַליע אײַן, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרײַזענדיג, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערצעהלט אויף אַ וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער זענען אויפֿגעגאַנגען בּעהאַלטענע טוי־וואָלקען און האָבּען בּעהוילכט דײַנע פֿעלדער, וואָס האָבּען זיך אין דער לענג און אין דער בּרייט אויסגעשפּרייט. די טוי־וואָלקען זענען געלעגען איבּער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי אָנגעטרונקען און בּעפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבּען זיך געטראָגען בּעהאַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿערפֿולט מיט לעבּען, ערקוויקט און ערפֿרישט יעדעם דײַן בּעשעפֿעניש, וואָס זיי האָבּען אויף׳ן וועג געטראָפֿען.

ל״ג בּעומר. אין דער גאַס פֿאַר טהיר און טהויער זיצען ווײַבּער, בּעל־בּית׳טעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענד, שטריקען זאָקען און דערצעהלען מעשׂיות. און די הדר־יונגלעך, וואָס זענען אין שטאָרט איבּערגעבּליבּען, שטעהען בּיי זיי און ציהען די מאַמעס שערצען: מאַמע, אַ צווייער!... די פֿרומע רבּי׳צען, אָנגעטהון אין חול־המועד׳דיגען ווײַסען שאַל, זיצט פֿאַר איהר טהיר, אַרום איהר די בּלי־קודיש־ווײַבּער,— די שוהטיקע מיט דעם חזנ׳ס ווײַבּ. אויף די פּאָר איינציגע בּוימער, וואָס זענען פֿערוואָרפֿען אין געסעל (וואָס קיינער ווייסט

נישט, ווער עס האט זיי דא איינגעפלאנצט) ציהען זיך הדר־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פון פעלד קומען צוגעהן בארוועסע יונגלעך מיט פעק געלע פעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאס:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ,
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפ!

די קינדער קומען אן צו לויפען, רינגלען זיי ארום, רייסען אב די קנעפלעך פון די הייזלעך, פון די קאפאטקעלעך און קויפען בלומען. קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאמעס מיט הענד בלומען און אראבגעלאזטע תחתונים׳לעך...

אין מיטען מארק ווערט פלוצלונג אויסגעשפרייט א לאנגע, ברייטע פלאכטע, און עס דערהערט זיך א קאטערינקע שפיעלען. קינדער קומען אן צו לויפען פון אלע עקען, דערנאך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך ארום, מען רינגעלט ארום, און איינער אין א פערדרעהטען הוט אהן א דאשעק, אנגעצויגען אין עפעס א מין געשטריקט העמדעל און אנגעגארטעלט אין א ברייטען פאסעק, אין שיך און זאקען, דרעהט זיך ארום ארום דעם רעדעל מיט א קאנטשיק אין דער האנד און האקט איבער די קעפ, און ווארפט היטלעך אין די קופקע אריין און די קאטערינקע שפיעלט צו. פלוצים ווייזט זיך א הויכער יונג אין אנ׳אבגעקרייט פנים, אנגעטהון אין א פאר יאנצע הויזען פון אויבען ביז אראב, מיט א זייגער אויסגעמאלט אויף די הויזען אויף דעם סאמע „זייט מיר מוחל"... אויפ׳ן בויך שטעלט ער זיך ארויף א הויכען דראנג, און אויפ׳ן שפיץ דראנג לעבט א גאנצע משפחה, וועלכע מאכט נאך קונצען דערצו. די קאטערינקע שפיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאנטשיק אין דער האנד קלאפט איבער פנימ׳ער, איבער נאקעטע קעפ. עס ווייזט זיך א האלב נאקעט מיידעל אין א קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאנדע, צולאזטע האר, פערקעמט און איינגעפלאכטען מיט פערשיעדענע קייטעלעך און קמעות, מיט א הניעוודיג נעזעל, און א פאר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין א רייף... ס׳ווייזט זיך גאר איינער, וואס שלינגט שווערדען איין, איינס נאך דעם צווייטען און דערנאך קומט א צווייטער און שלעפט איהם גאר פון מויל ארויס, אנשטאט די שווערדען — לאנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאפקעס. און נעה. פרעג׳ זיי קשיות!

און די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט'ן קאַנטשיק קלאַפּט צו איבער קעפּ, איבער פּנים'ער.

געווען איז אַמאָל אַ יוד אַ שניידער אין שטאָדט. מען האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען עס קומט אַ יוד, און וואו אַהין עס געהט אַ יוד. ער איז געווען איינער פון די טויזענד, וואָס זייער לעבען געהט ווי אַ שאָטען דורך פאַר אונזערע אויגען, און וואָס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבאָרען ווערען און נישט זייער שטאַרבען. דאָס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואַקסען אויף בעהאַלטענע פעלדער, און דאָס פלייש, וואָס זיי עסען, מוז זיין פון אַזעלכע בהמות, וואָס פיטערען זיך אין פערבאָרגענע לאָנקעס,— אַז נישט, וואָלט מען זיך אַמאָל געפרעגט, וואו איז דאָס ברויט אַהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אַוועקגעקומען פון די לאָנקעס?...

אַ יוד, אַ שניידער, מיט קיינעם נישט געהאַט קיין געשעפטען, אויסער מיט איין גאָט זיין בעשעפער. די נאַכט דעקט נאָך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אַריין. בעהאַלטען אונטער אַנאַיוזען, ביי אַ שראַנק ספרים, דאַנקט ער זיין בעשעפער דערפאַר, וואָס ער האָט איהם בעשאַפען, פאַר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאַר דעם חסד, וואָס ער וועט טהון מיט איהם נאָך זיין טויט און וועט איהם צונעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט אַ יוד, אַ שניידער אין בית־המדרש אַריין, ווען עס זיצט אַ שניידער ביי אַ פּויער'ס אַ סערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאַכט זיך, עפּעס שוין אַזוינס, אַ געוועהנליכעס, ווי דער קלאָץ, וואָס שטעהט אין מיטען מאַרק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואָס שטעהט אַ קלאָץ? צו ווען אַ קלאָץ?

זיין ווייב, חנה די שניידערין, האָט אויך זיך גענומען אַ מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאַמע עליה השלום, און די מאַמע פון דער באָבע, און אַזוי איין דור נאָכ'ן צווייטען): יעדען פרייטיג פאַרנאַכט אין דער אַלטער ווייבערשער שוהל' צוויי ליכטלעך אָנצוצינדען. עס האָט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אָן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואָס פינקלען זיך יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט'ס פון דער

אַלטער ווייבערישער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעם פון די קברים אויפגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שענעם פרייטאָג־צו־נאַכט׳ס די צוויי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפען). און פאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פראָסטע כאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דוד׳ל, דעם רב פון דער שטאָדט.

נאָך אַלאַנגער צייט, ווי חנה די שניידערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דוד׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דוד׳ל, דער הייַנטיגער רב פון שטאָדט.

באַלד פון קליינערהייט אָן האָט זיך דוד׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פון אַנדערע קינדער. אַ סדור׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפט, „איבּ" זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן הייַנטיגען טאָג. אָהן אַ פּערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויעגעל נישט געוואָלט איינשלאָפען. נאָבי׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין הדר מיט גרויס התמדה. נישט פלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַריין, געהט שוין נישט אַרויס, און פרום, אָבגעהיטען, ער געדענקט זיך זיין „אָקסען־שריט". נישט אויף קיין האָר פון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה געהורט און געלייענט זי אויסענווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פינגער געטייטעלט, פערבינדען די אויגען, אויפ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דוד׳ל זאָל חתונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זיין.

חסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שניידער׳ס זוהן פאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך איינגע־

שפּאַרט. עס האָט זיך געמאַכט אַ שטאַרקע מחלוקה. נאָר איין מאָל האָבען זיך די בעלי־בתּים צוזאַמענגענומען אין בית־עולם, געשטעלט אַ חופּה מיט דודלען און דעם רב'ס יתומה, און אַרײַנגעקלאַפּט אין קבר אַרײַן: „מזל טוב, איצטער איז דעם ממלא מקום!“

חסידים האָבען מורא געהאַט פאַר בּשת־המת, האָבען זײ שטילגעשוויגען און האָבען געוואַרט בּיז ערשטען רגל — וואו אַהין וועט ער פאָהרען?

ר' דוד'ל אָבער האָט געהאַט זײַן גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער הײם און האָט יום ולילה געלערענט. דער רב האָט זיך געפיהרט בעל־הבתּיש: געווען אַ חברה־מאַן אין דער חברה תהלים, יעדען פרײַטאָג איינגעשטאַנען און געזאָגט מיט די בעלי־בתּים תהלים בּיז צו עלות השחר; מיטן ערשטען מנין געדאַווענט, כּמנהג אשכּנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כּפּור קטן אָבגעריכט אין דער קאַלטער שוהל.

חסידים האָט עס שרעקליך פערדראָסען, און, אַזוי ווי זייער שטייגער איז, האָבען זײ זעהר נוהג קלות געווען אין איהם און נישט אַנדערש איהם גערופען, ווי „דוד'ל שנײַדער“. אַ חסיד האָט איהם אַמאָל אויף אַ ברית־מילה בעליידיגט און האָט איהם „שנײַדער־יונג“ גערופען. בעלי־בתּים האָבען דעם חסיד געוואָלט קורע כּדג זײַן, נאָר דער רב האָט זײ אײַנגענומען מיט גוטען, און פון דעמאָלט אָן התמיעט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט“.

חסידים, די וואָס האָבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האָבען נישט געקענט פועל'ן בּײַ זיך, איהם צו זאָגען „רבי“, און זענען געגאַנגען פון דערווייטענס. ער האָט זיך אויך פון זײ דערווײַטערט, האָט זיך געהאַלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים“ און נאָך די נאָכגעפאָרשט. פאַר זיך אַליין האָט ער נישט געקענט לערנען, דאָס, וואָס ער האָט שוין געוואוסט, האָט ער געמוזט איבערגעבען עם דעם צווייטען. יעדען פרײַטאָג־צו־נאַכטס פלעגען זיך די בעלי־בתּים צוזאַמענקומען אין בית־המדרש אַרײַן מיט חומשים אין די הענד, און ר' דוד'ל פלעגט מיט זײ די סדרה לערנען. ער פלעגט זײ געבען צו פערשטעהן און אויסטײַטשען שטיקער מדרש רבּא'ס, די בעלי־בתּים האָבען די פינגער געלעקט פון זײַנע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאָכ'ן שלאָף פלעגט ער זיך אַרײַנזעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען אַ תהלים

אין דער האנד ארײן און זאגען מיט זיי תהלים, ער א פסוק, זיי א פסוק. ער האט געזונגען יעדעס ווארט, און דער קול האט זיך ארויסגעלאזט פון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאלט און גערופען אין בית־המדרש ארײן. יונגען, שבת־לאביסעס, וואס האבען אין גאס פאלענט געשפיעלט, האבען דעם פאלענט אוועקגעווארפען; בעלי־עגלות, פישערס, וואס האבען מיט די ווייבער אין גאס שפאציערט, האבען די ווייבער אוועקגעווארפען, אין בית־המדרש געקומען. דאס בית־המדרש'ל איז וואס אמאל פולער און פולער געווארען און דער רב, פערטרונקען צווישען קעפ, שטעהט און זאגט תהלים, און דער קהל ענטפערט איהם אב. ער א פסוק, זיי א פסוק.

יודען האבען געוואוסט, אז זיי האבען זיך אויף וועמען צו פערלאזען. איז איינעם שלעכט געווען, איז ער צום רב ארונטערגעגאנגען, און דער רב האט איין רפואה געהאט — תהלים. וואס פאר א יוד עס זאל נישט זיין, האט זיך דער רב מיט איהם אנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האט אנגעהויבען מיט'ן יוד תהלים צו זאגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב'ס קול, ווי עס קומט פון א צובראכען הארץ, האט ער זיך אויסגעוויינט פאר'ן רב און איז אוועק מיט א גרינג געמיט.

אז דודי'ל איז רב געווארען, האט ער אויף זיך א מצוה גענומען, וואס ער זאל זי מקיים זיין אפילו מיט'ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאל די מצוה מאכען ירש'נען מדור לדור, אז גאט וועט איהם מזכה זיין צו דעם. דאס איז די מצוה פון אברהם־אבינו־סנדיקאות, און ער האט מיט די בעלי־בתים אבגעמאכט, אז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פאר די נשמות פון זיין טאטע־מאמע האט ער געקלערט.

דער רב ר' דודי'ל האט זיך אין זיין שטוב ארויף און אראב געדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פון צייט צו צייט ביטער אבגעקרעכצט. הינדעלע די רביצין האט פערשטעלט דאס געזיכט אין איהרע בלייכע, לאנגע הענד, געזיפצט אין א ווינקעל ביים אייוועל און האט ביטער געוויינט:

— דוד, א מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אריבערטראגען. דו מוזט דא זיין א השק עורף.

— און איך זאג דיר, אז עס איז מן השמים. מן השמים לאזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואס קען איך געגען דעם טהון? מן הסתם דארף עס אזוי זיין. אגאנצע עדה יודען זאלען איבער מיר הונגערען? די שטאדט וועט חלילה אונטערגעהן,— זיי האבען געוויינט פאר מיר, דאס הארץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די חרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה, אשה, מען טאר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאטע איינציגער,— האט די יודענע געקרעכצט, פערשטע־לענדיג זיך דאס געזיכט אין די הענד, און די גאלדענע, לאנגע אוירינגלעך האבען איהר נאכגעבאמבעלט.

דער רב איז צום שראנק ספרים צו, ארויסגענומען א ספר און האט זיך פערטראכט.

אין מהיר האט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פון דער שטאדט, און האט די רבי'צין גערופען: רבי'צין, זיי נאר מוחל.

די רבי'צין האט זיך אויפגעהאפט.

דער רב האט עס בעמערקט און האט אווינק געטהון צו די יודלען מיטין פינגער: נו, וואס, זיי געהען שוין?

יודעל האט דעם קאפ אראבגעבויגען.

— ביי מיר האבען זיי גע'פועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאלען יודען נישט האבען צו עסען? מילא, וואס איז דער חילוק, איך האב אויף מיר גענומען מצות הכנסת־אורחים. דאכט זיך, דאס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען א־וועקנעהמען, און דו, יודעל, זאגען זיי דיר אויך אב דאס מוהל־שאפט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם. נאר וואס איז דער חילוק, אז אהן אייך, רבי.

— עס איז דיין חזקה. על פי דין טארסט דו דיך נישט אב־זאגען, כל זמן...

פון הינטערן פענסטער דערהערט זיך פלוצלונג א גערודער,

מענשען קומען אן. עס ווערט א געלאף, א געשריי: „דאס קוויטעל!״ דעם בלינדען שוסטער'ס קול הערט מען אין פענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך א שווארץ יאהר אויס-ריכטען!״ מען קלאפט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אנדערע קלאפען די טהיר צו. שטעקענס פאלען אהין און אהער, א קנאק פון ערגעץ אין א שויב. עפעס פאלט אריין דורכ'ן פענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאן ביי דער קאפאטע. פון דרויסען הערט מען: „די קצבים געהען״.

דער רב גיט א רייס אויף די טהיר און געהט ארויס. די גאס איז פול מיט קעפ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאמעטענע שבת'דיגע. עס שווארצט זיך ווי א לבנה... אלע לויפען, שרייען. יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האלט איבער'ן צוויטענס קאפ א שטעקען. דער הויכער יוד שטארט פון אלע ארויס און מיט די דינע הענד שארט ער קעפ פאר זיינע פיס.

— רשעים! — האט דער רב געגעבען א געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געווארען א געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געווארען. אלע האבען די קעפ אראפגעלאזט און געווארט אויף עפעס. יעדער איינציגער האט זיך בעהאלטען אונטער דעם צווייטען, אז דער רב זאל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואס שלאגט איהר אייך, ווי די גוים? — האט דער רב ביטער געשריען און טרערען האבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

א טרויעריג שטיל-שווייגען האט אלעס צו געשטיקט, נאר פון דער מאסע שטומע שווארצע קעפ האט זיך א קול געלאזט הערען:

— דאס קוויטעל פון די סגדיקאות, דאס קוויטעל!

מען האט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אבער מען האט נישט געקענט דערגעהן.

— וואס ווילט איהר א קוויטעל, גאט אייך, אבי זאל זיין שלום, אייער רבי וויל דאך אודאי אויך דאס.

קיינער האט זיך מיט קיין ווארט נישט אנגערופען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פון עולם אין טרעהרען — אַ האַלעדרא זאָל איך אַנידערלעגען! קיינער האָט נישט געוואַגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קליין, נידריג יודעל אַרויס פון דער עדה אין צו צום רב, און ערנסט פערגלייזענדיג די אויגען מיט כונה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער'ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָדט, מיר וועלען געקויפען נאָכ'ן „קוויטעל".

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ'ן רב, און חסידים האָבען זיך נאָך איהם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איינינע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז יָדוּעַ וְגָלוּי פאַר דעם מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אַז נישט פון מיין גוטען רצון געה איך אַוועק פון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פּען אין האַנד אַריין, און אָנגעהויבען שרייבען.

חסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ'ס הליפּענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— ניין, זאָגט דער רב, אין הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַריינגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פרעג מיך, און ליב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און פרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרערען פון געזיכט מיט'ן פאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ'ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפט יודעל מלמד ביי'ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי'ן — האָט זיך נאָכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויסגעלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ'ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי'ן אַנטקעגען.

פון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספּערזאָנען אַרויסגעלאָזט, געהאַפּט די שבת'דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ'ן עולם אויפ'ן וועג, בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין האַרצען האָבען זיי זיך געפרעהט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַריין, חסידים וועלען קומען אויף שבת; די שטאָדט וועט ווערען אויפגעריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת'דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מחנה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען, בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפען די מלאָכה, קרעמער = די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ'ן קאָנסקער וועג דעם רבי'ן אַנטקעגען. גוים להבדיל. אוים נייגיעריגקייט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פון ר' יהוזקאל'ס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ בריטשקע און וואָגען. די פערד זענען געווען געשפּאַנט אין נייעם געשפּאַן מיט'ן מעשענעם בעקלאַפּעכטס. ר' יהוזקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען געזעסען אין איין וואָגען. ר' חיים דער צווייטער שותף מיט די זיהן, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער ערדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע ערדה געהט צו פוס; זענען זיי אויך פון די וועגען אַראָב און אין עולם אַריין.

די פעלדער אַרום און ווי ווייסענדיג, אַז זיי געהערען

צו אײן גאָט, האָבען זיך אַלע אױסגעמישט. און אַ ים פון גרינעם גראָז לאָזט זיך װײט אַװעק. אַ װינטעל בלאָזט און בעװעגט דאָס גראָז, אײן הװאַליע פון אַ גרינעם ים איבער'ן צװײטען. אין דעם גרינעם ים פערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אױסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פעלדער, פערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטעהען הױכע יתומים'דיגע בױמער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זײ צו נאַרען אַרױסגעשטעלט, װאָס זײ זענען העכער געװאַקסען פון אַלע אַרום און אַרום, שאָקלען זײ זיך אײנזאַם און דאַװענען בין חיוד אין פעלד. צװישען די פעלדער ציהט זיך לאַנג אַװעק דער שטומער װעג, פערשטעלט פון בײדע זײטען מיט אַלטען ליפען־בױמער. די לאַנגע צװײַגען, װאָס אָט ערשט האָבען זײ פון זיך זײערע קנעפ שפּראָצעטכס אַרױסגעצױגען — פלעכטען זיך אײן צװײַג אין דעם צװײטען אַרײַן.

און גאָט'ס עדה אױפ'ן װעג. אױף די פעלדער טרעפט מען רבים מיט הדר־יונגלעך שפּאַצירען ל"ג בעומר אין פעלד, די יונגע גבורים מיט די פײַלען... יגענס אין די הענד זענען באַלד אַרײַן צװישען דער מחנה, אױסגעמישט זיך, און אױך אַקעגען דעם רבי'ן געגאַנגען.

חסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפטען, אײנער צום צװײטען. אײנער האָט אַרױפגעלעגט די האַנד אױפ'ן צװײטענס אַקסעל, בײ די הענד זיך גענומען, בעהאָפטען זיך און זענען געװאָרען אַ עדה אין דער עדה. זײ האָבען קײן חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". װער ס'האָט געװאָלט, האָט זיך בײ דעם גאַרטעל אָנגענומען, בײ די הענד זיך פערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפטען. קינדער זענען געקומען צולױפען, פערפלאָנטעװעט זיך צװישען די פיס, בײ די פאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפט, בײ די פאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געװאָרען װאָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפטען זיך און אָנגעהױבען צו זינגען, הױך מיט'ן קול:

„ברוב עם הדרת מלך"

און די קולות האָבען זיך אינאײנעם אױסגעמישט, אַזױ װי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגענאָסען, און עס איז געװאָרען אײן קול פון טױזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פעלדער און װעלדער און האָט ערגיץ גאַנץ װײט אָבגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך".

אויבען אויפ'ן הימעל האט זיך איין שטיק, העל־שיינענדי־גער הימעל אין אנדערן אריינגעגאסען. פון אלע עקען וועלט זענען זאנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, גנידיש־הסידישע וואלקענד־לעך, און איינס האט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען. אין עק וועלט האט זיך געהמארעט. נאר דער שווארצער וואלקען איז צורונען, און פון זיינע שפאלטען האט די זון ארויסגעגאסען מיט ליכט, און די ליכטיגקייט האט אבגעגלאנצט און בעהעלט א גרינע בייט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בייט האט געשפיעלט צווישען די אנדערע מאטע בייטען.

און אזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אזוי האבען זיך מיט אמאל אויך אויבען די הימלען צוזאמענגעגאסען, איין ליכטיגער וואלקען האט זיך געגאסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געווארען נאכגעצויגען זיך נאך דער עדה דעם רבין מקבל פנים זיין. און אונטען איבער די לאנקעס האט א ווינדטעל געבלאזט און געבויגט די גרע־זער, און די גרעזער האבען זיך נאכגעשאקעלט, נאכגענויגט נאך דער עדה... און די איינזאמע בוימער אין די פעלדער האבען מיט זייערע צווייגען געשאקעלט, געבעטען עפעס, געגריסט פון דערווייטען, און ארום האט דעם עולמ'ס קול הויך, וויט און ברייט אבגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך".

דער רב מיט די פאר בעלי־הבתים זענען געגאנגען אין א זייט וועג, זיי האבען געזעהן, ווי דארט יודען העפטען זיך איינער אין צוויי־מען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געווארען, און זיי, די בעלי־בתים, חברה־מענשען, אויסגעשטופט, ארויסגעווארפענע, האבען זיי עפעס דרך־ארץ געקראגען פאר דעם גרויסען אחדות, וואס זינגט... און פון די בעלי־הבתים האט מען זיך יעדעס מאל אבגע־ריסען און צו די הסידים אריבערגעגנב'עט זיך.

באלד איז אנגעקומען פון וועג אן א גרויסער וואלקען, וואס האט אויפגעשטייגט פון דער ערד אין הימעל ארייַן. דער וואלקען שטויב לויפט פאראויס, קומט וואס אמאל נעהענטער און זאגט עפעס אן:

— דער רבי פאהרט! דער רבי פאהרט!

און יודען ווי גרויס און ווי קליין האבען זיך געגעבען אלאז העגדום־פענדום אין וואלקען שטויב אריין, אין איהם צוריסען, פער־

בלאָזען, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. און וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פערטונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער ייד, פערוואָרפען די הענד איבער'ן הארץ, פערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער, איידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן גענייטשט זיך פון צייט צו צייט.

= שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פעטע, דיקע, רויט־האָריגע און איידעל־גלאַטע. אַ ים הענד, איינע איז פערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען בעזונדער שלום־עליכם אָבגעענטפערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

= עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפרעגט.

= דער רב פון שטאָדט.

= דער רב פון שטאָדט? אַזוי.

= איך האָב אייך דאָס קוויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

= דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אַוועקגעבען, עס איז מיין מצוה, = האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווייַלע מחשבה צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

= צו וועמען פאַהרסט דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

= צו קיינעם נישט.

= צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר בייס טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אַוועקגעשטופּט אין אַ זייט און דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

= יודען, מיר וועלען מנחה דאַווענען — האָט דער רבי אויסגערופען און איז אַראָב פון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער געדיכטער וואַלד געשטאַנען.

ביימער ווי זיי וואלטען אין איין גארטעל געוועזען פערלפלאנצט. דער רבי פאראויס, דער עולם נאכ'ן רבי'ן זענען אין די ביימער אריין.

עס איז שוין פארנאכט געוואָרען. די זון האט נאך אין וואלד אריינגעקוקט צווישען די ביימער. נישט וואו און נישט ווען האט זי דאס גרינס צווישען איין בוים און דעם צווייטען בעגילדעט. דער קלענער וואלד איז שטיל געוועזען. ווי א שטילער סוד וואלט אין איהם פערשטומט געוואָרען פון צייטען, צייטען לאנג... די הימלען איבער'ן וואלד אין רויט-בלויען פייער האבען צנועה'דיג זיך ווייט אראבגעלאזט. טיעף אין וואלד האט א איינזאמער פויגעל גערופען; גערופען נישט ווייסענדיג וואס. דארט טיעף אין וואלד האט ווער א בוים אונטערגעהאקט און דער בוים האט זיין והוי הויך צווישען די ביימער אויסגערופען....

און ארום וואלד האט די גאנצע וועלט געווארט...

נאך ניט פארטיג איז דאס גרינס געוועזען, נאר עס האט ערשט אנגעהויבען צו בליהען. די ערד האט ערשט די ברוסטען אויסגעשטעקט, און דאס גרינס האט ערשט צו זויגען אנגעהויבען, צו נאגען און ציהען היונה. אלץ ארום האט ערשט אנגעהויבען צו לעבען און האט געווארט אויף א דערלעזונג, אויף א ברכה, אויף א תקון.

און דער עולם איז פערווארפען אין וואלד. א יוד הינטער א בוים, א יוד הינטער א בוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אלע האבען זיך טיעף און ערנסט געשאקעלט. דעם רבי'נ'ס ברכה האט געקלונגען אין וואלד, און מיט דער האנד האט ער צוגעשאקעלט און געוויזען:

„ברך עלי—נו ה' אל—ה—נו את הש—נה ה—זאת ואת כל מי—ני תבו—א—תה לטו—בה, ותן בר—כה על פני הא—ד—מה. ושבע—נו מטו—בה וב—רך שנ—תנו כש—נים הטו—בות, ברוך א—תה ה' מב—רך הש—נים".

און ביי יעדען בוים א נשמה, און יעדע נשמה, וואס איז הינטער זיין בוים געשטאנען, האט פאר זיין בוים געבעטען, און מיט דער ברכה האט מען דעם תקון אויף דאס גרינס געזעהען. און די ביימער האבען זיך מיטגעשאקעלט, ווי געוואלט עפעס בעטען, זאגען, נאר ביימער זענען שטום, און די נשמה, וואס שטעהט אונטער דעם ביימ'ס שליח צבור, און דער בוים שאקעלט זיך מיט: אמן! אמן!

אלץ ארום האט געדאווענט, געבעטען און געדאנקט גאט, און

דער הימעל האָט זיך געגנעהנטערט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. אַ עדה יודען, אַ עדה בוימער. די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, אַ צווייג אָן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך בעוועגען, די פויגעל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידער־קול האָט טיעף אין וואַלד גערופען צווישען די בוימער, און דעם העקערס קול דאָרט־טיעף האָט אָבגעקלאַפּט, און די קולות האָבען זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרען איינס. אַלץ האָט זיך בעהאָפטען. און עס איז געוואָרען איין תפלה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט טיעף אין וואַלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאַוועגט מיט...

די גאַנצע וועלט אין גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַווענט.

באַלד איז אַלץ שטום געוואָרען. די בוימער האָבען זיך אויפגעהערט צו שאָקלען, דאָס גראָז צו בעוועגען. דאָרט טיעף אין וואַלד איז דער פויגעל פערשטומט געוואָרען און דער ווידער־קול פון העקער. די וועלט ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאָרכט. דאָרט טיעף אין וואַלד איז גאָט און הערט זיך איין צו דעם אַלט־בעקאַנטען נגון פון אַמאָל, און דעם רבינס קול וויינט אין וואַלד:

תק—ע בשו—פר ג—דול להרו—תנו ושא נס לק—בץ גליו—ת—נו...

אַלץ אַרום איז שטיל געווען. אַ טונקעלער, טרויעריגער נעבעל האָט דאָרט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפּרייט, און פון דאָרט טיעף האָט אַ טרויעריגער פערגעסענער זום־זום־זום געברומט און האָט געשפּילט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צוגאָסען און פערטרויט בעהאַלטענע סודות.

גאָט'ס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין כּנסת ישׂראל פון לאַנגע, לאַנגע צייטען...

באַלד האָט דער רבי זיין תפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוימער האָבען קדיש געזאָגט, און אפשר האָבען אויך בוימעליך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זענען די קינדער זייערע הזנים געווען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפ'ן וואָגען. מען האָט די פערד אויסגעשפּאַנט, יודען גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבען אין דעם וואָגען זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זענען געקראָכען איבער קעפּ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער, און אויף די רעדער און דעם ווייסען האַלאַט, פערטרונקען אין ימים קעפּ און הענד, האָט זיך גע-

טראָגען אין דער הויך, און פאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:
„ברוב עם הדרת מלך“.
און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טויוואָלקען איבער וועלדער און פעלדער געהוהט און געזוּנגען, און געטרונקען יעדעס מילעכיל, וואָס האָט זיך געעפענט.
דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהעגטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פון שטאָדט זיך געלאָזט, די אַנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:
ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.
אַ ליעבער פערגעסענער טויוואָלקען, וואָס האָט פון די וואַסערען אויפגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעבליך איינגעשלאָפען.
ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד'ס וויינען...

פון די יהוקאלים צוויי גרויסע פענסטער, וואָס געהען אין שוהלגעסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוינעבעל צוויי גרויסע ליכטפלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פערטרונקענער ליעבער נגון איז פון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.
דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.
פון די וואַכעדיגע בית־המדרש־פענסטער, וואָס זענען געווען נעגען איבער די יהוקאלים פענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טויוואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואָכעדיגער „והוא רחום“ פון אַניאַלטער שניידערי'שער ברוסט האָט פון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:
„יכפר עון ולא ישחית“.

און טיעף אין געסעל, פֿערהילט אין נאַכט־נעבעל הערט זיך אַ יונגעל'ס לאָבוסדיגע שטימע:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ.
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

V.

די זומערדיגע פאַר־נאַכטען

ווי די דריי וואָכען האָבען זיך אָנגעהויבען אַריינצוגנבע'נען אין שטעדטיל, איז דאָס זומער־לבען ווי אין מיטען אָבגעהאַקט געוואָרען. די וועלט אַרום און אַרום האָט אויסגעזעהען ווי אַ פּרינצעסין, וואָס זיצט אין איהרע יום־טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאָך איהר געליעבטען, וועלכער האָט זי פֿערלאָזט... אַ ווינדטעל בלאָזט און וועהט איבער די גרעזער, שאָקעלט זיי אַהין, שאָקעלט זיי צוריק. דאָס, בלעטעל אויפֿ'ן צווייגעל, דאָס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פֿאַר דער גאַנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען! פֿון בעהאַלטענע וועלטען קומען זיך ציציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואָלקען. מישען זיך צוזאַמען טיעף אין ברייטען האָריזאָנט פֿון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואָלקען ווערען בעהאַלטען הינטער בלאָהע, פֿאָרבערדיגע פֿאָרהאַנגען. ליכט פֿערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואַסער און שפּיגעלט זיך אָב אין זיינע ליכטיגע, געשליפֿענע הוואַליעס. און די הוואַליעס געהען, אַ הוואַליע נאָך אַ הוואַליע, ווי זיי וואָלטען דאָס האַרץ אויסגערעדט איינע פֿאַר דער אַנדערער. ווייט, ווייט ניגט זיך דער הימעל אַראָב אין וואַסער אַריין, און דאָס וואַסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואַסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאָפֿען לעגען אין געדיכטען וואַלד, אין שוואַרצען וואַלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שוהל־געסעל: טונקעל־טרויעריגע נעבלען טוליען דאָס שטילע געסעל, און וויקלען עס, ווי זיי וואָלטען עס וועלען פֿערהילען פֿון מענשענ'ס אויגען. אין עק וועלט

פון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויטליכקייט, פערוונקען און פערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָפּגעריסענע, פערגעסענע אינזולען. — פון די פענסטער פון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פּרושים קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעהמט־מיט זיין געוויין און פערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פון דעם נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פערגעסענעס זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פון רבי'נס פענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווייסער האַלאַט געהט פאַרביי די צוויי פענסטער, לויפט ווער דורך איבער'ן ווייסען פּליִיט, וואָס איז אַנטקעגען די פענסטער. פאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתים, בעל־הבית'טעס, בעלי־מלאכות, אָנגעהאָרעוועטע פון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעבעט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פרישע לופט", קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך ביי די הענד, און זינגען הויך אויפ'ן קול:

גערט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפט ער אַ מיידעל ביים בוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט דו
אין וואַלד אַליין?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפ'ן פּלויט פון חנה־שרה'לעס גאָרטען, פון וועלכען די צווייגען מיט באַרנעס שטייגען אין מאַרק אַריין, קלעטערן די הדרי־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווייגען און רייסען פון זיי אונצייטיגע אויבס. דער סעדער לויפט אַרויס, די קינדער אַנטלויפען, נאָר איינס נעבעך איז הענגען געבליבען אויפ'ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און ווינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען אַהיים פון דער פּאַשע, דער שעפער שפּיעלט אויף דער פּישטאַלקע,

בעלי־בתים דערהויבען זיך פֿון די ערטער און פֿיהרען דאָס זייעריגע אין די שטאַלען. פֿון ערגיץ פֿאַר אַ הויז הערט זיך אַ האַרמאָניע שפּיעלען. דאָרט זיצט סטעפּאַן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפּיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאָס קול פֿון דער האַרמאָניע מישט זיך אויס אינאיינעם מיט'ן פּרוש'ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, האַרץ־רייסענדיגער נגון. וואָס ווערט פֿערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! דאָרט ווייט צום שהאַרצען וועג צו, צום „בית־עולם“, שפּאַצירען אַרום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפּאַצירען בעלי־הבתיש'ע מיידלעך אין די זומערדיגע קאָרטאָנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט אַ בחור אַריבער אַ פֿערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפֿינען די כלה, וואָס איהר גאָלדענעם זייגער טראָגט ער אויף זיין וועסט; ער פֿערשעמט זיך, און דאָס האַרץ קלאַפּט אין איהם... וויל אַ מיידעל וואַרפֿען אַ־נ'אויג צו די בחורים, כדי צו געפֿינען איהר חתן, פֿאַר וועלכען זי העפֿט איצט אויס אַ תפֿילין־ביטעלע, שעמט זי זיך פֿאַר די חבר'טאָרינס. איהר האַרץ קלאַפּט אין דער־שטיל, און דאָס לייכטע קאַפּטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אָבער די „דריי וואָכען“, היינט טאָר מען קיין ליעבעס נישט שפּיעלען, האָט מען עס אָבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאָר די נעבלען, וואָס הילען דאָס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאָס האַרץ, דאָס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפּילען אין דער־שטיל אַ געהיימע ליעבע... און די ריחות טראָגען זיך פֿון יענער זייט פֿעלדער און דערפֿרישען דאָס האַרץ... די ברוסט ווערט פֿול, און עס הערט עפּעס אַזוי לייכט, אַזוי ליעב, אַזוי זיס. און עס ווילט זיך אַזוי זיין געטוליעט, געליעבט! אוי, טאַטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פֿאַר־נאַכטען אין שול־געסעל! ווער עס האָט אייך געהאַט, ווער עס האָט אייך פֿערלאָרען...

אויף דעם שווארצען וועג צום בית־עולם צו, ווייטער אראב אין שול־געסעל האט זיך די וועלט דאס געזיכט איינגעטוליעט אין הארץ פון דער נאכט, און די נאכט אין הארץ פון דער וועלט, און ביידע האבען זיך בעהעפט, און דארט ווייט, טיעף אין וואלד זיך פער־בלאנדזשעט און זיך שלאפען געלעגט אין געדיכטען וואלד.

אויף דעם שווארצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אלטע, אבגעלעבטע טאפאלען, ווי ווילדע לצים, מיט אבגעהאקטע פיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פון רוחות, ווי אנגעקומענע פון פאר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פון אנהויב וועלט ביז'ן סוף וועלט... נאכט, צוועלף א זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דייטשען מיט לאנגע בייטשען", און שטעלען זיך הינטער די טאפאלען און ציהען פון זייערע צווייגען די ליעבסטע, הארץ־נאגענדע נגונים, ציהען, ציהען ביי'ם הארץ, און פערנארען מענשען מיט זייערע גע־זאנגען אין וויסטע זומפען...

אין פעלד, אין גראז ליעגען קופקעליך הסידים, הינטערן שטאדט, און זינגען דעם יאוש'דיגען:

שׁוֹכְנֵי בָּתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִּשְׂאוּ עָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה—אָיִן!

מיט'ן נגון פון דעם חזן, וואס מען האט איהם לעבעדיגערהייה אין קבר בעגראבען. און דאס קול קלינגט איבער די קברים, וואס שטע־הען אויפ'ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאט'ס ערד, פער־טרונקען אין ימים גרינס, לעבען דא זייער שטיל, שווייגענדיג לעבען. עס שווייגען די טויטע ביינער אין די פיער איילען פון קבר, וואס האט איבער זיך נאר א פיצעל הימעל. דאס ווינדטעל בלאזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פון זיך דאס לעבעדיגע גרינס ארויס. אט זענען די ביינער צוגעקומען צום אמת'ן תכלית, צום לעצ־טען סוף פון לעבען, פון פאר'ן אייביג און פון נאכ'ן אייביג... און די גאנצע וועלט האט זיך געאייניגט, דאס לעבעדיגע מיט'ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאט'ס געווארען...

פון דער צווייטער זייט וועג שפיגעלט זיך אב דאס וואסער אין דער נאכט, ווי א צווייטע וועלט זעהט עס אויס פון דערווייטען. קליינע ליכטלעך פון די בערלינקעס, וואס רוהען אין וואסער איבער

נאכט, דרינגען טיעף אין וואסער אריין, און זיי זעהען אויס פון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע חיות זענען מיט די לאפעס אין דער שווארצער נאכט איינגעזונקען געווארען, און קענען נישט מעהר ארויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אהער פון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שווארצען וועג, טיעף דארט אין דער נאכט, האט גאט זיך דאס פנים אין ביידע הענד פערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טרעהרען — וואס ער וויינט אויף חורבן בית־המקדש — האבען אויף דער ערד זיך ארויסגעגאסען און אלץ פערטוקט און פערטרונקען....

אויפ'ן שווארצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאכט שפאצירען א יונגעל מיט א מיידעל, גבריאל דעם רבי'ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה'לע, ר' יהוקאל'ס יונגסטע טאכטער.

זי האט איהם געזעהען דורך א שפאלט פון דער טהיר דעמס־מאל, ווען זיין פאטער איז ביי זיי איינגעשטאנען. פאר־טאג'ס, ווען זי איז נאך אין איהר בעט געלעגען, האט זי דערהערט פון א אפענעם ענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז ארויס דורכ'ן פענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פון די יונגע גרעזער, וואס האבען זיך פון דעם נאכט־טהוי געוועקט; ער איז אריין מיט דעם בלומענ־געשמאק, און איז פאר איהר געזיכט פערביי־געפלויגען און גע־וויגט איבער איהר, און איהר ברוסט האט זיך אינווייסענדיג געהוי־בען און געוועקט זיך... און פון דענסמאל אן האט זי געבענקט נאך זיין איידעל, מלאכדיג געזיכט, וואס האט ווי א ליכטיגע לבנה פון זיין טיעפען שטריימעל ארויסגעשיינט, נאר זי האט נישט געוואוסט דערפון. זי האט פון גארנישט געוואלט וויסען, נאר יעדען פאר־נאכט האט זי זיך אין שול־געסעל שפאצירט... עס האט זי עפעס געצויגען אהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע ביי־טשען", די וואס שפיעלען און ציהען די נגונים פון די טאפאלע צוויינגען, און האבען זי געצויגען טיעפער אריין, טיעפער אין שווארצען וועג אריין, טיעפער און טיעפער... איהם אבער האבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האט זיך אויך געמוזט לאזען פערפיהרען...

און זיי האבען נישט געזעהן, ווי זיי פערקריכען זיך. די נאכט

איז געפאלען איבער זייערע קעפּ און האט זיי אין זיך אריינגענומען. בעהיעבט זיי מיט פינסטערנ׳ש הינטער זיך און פערשטעלט זיי פון מענשענס אויגען. די מוטע מצבות אויפ׳ן בערגעל װענען עדות געווען, אז די קינדער האבען צווישען זיך קײן װארט נישט גערעדט, נישט ביי דער האנד זיך אנגענומען, נאר ער פון איין זייט הער, און די פון דער צווייטער זייט הער. האבען זיך געלאזט נאכציהען נאך די שטומע, הארץ־נאגענדיגע נגונים, וואס די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען מיט זייערע דינע, לאנגע פינגער פון די אלטע טאפאלען־בוימער ארויסגעצויגען. אט די נגונים האבען זיך אין זייערע הערצער אבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האבען די קינדער אלין געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפּיעלט שטומע, סודות׳דיגע טענער אויף די הארץ־סטרונעס אין דער־שטיל... אין דער־שטיל...

און די נאכט איז געפאלען איבער זיי, און די טהוי־וואלקען האבען געשוועבט פאר זיי, און הינטער זיי.

און אלין ארום איז פול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געארעמט פערווארפען אין וואלד, די נאכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראגען פון די ארומיגע פעלדער, וועהען איבער׳ן פנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואס מען טראגט ביי זיך אין הארץ ארום און וואס מען זאגט זיי קיינמאל נישט ארויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פאמעליך, און בענקט נאך עפּעס, און א בענקעניש ליעגט אויף אלעם אויסגעגאסען, די גאנצע וועלט בענקט, נישט וויסענדיג אליין נאך וואס, נאך ווען...

אין געדיכטען וואלד ליעגט נאך אין שווארצען מאנטעל געהילט, און בענקט נאך זיך אליין און נאך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאהע, שווארצע ימים, קושט זיך דער טאג מיט דער נאכט און בענקען נאך זיך אין נאך דער וועלט...

און מיטען הארייזאנט בלאנדזשעט א ליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאס יונגעל און דאס מיידעל לאזען זיך נאכציהען נאך די פערגעסענע נגונים...

אַ ביסעל ווײַטער איז דאָס וואַסער, און די נאַכט־לאַמטערנ־דלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פון וואַסער, און דערצעהלען זײַ מעשיות פון אַנדערע וועלטען.

דאָס יונגעל מיט'ן מיידעל געהען נאָך, און לאָזען זיך פער־פיהרען נאָך די פאַקעלדיגע לאַמטערנדלעך.

זײַ זענען צום וואַסער אָנגעקומען, בײַם ברעג זיך געזעצט.

עס האָט זיך פלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאָס קלינגען האָט מיט אימה פון גאַנץ ווײַט אָבגעקלונגען, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך אין דער פינסטערע נאַכט געקלאָגט: געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, מען האָט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אַמאָל ליכטיג געוואָרען, ווי אַ רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע חמה'ע פון אַ ליכטיגען ים איז געקומען צו ציהען פון אַ פרעמדער וועלט און האָט זיך פערבלאָנדזעט אינ'ם פינסטערן נאַכט־ים אַרײַן, און האָט אַ האַלבען הימעל בעלויכטען. צי האָט נישט אַ מעכטיגע האַנד אַ שטיק נאַכט פון דער הויך אַראָבגעוואָרפען, און דער וועלט דעם אָפענעם הימעל געוויזען? צי האָט זיך אפשר דאָך די זון איין מאָל אין לעבען טועה געווען, און אָנשטאָט אין אַ פרעמד לאַנד צו געהן, איז זי פאַר דער צײַט צוריק געקומען? און אונטען אויף דר'ערד פלאַקערט זיך, איין וואָלקען פײַער קוילערט זיך אין צווייטען אַרײַן און זײַ פלאַמען זיך אינאיינעם און שטײַגען אין הימעל אַרײַן, און צינדען אַ שטיק הימעל אונטער. ערד, לופט און הימעל קושען זיך צוזאַמען אין איין פלאַם פײַער. עס האָט פון דער וועלט דעם נאַכט־שלייער אַראָבגעריסען און צוריק טאָג געמאַכט... פון דער־ווײַטען הערען זיך וויינענדי־קולות, און דער שטאָדט־גלאָק קלינגט און קלינגט מיט אַ געוואַלד, ווי אַ מאַמע וואָלט זיך געקלאָגט: געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון! געוואַלד, איהר האָט מיר שלעכטס געטהון!

דאָס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען בײַם ברעג וואַסער. ליכטיגע שטראַהלען פאַלען אַרײַן און בעלויכטען דאָס וואַסער פון יענער זײַט. און פון דאָרט, פון וואַנען דאָס וואַסער ברענט זיך, קומען צושווימען ליכטיגע חוואַליעס און סודען איין אין דער שטיל

די איבריגע תּוּאַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָב. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פֿון דעם בית־עולם, קריכען אריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָב פֿון זינד, און די מתים שווימען מיט די תּוּאַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פֿון יענער זייט פֿלאַקערט די וועלט. ווילען פֿייער אין ווילען פֿייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופֿט, דעם הימעל, און זייער פֿייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די תּוּאַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַן עמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימה'דיגע געוואַלדען, מיט פֿונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפֿען זיי פֿון פֿייער, נאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפֿענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפֿען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פֿייער לויפֿט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען זויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסט[illegible]ר — קליינע ברידערלעך. מען לויפֿט מיט זיי אין פֿרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פֿרעמדע בעטען, צו פֿרעמדע קינדער. דאָס פֿייער יאָגט די מענשען פֿון די היזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פֿון דאַך צו דאַך. דאָס פֿייער איז ווי אַן אומגעהויערע ווילדע חיה, מיט ברייטע, ווייטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפֿען פֿון ווייסטע מדבריות און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלעגט, צו פֿערניכטען אַלץ, אַלץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פֿייער אַריין; דאָס פֿייער טרינקט עס אויס

מיט אלעכערדיגען קנאק און טהוט זיך ווייטער דאס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואס צו טהון, האפען פענסטער, טהירען און לויפען דערמיט אין דער וועלט אריין. ווילדע מאמעס לויפען אין פייער מיט צוואָרפענע האהר, פערוואָרפענע קליידער. זיי לויפען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פערלאָזטע, נאקעטע קינדער לויפען איבער דער גאס, שלעפענדיג פעקלעך, און שרייען: מאמע! מאמע! און די אלע קולות ווערען פערטרונקען אינאיינעם אינים קנאק פונים פייער, און דאס פייער שיקט זיינע צונגען פון דאך צו דאך און לאָזט איבער נאך זיך איין חורבה נאך דער אנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שווארצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואס דאס פייער האט אנגעמאכט. טייל בעלי־בתים, האפענדיג ווער א האק, ווער א לאָפּעטע, האקען די ווענד, רייסען די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האקען אָהן רחמנות, ווי עס וואלט אין זיי אריינגעקומען א ווילדער גייסט צו מאכען א תל פון אלץ, אלץ חרוב צו מאכען.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפט דערנאך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאס. דאס פייער אָבער ווערט נישט שטילער. די ביזע, פייערדיגע לאפּעס ציהט עס פון דאך צו דאך, און מיט א ביזען קנאק, ווי ס'וואלט געוואלט פערשטומען דאס געוויין פון די קינדער, פון די מאמעס, פונים עולם, ברענט עס אין שטוב נאך דער אנדערער. די אלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאמען און הויבען זיך אויף ביז'ן הימעל אריין... און דער שטאָדט־גלאָק האט אלץ נאָכאנאנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואלט געוואלט ביים פייער רחמנות ערוועקען, ווארפען זיך צו זיינע פיס אָדער קלאָגען זיך פאר די געהיימע קראפט אויף דעם חורבן, וואס דאס פייער האט אנגעמאכט...

באלד איז געוואָרען א געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האט זיך אנגעהויבען א געלויף פון אלע זייטען. טאטעס האבען די הויזגעזינדען אוועקגעוואָרפען, מאמעס — די זויגעדיגע קינדער. אלע האבען זיך ארום דער קליינער שוהל ארומגעשטעלט. איהרע הויכע פענסטער, וואס זענען געווען געגענאיבער דעם פייער, האבען ווי ליכטיגע לאמטערנעס געלויכטען. יודען האבען געקרעכצט, די האָהר פון קאפּ זיך געריסען; ווייבער האבען זיך ארום איהרע בריהענדיגע ווענד ארומגעשטעלט, ווי זיי וואלטען זיי ווע־

לען מיט זייערע שורצען פֿערשטעלען. אַבּער יודען זענען געשטאַנען און געגאַפֿט עמערלעך וואַסער אויף די הייס אָנגעצונדענע וואַנד — דאָס פֿייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען, און געגומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גוים זענען אָנגעקומען צו לויפֿען מיט באַסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל־דאַך און גענומען איהם רייסען מיט די וואַנד. יודען האָבען זיי בײַ די פּאָלעס אָנגעהאַפּט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופּליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פֿון דאַך אַראָבגעשלײַדערט, האָט פּאַסען געריסען פֿון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפֿען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפֿען צו די שוהל־טהירען. ער האָט פֿערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זייגע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופּענדיג דעם משחית. דאָס פֿייער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען אויפֿגעבראָכט, די פֿענסטער אויפֿגעהאַקט און אין שוהל אַרײַן. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפֿלאַקערט. און פֿייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פֿאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פֿייער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאַפּויער געשטעלט און האָט פֿון אונטען־אויס זײַנע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פֿונקען, מיט שטיקער פֿייער אין דער וועלט אַרײַן. פֿון אַנ'אויפֿגעהאַקט פענסטער האָבען זיך אַ רײַס געטהון רויטה שוואַרצער רויך, איין רוה איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַרײַן, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פֿענסטער אין פֿייער אַרײַן. אויף אַ מינוט האָבען זיי פֿערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקערײַ אַרויס פֿון פֿייער אין הימעל אַרײַן. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פֿון אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער זענען געפֿלויגען ברענענדיגע פֿונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פֿייער. און דורכ'ן אויפֿגעהאַקטען פֿענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפּען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פֿונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלבּ־נאַקעט ספר־תורה, ווער אַנ'אַלטען טליתעדיגען טלית, ווער אַ שטיק לײַכטער און ווער אַ ברעט פֿון אָרון־קודש,

אין זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פייער וואַרפט פון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פון די אַרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביים פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך פאַר זיינע פיס, אָדער קלאָגען זיך פאַר דער געהיימער קראַפט. דאָס פייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און אינאיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פונ'ם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפ'ן הימעל. ווייט אויפ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפלאַקערט אין איין העלישען שפיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע חוואַליעס פונ'ם הימעל. עס האָט אויסגעזעהן, ווי גרויע חוואַליעס וואַסער זענען געקומען צושווימען פון פרעמדע ימים, פון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פערבלאָנדזעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פון די גרויע חוואַליעס וואַסער, וואַשט איהם חוואַליע אויס, חוואַליע איין, אַז ער זאָל שיינען, באַלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פון דעם ליבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פערטרונקען אין נאַכט־טהוי, האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפגעעפענט זייערע אייגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבען פון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טהוי געשלאָפען, און מיט דעם שמייכעל פון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער חתונה, האָט עס אַלץ געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליבע און לעבען...

דאָס פייער איז שוין געווען פערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאָך זײַן לעצט ביסעל צאָרן אויסגעלאָזט צו אַן איבערגעבלי-
בענער וואַנד, צו אַ פּליטעל, אַ באַלקע און עס האָט געטליהעט און
געטליהעט, דאָס שטעדטעל איז אַ חורבן געוואָרען... טליהענדע קי-
פּעס קוילען, פֿערברענטע דעכלעך, ליעגענדיגע איבער געברענטע
ווענדטלעך, האָבען זיך גערויכערט און גערויכערט. דאָ און דאָרט
האָט זיך געוויזען אַ האַלב אָבגעמאָלטע ווענדטעל פֿון אַ צולעגטער
שטוב, וואָס האָט נאָך אין זיך געהאַט אַן אָנגעקלאַפּטע פּאָליצע.
אין דער גאַס זענען אַרומגעפֿלויגען פֿון דעכעל צו דעכעל פֿידערען,
אונטער די פֿיס האָבען זיך געוואַלגערט צובראָכענע כלים, שטיקער
מעש פֿון לייכטערלעך און שבת׳ניקעס, און אין מיטען דערינען אַ
שטיק זיידען שבת-קלייד, אַ טליהענדע שמאַטע מיט אַן אָנגערויכערט
שייטעל. פֿון די גליהענדע חורבות האָבען די הויכע, שוואַרצע קוי-
מענס אַרויסגעשטיינט און האָבען עדות געזאָגט אויף דעם חורבן,
וואָס דאָ איז געווען. דאָ און דאָרט זענען יודען געשטאַנען און
מיט שטיקער אייזען אין די הענד האָבען זיי פֿון די גליהענדע
קוילען אויסגעשאַרט שטיקער צובראָכענע כלים, האַלב-אָנגעטליהטע
קאָלדרעס, פֿיס פֿון צובראָכענע טישען, בענק, און יעדער האָט זיך
זיין ביסעל בעל-הבתישקייט צוזאַמענגעראַבעלט. מאַמעס זענען אַ-
רומגעלאָפֿען אין די הייזער מיט געבראָכענע הענד און האָבען צו-
זאַמענגעקליבען די פּיצעלדיגע קינדערלעך, וועלכע זיי האָבען ביי-נאַכט
אין פֿרעמדע הייזער, אין פֿרעמדע בעטען געלעגט. מיידלעך זע-
נען אַרומגעלאָפֿען און פֿון פֿרעמדע הייפֿען דאָס ביסעל בעל-הבתישע-
קייט, וואָס זיי האָבען עס ביי-נאַכט צעוואָרפֿען, צוזאַמענגעקלי-
בען, געלעגט אַ פּעקעל צו אַ פּעקעל און אויף זיי די פּיצעלדיגע קינ-
דערלעך אַרויפֿגעזעצט. קליינע יונגלעך האָבען פֿון פֿייער אויסגע-
גראַבעלט די האַלב-פֿערברענטע ספרים, אויסגעזוכט צוטרעטענע שמות,
געקושט עס, צוזאַמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית-
המדרש׳ל געטראָגען.

און דער ליכטיגער טאָג און די ליכטיגע זון, וואָס האָט זיך
הערליך ווייט און ברייט איבער׳ן הימעל אויסגעגאָסען, האָט געשאָ-
טען אויפ׳ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקייט, נאָר די ליכטיגקייט
האָט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קוימענס און וואַלגערנדיגע
קליינע קינדערלעך בעלויכטען און בעהעלט.

און דאָ און דאָרט איז ביי זיין טליהענדער חורבה אַ יוד, אַ

בעל־הבית געשטאַנען און געצויגען פון פייער נאָך נישט קיין נאַניק־פערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער גע־לאָשען און האָט זיך געלעגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פלענער אין מח, ווי זיין צופיהרטע נחלה אויף די פיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער גע־לעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע זויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפגעלעגטע פעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעדטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רבי'ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער אין העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל" הייבט אָן איינציגווייז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פערפאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטדאָט. פון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פערברענטע ברע־טער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט" ווערט צוריק „שטאָדט". ביי ר' יהוקאל'ן האָט מען זיך דערווייל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאָים. לאָהלע די כלה האָט פון גאָר נישט געוואוסט. זי איז גע־זעסען ביים פענסטער יעדען פריה־מאָרגען און האָט זיך צום רבי'נס בחור'ל, צו אַברהמ'לס לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפאָכערט, און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע ברוסט געבלאָזען. דאָס תנאָים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעוועהען.

פון הינטער דער ערד האָבען זיך מומעס, באָבעס געיאָוויעט

און מען האָט זיך גענומען צום אָנגרייטען. פֿון ר' יחזקאל'ס שטוב צו די בעקערנ'ס קעלער האָט אַ סטעגנע מעהל זיך געוויַסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר' יחזקאל וואָהנט איז פֿאַרהאַן אַ ליק. און דער ליק ציהט זיך אַ שרעגנע געבויטע הייזער, אָבער איין הויז מיט פֿיעל קאַנטיגע דעכער, איינער איבער'ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דאָ, און איין גאָט ווייסט אויף וואָס פֿאַר אַ גרונד זיי שטעהען. דאַכט זיך גאָר נישט אויף גאָט'ס ערד... די הייזער געהערען צו פֿיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אָהן איינוואָהנער, און אויסגעהאַקטע שויבען, נאָר קוים וויל אַ „יורש" זיך אַריינציהען קומען זיך צו יאַוויען צעהנדליגע אַנדערע יורשים מיט פאַפּיערען און מענטרעקעס און וויַזען אוים, אַז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפֿאַלען אויף איינעם אַ לייבוש פוטערמילך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפֿלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראַזשניק און רייַסט ביי איהם פֿיער מיט אַ האַלבען רובל „פּאַדאַטקעס" יעהרליך. דער לייבוש פוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר גאָר טענה מיט זשענשען, אַז זשענשע ברענגט די פּאַפּיערען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך צוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאָג נעבעך קומען מיט'ן בעזעם צוקעקערען פֿאַר אַ פֿרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם אַ קאָפּ מיט אַ פֿייער־וואַנד, און ער שלעפּט זיך אָב פֿון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעדטיל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פֿייער אין די הייזליך, איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל, אָבברענען, וואָלט שוין איינמאָל אַ סוף געוואָרען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פּלאַקערט אויס אַ פֿייער אין מיט'ן העלען טאָג, און מען אַנטלויפֿט פֿון חדר. נאָר ווייל די שטאָדט בעט, ווייל דאָס פֿייער דוקא נישׁ קומען.

דאָרט הינטער די לופֿט־העגנענדיגע הייזלעך איז פֿערהאַן אַ קעלער, וואָס אַריינקוקענדיג אין איהם, דאַכט זיך, אַז ער פֿיהרט אין בעהאַלטענע וועלטען אַרונטער. דאָרט אין דעם קעלער איז פֿערהאַן אַ בעקער אויבען פֿון תרח'ס צייטען. יודען גלויבען, אַז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פיעל קופּערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך. נאָר מען האָט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אַז דאָס גאַנצע הויז, וועלכעס איז אָנגעלעהנט אויפ'ן אויבען זאָל נישט איינפֿאַלען און מענשען הרגע-

נען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג ארום סיי ביי טאג סיי ביי נאכט. מענשען זאגען, אז דעם בעקערס נשמה וויינט דארט שטענדיג און האט קיין רוה נישט... אין קעלער דארט וואהנט א יודענע אני־אלמנה, שרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות". איינע גאט ווייסט, ווי ארום איז די יודענע אריינגעקומען אין קעלער, נאר אז זי וואהנט — וואהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זייט קעלער וואהנט א יוד א וואטען־מאכער, וואס פערפעדערט די גאנצע גאס, און וואס די חדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואן! דזוואן! און דער יוד יאגט זיי מיט א שטעקעל, און וואס דער יוד האט אזא טבע יעדען שבת־צו־נאכט'ס, אין די זומער שבתים, אויפ'ס טויט אוועק צו פאלען, און שרעקען די שטאדט: די האלערע... און מען לויפט נאך היים'ל קינצענמאכער, אז ער זאל קומען מיט'ן שמעק־פלעשעלע.

אך, די זומערדיגע דאנערשטאגס ביי נאכט דארט אין ליקעל! זיען צו די 6 „יתומות", וואס איינע איז גרעסער פאר דער צווייטער, קומען אנצולויפען די שטאדטס־יונגען, שניידער־שוסטער־געזעלען. זומער־נאכט נאך דער ארבייט, די נאכט איז פינסטער, די לאדען זענען פערמאכט, און די געזעלען דרעהען זיך ארום מיט די חול־המועד־שטעקעלעך אהין און צוריק. יעדעס מאל קומט זיך צו ווייזען א יתומה פון קעלער, ווארפט א בליק, דערהאפט זי א קוש, א לעק, א טאפ פון א יונג און ווערט צוריק פערשווינדען אין קעלער אריין...

דארט איז היימליך געוועזען אין די שבועות־נעכט, ווען דאס שטעדטיל יודען פלעגען אין שול זיין ביים תקון, און דאס שטעדטיל ווייבער, מיידען ביי די בעקערן, פוטער־קוכענס באקען. און יונגען האבען זיך געדרעהט, און די לבנה האט מיט א האלב אויג צו געשיינט... און אלעס האט זיך אין דער האלב־פערטרונקענער נאכט געטונקען...

אין דעם קעלער האט מען זיך צוזאמענגענומען דאס געבעקס צו באקען צו דער תנאים. עס זענען אנגעקומען מוהמעס, באבעס. רחל־לאה מיט די ווארצעלעך אויף דער גאמבע — זי איז איבער אלע. זי האט מיטגעברענגט פון דער היים דעם גרויסען מערדשעל מיט'ן שטויסעל און האט דריי טעג כסדר געריבען, געשטויסען און געמאלען. עס זענען אנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאנצער וועלט און האבען געהאפט אויס דעם מערדשעל און זענען אנטרינען געווארען... פון א הויכען בוידעם האט מען אראבגענומען פערשיעדענע בראט־פאנען מיט צעהנערליי פארמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד'לעך",

פיגעלעך, קאטשקעלעך און גלאטע „האמבורגער" קיכעלעך מיט דיע־בען שפיטצלעך. רחל־לאה האט פון איהר קאפ אויסגעקלערט פער־שידענע אזעלכע שמאכטעס מיט שפיצלעך און קאנטען. פאר יעדער כלה, וואס זי האט פאר איהר דאס געבעקס געבאקען, האט זי א בעזונדער הנדעל אויסגעקלעהרט, דירעקט פאר דער כלה'ס וועגען, לויט איהר מזל נאך.

דאס געבעקס האט מען איינגעפאקט מיטצונעהמען „אין וועג אריין" צו דער תנאים. ר' יצחק יודעל'ס איז דורך דער צייט אין ה יחזקאל'ס שטוב א גאנצער בעל־הבית געווארען, ער האט זיך מיט ווייב און קינד אריינגעצויגען. און הי'ס'ל קונצענמאכער, דאס ווייב־רישע יודעל, שלאפט אפילו שוין ביי נאכט דארט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אלע זענען פערטהון, ווי מען וואלט יעדער פון זיי א פעקעל אויף דער האנד געלעגט, און זי ווייסט נישט וואו זיך דערמיט אהין צו טהון.

צום שפעטסטען זענען געקומען יטה'לע און הינדה'לע, די שנור מיט די טאכטער. זיי האבען א טבע זיך לאנג צו לאזען בעטען, און זענען אריינגעקומען, ווי פון הימעל אראבגעפאלען. עס הייסט: זיי הייבען גאר נישט אן צו וויסען פון קיין פותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך תמ'עהואטע: וואס מאכט מען דא? הייבט די מאמע אן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פשעטשע" די אקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אנידער יעדע אין איהר ווינקעל אריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאכט א הנודיג שנעבעלע יטה'לע און נים א דרעה אוועק מיט'ן קאפ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע א הנודיג שמייכעלע, און א לאק גיט זיך איהר א ווארף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אנגעוואטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואס די מאמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין ווארט נישט אן.

די מאמע דרעהט זיך, לויפט אהין און אהער און קוקט די שנור מיט די טאכטער אין די אויגען אריין, ווי זי וואלט מורא האבען: ווייס איך? גוט אזוי?

— וואָס זאָל מען די כלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַגאַוויג צו יטה׳לען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פערדעהען איהר קאָפּ — בעפעלט יטה׳לע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס אין העלבע זי פּאַקט די קליידער איין און פערלעגט די הענד ביי די באָקעס:

— נו האַ, איך מאַך דאָך שוין פּיעטשיטע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פריהמאָרגען האָט מען די פוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפאָהרען, אין וועלכען עס האָבען געזאָלט זיין די תנאים אין מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעצירט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פלאָכטען האָר אויף די ריקענס, אַרונטער געבונדען די ווידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען בוים אָבגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפּוצט, אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספּערשוינען. דער רב מיט ר׳ יחזקאל׳ן, עוזר און לייביל, ר׳ יצחק יודעל׳ס מיט ר׳ שמעיה׳ן, אַנאַלטער שמש פון רבי׳ן, וואָס טראָגט דעם רבי׳נס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעט־היט, געראָיכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט׳ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס“. ביי דער כלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטה׳לע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפלאָכטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפּוצט מיט שוואַרצע קאָראָנקעס, „אַרויפגעזעצט“ אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פעדערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פּאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפּרעסט און אויסגעלאָקט „פּאָ וואַרשאַווסקאָ“, פערוואָרפען אין דריי שפּיצען אויפ׳ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אויררינגען, און הייַנטמאָדישע קייטלעך מיט די קאָליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפיהרט „אין מיטען וועג“. האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קאָפּ צוגעשאָקעלט... די מחותנת'טע מלכ'לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבת'דיגע, זיידענע הויבען מיט די בענדער אין די טער־קישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פערלייגטע ליפּען אַריבערגעצויגען איבער די נישט צעהענדיגע ווישאָסליעס און האָבען פאַר גרוים גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותנת'טע מיט אַ פולער שאַרין לעקעך האָט זיי יעדעס מאָל פערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מיילער. און די כלה, די כלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין אַ הייטמאָדי־שען קאַפּעלוש. אין די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פערלעגט, רויט מיט אין האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פיהרען „אַנשטענדיג", ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפערען די מחותנת'טע, אַז מען וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה" יטה'לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפען.

צו הייזען זיך פאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לאַוויטשער רבי'צען, אַנ'אַלטע מוהמע, אַ יונגע אין אַנ'אָבגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאַר קישעלע פון הינטען... אוי וועה! די יונגע האָט געטהין אָהן דין; קודם כל האָט זי אָנגענומען דאָס ווייבערישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פוהר ווייבער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַרץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פאַר איהר איז ער נאָך גענוג מאַנסבאַרשין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כלה אין אויער עפּעס איינגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל נעבעך, איז ווי אַ פלאָם פייער רויט געוואָרען פאַר בושה — — דאָס ווייבערישע יודעל איז אַ שפּאַר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפען, דערנאָך, אַז די לאַוויטשער רבי'צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבגעגאָלטע גאָמבע ביז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאַפּט; אַרייגעשטעקט אין וואָגען אַריין דאָס פיערקאַנטיגע, געקנייטשטע שבת־דיגע צילענדעריל און אַזוי אָנהאַלטענדיג זיך אין די לייסטען פון וואָגען, איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילענדעריל האָט די לאַוויטשער רבי'צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אַזוי װענען די פֿוהרען אָנגעקומען צופֿאָהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאַנען צווישען צוויי וועגען, וואָס שיידען זיך און געהען אָב אין פערשידענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדער פון זיי געפינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אָב, און געהען צווישען די גרינע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיטען זיך אַריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואָס געהען אין די מדינות, קומען אָן פון ביידע זייטען וועגן, פון פערשידענע שטעדט און שטייגען אָב אין קרעטשמע אויף נאַכט-לעגער. אין דעם „טראַקט" איז דאָ אַ בעזונדער שטיבעל פאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואַנצען און אַנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשידענע מדינות. דאָרט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאַמאָש און די אורחים דערצעהלען מעשׂיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפען אין זייער וואַנדלערן. די בעלי-עגלות מיט די פיעלע, געדיכטע קאָלטאָנעוואַטע בערד, וואָס זענען בעוואָקסען און פערהילען אין זיך דאָס גאַנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואָס זענען איינגעהילט אין די דיקע באָנדעס, און די גרויסע שאָפען-פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאַלך און נאַפט, סמאָלע און זשעגעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאַלקאַטשען, וואָס פלאַקערן זיך פאָהרענדיג ביי נאַכט און זאָגען אָן פון דערווייטען... שטעלען זיך דאָרט אָב אין דער קרעטשמע אונטערפאַשען. דאָרט טרעפען זיך יודען פון פערשידענע געגענדען, פון פערשידענע מדינות, און דערצעהלען וואָס סיטהוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס׳געהט דאָרט אַחינו בני ישׂראל.

עס איז פאַר-נאַכט. דער הימעל איז צוהאַקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואָלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען אַרום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואָס געהט אונטער אין אַ רויט געשטאַלט, פליסט אָב אין מערב זייט. פאַר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אָנגעלאָדענט מיט פעק סחורה אַזש די אַקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יעדלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צווייטער אַריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפּאַנט, פּאַשען זיך און קלערען גוט אַריין אין דער גרויסער קאָרעטע, וועלכע שטעהט פאַר זיי, ווי זיי וואָלטען געקלערט, פון וואַנען כחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאָלק פון איין גאָט, און אַלע וואַרטען אויף איין משיח'ן; נאָר יעדעס שטעדטיל האָט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאָגט, איהר הנהגה'ל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואָהנער. אָט ליגען דאָך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאָפען און וואַרימען זיך אין די זונ'ס לעצטע שטראַהלען; און דער קאָרוש, וואָס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפּאַנעלטעס, אויף די וועגען, ליגט אויסגעגאָסען בעזונדערע הנהגה'ך, שמאַכטעלעך פון די פערשיעדענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט אַ ליטוואַק, עפּעס אַ מאָדנער יוד, מיט אַזאַ העמדעל, אין אַ קורצען ראָק, וואָס זעהט דאָך אויס ווי אַ לאַנגע קאַפּאָטע און אַ היט מיט אַ הויכע דענגע. עס איז אַ זומערדיגע היץ — און דאָך טראָגט ער אַ פּאָר טיעפע קאַלאָשען, — אָנגעקומען פון גאַנץ ווייט, דאָ אָפּגעשטייגט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואָס טהוט זיך ערגעץ וואו גאַנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע מיט אַחינו בני ישראל. ווי אַחינו בני ישראל לעבען אָב אין דדקות און ניט. און אַזאַ למדן איז ער, דער „ליטוואַק"! רעדט לשון־קודש ווי אַ וואַסער, נאָר ער רעדט אַזוי ליטוויש „וואָס?" „וואו". יודען האָבען דרך־ארץ פאַר איהם, קרעכצען; „וואָס דען מיר קענען?"... נאָר אין האַרץ גלויבען זיי איהם עפּעס נישט, אַ „ליטוואַק", באַלד, באַלד וועט ער זיי אָבגענאַרען. און ער רעדט דאָך מיט זיי אַזוי ווייך, און אַזוי פרום איז ער, אַזוי לאַנג געשטאַנען שמונה־עשרה ביי מנחה, נאָר געשאָקעלט האָט ער זיך נישט... און וועער ווייסט וואָס ער טראָגט הינטער'ן האַרץ..

עס בעווייזט זיך פּלוצלינג אַ וואָלקען קאָרוש אויפגעהענדיג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואָלקען קאָרוש קומט נעהענטער אָן, לויפט פאָראויס, באַלד צוריסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך אַ קנאַלען פון בייטשען. באַלד פערפאָהרט מען פאַר דער קרעטשמע: פוהרען אָנגעשטאָפּט מיט מחותנים מיט סאַמעט בראַנווייען היט, מחותנת'טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראַנפען און לעקעך. מען איז אַראָב פון

די וועגען. דאָרט אויף התנ'ס צד, עפּעס מאָדנע יונגען, פון אַן אַנדער מדינה, מיט לאַנגע און קורצע בערד. דאָרט אויף זייער צד איז אויך דאָ אַ הויכער, הויכער יוד, אַ מין ר' יצחק יודעל'ס, מיט אַ שמאָלע, לאַנגע באָרד, און שמאָלע, לאַנגע הענד, וואָס שטופּען אַלע אָב, און איבערשרייט אַלע. מען האָט זיך שלום־עליכם אָבגעגעבען, די מחותנת'טע דאָס ערשטע מאָל זיך געזעהען און דאָס ערשטע מאָל זיך געקושט. די לאָזיטשער רבי'צען האָט אַלעמען געדוצט, און באַלד אַלעמען אויפ'ן אָרט מוסר געזאָגט.

די פאָרמאַנעס האָבען די פערד אויסגעשפּאַנט, די פערד אָבריק איינגעשיט. די הענד צולעגט אויף די באָקעס, און האָבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אַריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אַריבערגעשיקט, גאָר נישט, גלאַט אַזוי „שלום־עליכם" אָבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אַריין.

די שטוב מיט זעהר אַ נידריגען באַלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באַלקען זענען געווען די מאַנכפערשוינען. איבער דער שטוב האָט זיך אַרויף און אַראָב געדרעהט ר' מרדכי קאָנסקע וואָלערס בחור'ל אַברהמ'ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואַקסען, מיט אַ פּאָר שפּראָצענדיגע שוואַרצע באַקען־בערד, אין אַנ'אַטלעסען קאַפּאָטעלע מיט אַ זיידען גאַרטעלע, אַ שוואַרץ־תנוּדיגער, עס שנייַדט זיך אויס אַ צווייטער טאַטע. צוויי לאַנגע שוואַרצע געקרייזטע פּאות'לעך. מען האָט איהם שלום־עליכם אָבגעגעבען. ר' יצחק יודעל'ס איז צו צו איהם און האָט מיט'ן גערעדט שוין ווי מיט אַ דערוואָקסענעם יונגען־מאַן. דער בעל־הקרעטשמע, וואָס האָט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פעדראַסטע שטיוועל אָנגעטהון, וואָס ליגען אַ גאַנצען זומער פערוואָרפען אין קאַלטען קעלער — האָט צוויי גרויסע ליכט אויפ'ן געדעקטען טיש אַנידערגעשטעלט און איז אַרויס. מחותנים האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאַנספּערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און אַ עלטערער זאָגט דעם יונגערן „דו". און ווידער אַרום, זיי זענען דאָך „משלנו", ר' מרדכי קאָנסקער רבי'נס אַ חסיד (האָט דאָך דער רבי ר' שמעיה'ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באַלד אַרויס אין אַ שאַרפען שמועס פון לערנען. ר' יצחק יודעל'ס האָט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם חתנ'ס מלמד,

שוין בײַ די בערד געהאַלטען און אײנער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פֿאַרשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען אײנער דעם צווייטען מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַרײַנגעמישט. נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָך הײַלען. חסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערווײַל איז אָנגעקומען עוזר'ל און האָט אויך אַנ'אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקניטשט און יעדעס מאָל מסכים געווען, די אויגען פֿאַרמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פֿערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיג פּשטעל, געוואָרפֿען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און אײנס־צוויי פֿערענטפֿערט אַ האַרבען רמב"ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פּני־יהושע, מיט אַמאָל האָט ער זיי בײַדע אַוועקגעוואָרפֿען און געפֿרעגט אַ קשיא: „הלב מניין דשרי"? און אויסגעמישט שחיטת־חולין מיט אבר מן החי. ר' יצחק יודעל'ס האָט איהם אַלץ געוואָלט האַפּען אויף דער „וואָנטקע". ער האָט זיך אַרויסגעדרעהט, זיך נישט געלאָזט, געוואָרפֿען, געפֿאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פֿיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַרײַן מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אויפ'ן אָרט", בלויסע גמרא מיט רש"י (אַברהמ'ל (דאָס בחור'ל) הייבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלויף צו ר' אָשר ישכר'ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל'ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַוועק פֿון דער גמרא: „קיין ברעמדע דאַרפֿען מיר נישט". גיט ער אַ געשריי צום רב. ר' יצחק יודעל'ס קוועלט, עוזר'ל האַלט מיט פֿון זייער צד. ר' יחזקאל וויל זיך צווישען מישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פֿאַר יודען למדנים. דער רב בלײַבט שטעהן, עס ווערט אַ געריידער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערען פֿערהוילען אין קלאָמבען רויך פֿון ציגאַרען, פֿון ליולקעס טאַבאַק; וואָס האָבען אָנגעפֿיהלט דאָס שטיבעל, און די קלאָמבען רויך האָבען אָנגעפֿיהלט דעם אָפֿענעם פֿענסטער, און גאַס'ס שמעקעדיגען שטח אַרײַן....

אין אַ ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אַלטע בעלי־בתים, ר' יחזקאל און „דער מחותן" ר' חיים ראָזענקראַנץ. די צוויי אַלטע גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבען געהערט ווי יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאָט'ס תורה. חסידים האַלטען פֿאַר

ס׳זייערע, איינער פאר׳ן צווייטען. געהערען צו איין דאך, יודען האבען עפעס שותפות — אט זייערע קינדער, זייער עוזר׳ל, ווי ער מישט זיך. און דאס בחור׳ל, דער חתן, ווי עס שיט זיך איהם פערל פון מויל, דברי־תורה; ער מישט זיךמיט זיי, שפארט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי בײ. ביי דעם אלטען ר׳ יחזקאל׳ן אין די אויגען ווייזען זיך טרעהרען. דאס אלטע פערטרוקענטע הארץ ווערט עפעס אנגעפולט מיט ליעבע, נייע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותן:

— נו מחותן, אז גאט האט אונז מזכה געווען... מיר קענען ניטט, — קענען דערפאר אונזערע קינדער. און צוויי אלטע בערד צוקישען זיך אין א טינקעל ווינקעל...

און דא ווערט וואס אמאל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואנצעס, און נעהמט דאס שטיבעל איין. סאמעט־היט, שטריימלען ווארפען זיך אין רויך אהין און צוריק. די צוויי פלאמען פון דער ליכט ווארפען עפעס א נגידיש הסידישען גלאנץ און מען הערט ווי יודען שפארען זיך, און דעם התנ׳ס קול קלינגט ווי א גלעקעל און שיט מיט תורה, שפארט אלע איבער. ר׳ יחזקאל האט נחת: זיין איידעם וועט עס זיין, הינטער זיין דאך וועט זיך הערען דאס קול התורה. געדט ער צו ר׳ מרדכי קאנסקע וואלער, נעהמט איהם האלב ארום, און האלב האלט ער זיך צוריק מיט דרך־ארץ:

— מחותן ר׳ מרדכי, איך וויל פון אייך אפקויפען אייער בחור׳ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען, און דער אלטער יוד וויינט מיט הייסע טרעהרען פאר גדולה.

די מחותנים זענען ארויס אין געדטעל ארײן אפשמועסען מכח נדן.

אין דער צווייטער שטוב, דארט וואו דער קארטשמער מיט דער קארטשמערין שלאפען, האבען זיך די וויבער צוזאמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאנגען מיט בילדער, אלטע סאלדאטען און גענעראלען און נאפאלעאן איז אויך דא געווען אינאיינעם מיט א יוד עפעס מיט א פרעמד היטעל — א פעטער פון א פרעמד לאנד, און איבער די פענסטער האבען גאדינעלעך געהאנגען מיט גרינס ארײנגעשטעקט נאך פון שבועות.

די כלה נאָבין אָפּוואַשען און פערקעמען די האָהר און נאָכ'דעם, ווי מען האָט איהר דאָס נײַע קלייד אָנגעטהון מיט די „פראַנ'צענלעך", האָט מען זי איבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווײַג! ... אום איהר איז דער עולם ווײַבער געזעסען שטיל איף די שטילען, קיינע האָט זיך ניש גערואַגט קײַן וואָרט אָנצורופען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָביגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!" נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווײַבער, אַלע פערמאַכט די פיסקער, ווי זיי האָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פון דערױסען און זאָל פלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פון צײַט צו צײַט האָט יעדע פון זיי אַ „דײַטש" וואָרט אַרײַנגעוואָרפען, צו ווײַזען זיך... און פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זײַן קול", און מיטען איבערגעהאַקט פון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט נעגענאיבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־בתּ'ישען אַרט, אָבגעעטהעמט, געבלאָזען פון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע" מיט אַ „איטעלע" — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעברענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און בײַ'ן רוקען אַרײַן געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פון קיינעם, הנפ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעד: „יאַך", „בײַ אונז אין „וואַרכשע". און זייער „איטעלע" איז אַ דינינטשקע, אַנ'איידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגזדיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראָנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לײַכט שייטעל מיט אַ שרינד און אַ ווײַס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווײַס וועסטעלע פון פאָרנט און „שפּרעכט": „איכע", „בײַ פאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּייזט פּיטערקאָכען מיט קאַפּע", און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„אויפ'ן פּוס אָנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער־שווינגער צו און האָט אָנגעהויבען צו וויינען: „איכע וויל נאָך הייזע!" די מוטער'ס מילך נאָך אויף די ליפּען, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאַטעס ברוסט אַוועקגענומען.

האָט די „הינדעלע" אַריבער געקוקט מיט שטאָלץ צו יענע „הונדעלע" אַזוי אַ ביסעל פון דער הייך, „איין אינדיק צום צווייטען", און האָט איהר מיט'ן בליק געגעבען אָנצוגעהערען ווער זי איז: „ר' יחזקאל גאָמבינער'ס טאָכטער", — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע וועט איהר אָבענטפערען, וואָלט דאָ אַרויסגעקומען אַ התונה, זאָל איין גאָט אויסהיטען! האָט זיך אָבער יענע „הינדעלע" צוגערוקט צו דער שווינגער (פדי די שוועגערין די גאַל אָבצודריקען) און אָנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב־הנודיגע ריידעלעך און די שווינגער, די מחותנת'טע, האָט נאָר געפּרעגעלט זיך אין פוטער פאַר נחת... האָט זיך די „איכע" צוגעשאַרט צו דער כלה, און האָט גערעדט מיט דער כלה אין דער שטיל ווי אַ ליעבע שוועסטער, און האָט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר ווי זיי וועלען זיך ליעבען, ווען זיי וועלען שוועגערנ'ס זיין — האָט עס ווייטער יענע שנור, די „וואַרכשווערין" פערדראָסען, וואָס די „איכע" האָט די גאַנצע כלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבען אַ שאַר צו צו דער כלה, און גערעדט צו איהר מיט אַ ליעבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלען זיך ליעבען, אַז זיי וועלען שוועגערנ'ס ווערען———

אַז די „איכע" זאָל דערהויל די גאַל פּלאַצען.

און אונזער „הינדעלע", און אונזער „יטהילע" זענען זיך געזעצען שטיל אויף זייערע שטיהלען און האָבען גערעדט מיט די מיילעלעך, די ליפּעלעך בעלעקט. = און נישט געוואָלט זיך „מישען"....

איז אַריינגעקומען עוזר'ל, דעם סאַמעט־היט אַרויפגעריקט ביז'ן האַלבען קאָפּ, אַ ביסעל אויפגערוימט, די הענד אין די קעשענעס:

— וואָס זיצט איהר אַזוי ווי די אָנגעלאָדענע, נו מחותנת'טע, האָט איהר פערהערט די כלה?

איז צוגעגאַנגען „יענם הינדעלע" (די שוואַרצליכע), מיט אַ פערקניפּטען קנויל פאָדעם און זי האָט געגעבען די כלה אויפצופלאָנטערן, „לאָמיר זעהען, וואָס די כלה קען?", האָט זי זיך אָנ-

גערופען און האָט די כלה געפרעגט פערשידענע פראַגעס, די כלה האָט אָבגעענטפערט, און די הינדעלע האָט דעם „טשעפּיק" אין דערהויך געוואָרפען, נאָך־קלעהרענדיג, וואָס האָט די כלה געזאָגט. און די כלה איז געבעך רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר געקלאַפּט...

האָט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטה׳לען נישט געפעלען: מען געהט זי פערהערען. עפּעס פון די שוואַרצע יאָהר געקומען און מען פערהערט די כלה! האָט זיך אין בײדע דאָס משפחה בלוט ערוועקט און עפּעס, ווי אומגערען, האָט מען צווישען זיך שלום געמאַכט, און „אונזער" הינדעלע האָט זיך געשליפען דאָס מײלעכעל אויף יענער, מיט אַזאַ לשון:

— כ׳וויים נישט כלעבען, געקומען פון דער שוואַרצער יאָהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואָלט די כלה אויפ׳ן מאַרק געפיהרט — און זי האָט אַ נאָנדליכען הדעה מיט׳ן נעזעל צוגעגעבען.

— ביי טאַטעלע, מאַמעלע אין „יאַרבשטע" — האָט יענע געדריקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אַזוי.

האָט זיך די „איכע" געמוזט דערמאַנען אין איהר כלה־צייט אין איז פאַר דער כלה אַרוים מיט אַ געוויין (אַזאַ טבע האָט זי שוין, באַלד וויינט זי), און איז אויף די כלה׳ס האַלז אַרויפגעפאַלען און זי אָנגעהויבען צו קושען, צו האַלזען.

איז אַרײַנגעקומען דער „מחותן" ר׳ יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך נישט, זאָל מען צוזאַמענפיהרען חתן־כלה אויבער ווי געפעלען זיך. האָט זיך אַפילו די לאָוויטשער רבי׳צען אַרײַנגעמישט און נישט צו געלאָזט, האָט זיך אָבער עזריל אײַנגעשפאַרט, און געזאָגט, אַז „די היינטיגע וועלט פערלאַנגט עס דורכאויס", און ווענדענדיג זיך צו די „איכע", האָט ער צו איהר האַלב־דייטשעריש „געשפּראָכען":

— זי מוזען עס ויסען געניי — וואָס דען די בהמות — האָט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אַלע ווייבער אַרויס פון שטוב, און מען האָט די כלה אַליין געלאָזט זיצענדיג אין אַ ווינקעלע רויט טויט און האָט פאַר דרפּה און בושה די אויגען פון דר׳ערד נישט געקענט דערהייבען. נאָר די „איכע" האָט זי געקושט, געהאַלזט און געוויינט, ווי מען

וואָלט זי חלילה צו דער שחיטה געפֿירט: אַז זי איינע ווייסט און פֿיהלט, וואָס די כלה שפּירט יעצט אין האַרץ... אֶפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פון איהר „זעהענס", און בעהיינט די צייט...

האָט די מחותנת'טע דעם חתן אַריינגעפֿירט, און דער בחור בלאַס ווי די וואַנד, די פאות האָבען זיך בעוועגט איבער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צום מיידעל צוגעפֿירט: „דאָס וועט זיין דיין כלה, זעה אויב זי געפֿעלט דיר?", און איז סלינק פון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פון אָרט אַוועקצורירען. דער בחור איז געווען צומישט און נישט געוואוסט ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען ביים פֿענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זיין האַרץ קלאַפּט, און האָט אויף איהם עפּעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פּאַמעליך די אויגען אויפֿגעהויבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפּעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פֿערגעסען וואָס....

אָר געוואָלט האָבען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זיין... נישט קוקען...

זענען אַריינגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפֿרעגט: „געפֿאָלען זיך?" און מען האָט זיך אין די הענד געפּאַטשט: „געפֿאָלען, געפֿאָלען!"

זענען געוואָרען די ווייבער גאַנץ גרויסע מחותנת'טעס צווישען זיך און האָבען זיך אָנגעהויבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך" האָט פאַר דער כלה דעם חתן אָנגעהויבען אָבצולויבען, און די „איבע" האָט זיך אין די כלה בעהאָפּטען: „מיה ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אָמן".

האָט דער רב מיט ר' יצחק יודעל'ס אַריינגעבראַכט אַ גרויס פּאַפּיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרייבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מול אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מחותן, ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט אַ „קאָליע“ „התימה געלד“ — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שיינעם דאַנק“ און דעם מחותן געגעבן אַ קוש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי׳צען געכאַפּט אַ גאַנצען סטויג טעלער און אויף דר׳ערד געגעבן אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך“ און די „יטהלעך“ זעמען צו איינע צו דער צווייטע און האָבן די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האָבן זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יהזקאל האָט זיך צוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר הסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר׳ היים דעם מחותן ביי די קאַפּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט געפינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עזריל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געחבר׳ט מיט דער „איכע“, און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפּראָכען“ „פון דער הייניגער וועלט“... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס געקנייטשטע ציילענדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי׳צען און הברט זיך מיט יענע מהותנת׳טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פאַר „יענע הינדעלע מיט׳ן פעדעריל אויפ׳ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פאַר פייער, און האַלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאָה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאָרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

די נאַכט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פעלד, און איבער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געוועזן און געשפּיעלט זיך צווישען די וואָלקען. פאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פוהרען

געשטאַנען מיט די שטאָלקאַטשען, וואָס האָבען געפּלאַקערט אין דער נאַכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האָט נאָך אַריבער גערעדט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען סערענטפערען נאָך די לעצטע רמבּ״מ׳ס, ווייבער האָבען אַריבערגעשיקט גריסען אַלטע באָבעס, אַלטע מוהמעס, און די גאַנצע משפּחה. די קנאַלען פון די בייטשען האָבען אין דער שטילער נאַכט זיך געהערט און זייער עכאָ האָט הייט און ברייט אָבגעקנאַלט. און די פוהרען זענען זיך צופאָהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואָס זענען אָב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אַנ־אָרט געווען ניט בּעזעסען. עס האָט דאָרט ווער געפעהלט. — עס איז געווען דער חתן, וואָס איז מיטגעפאָהרען מיט די מחותנים צו גאַסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואָגען צווישען די ווייבער איז די אַלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האָט אַביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האָבען זיך איהר שווער איבער די אויגען געצויגען, און די דינע, אַלטע ליפּען האָבען נאָך האַלב פון שלאָף געברומט:

„ניט קיין געבעטענע,
אַליין געקומען,
האָטש אַנאַרימע, —
פאָרט אַ מוהמע...

VII.

פרייטאָג אין שטעדטיל.

זומערדיגע פרייטאָג׳ס־נאָכמיטאָג!

הדר־יונגלעך זאָגען אָב די הפטורה, זענען מעביר די סדרה און געהען אַהיים מיט די סדור־מילעך, חומשים און מיט די גמרות, אויף מאָרגען צו׳ם פערהער. געקומען אַהיים, שלעפּט מען אַרויס יאַגדעס. די מאַמע גיט דעם יאַגדע־סטאָניק און מען שמירט זיך דאָס גאַנצע פּנים איין. מען גנב׳ט אַרויס פון קעלער אַ פּאָר מעהרען. די מאַמע נעהמט צו די שטיוועל מיט די רעקלעך און שליסט זיי איין

אין קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַוונען. נאָר באָרוויס און האַלבּ־נאַקעט האָלאַ אין גאַס אַריין, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין חברה. מיט פּעק שטיינער לויפט מען אויס'ן מאַרק און מען צוטרייבּט דעם בּעקער'ס טייבען, וואָס פליהען איבּער'ן מאַרק אַרום, און דער בּעקער לויפט אַרויס יאָגען, כאַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעדטיל, וואָס איז אָבּגעבּרענט געוואָרען, איז האַלבּ'ס צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלבּ־אָבּגעבּרענטע ברעטער. יעדענס רשות איז בעזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זענען אָבּגעלעגטע קלעצער און בּרעטער. גוים שטעהען און אַרבּייטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודזשען זיך אויף די בּרעטער. בּיי דער געבּיי זיצען יודען, ליידיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה־דאיגע, קוקען ווי די גוים אַרבּייטען און גיבּען עצות, ווי מען דאַרף מאַכען די פענסטערליך, די מהירען. יודען שפּאַרען זיך איבּער די געבּיידעס און די גוים מאַכע פון זיי חוזק. אויס'ן מאַרק זענען שוין דאָ גרינע עפּעליך, שענע בּאַרנעליך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יונגעל בּלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשהט'ענע קאַטשקע, און חברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לויפט פאַרבּיי אַ מיידעל אין בּית־המדרש אַריין צו פרעגען אַ שאלה אויף אַנ'עוף, און דאָ ווייזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפהדר קאַטשקע אויף אַ טעלער. טראָגענדיג זי צום גוי'שען בּעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָבּגעגאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבּת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט אַריין אויף שבּת. פורען קומען צופאָהרען אין מיט'ן מאַרק אַריין, אָנגעפּאַקט מיט הסידים: אַלטע יודען און בּחורים, און יונגלעך, וואָס קומען אויף שבּת־נחמו צום רבּי'ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פּנים הדשות. יודען געהען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פריי, מיט שטריימלעך, שיך און זאָקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבּעדיג, פרייטאָג'דיג אין שטעדטיל. מען לויפט מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבּת, ערב אַ גרויסען טאָג. די זון ציהט זיך איבּער'ן שטעדטיל אויך עפּעס אַזוי פריי־טאָגדיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, חאָז איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַריין, און ווערמען זיי בּעליכטען. פון דעה שענק פאָהרען אַהיים שכּור'ע

פויערים און שכורע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע חאלאטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד וויערע, די פולע, רונדיגע פערד, וועגען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א התונה. זיי פאהרען מיט רעש ארויס פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הורים'לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און חדר-יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפּטע העמדער פון די הויזען-שפּאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייביל דער וואסער-פיהרער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדיל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייביל שילט, קנאלט מיט'ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדיל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע-פּוטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער געזעגט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אן אורח אויף שבת:

אין געסעל קומט צופאהרען פון וועג דער גביר ר' יחזקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אויס און רייט מיט זיי איבער'ן געסעל צום וואסער אראב, און ר' יחזקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פרייטאגדיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און ברייט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זענען הסידים'לעך, יונגע הסידים'לעך, וואס זענען געקומען צום רבי'ן אויף שבת-נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי-מלאכות טראגען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער-געלד, לויפען אין די קראמען נאך קראנענדליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוחטי'ס הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי נאכט זענען זיך דארט טובל די מויטע פון דעם גענענאיבערדיגען בית-

עולמיל, נאר פרייטאג פארנאכט — דאס שטעטדיל. גאנץ קאזמער איז אין נאקעטען, ווי גאט האט זיי בעשאפען.. א פעלד איז בעלעגט מיט ווייסע פעקליך, אין נאקעטע ווידעס, נאקעטע טאטעס, נאקעטע איינקלעך זענען אין וואסער. אין ענין שווימען איז דאס שטעטדיל שוין בעוואוסט פון לאנג אן. יודען האלטען פון שווימען. טאטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאטעס שלעפען זיי טיפער, טיפער אין וואסער אריין, טוקען זיי די קעפלעך. דאס קינד עפענט די איגעלעך אויף, מאכט א גוואלד, און ווידער א טוק. פערזאָרגטע יודען, וואס זענען א גאנצע וואך אין דאגות־פרנסה, מאכען זיך נאריש און הייזען קינד־שטיק. דער לאזט זיך א „נארקים", דער צווייטער „לעגט קלאפטער", דער דריטער מאכט א „רעדעל", קאָרטשעט זיך איין, פערלעגט די הענד ארום די פיס און דרעהט זיך אין וואסער. דער מלאווער בחור נעהמט גאר די וועלט אב מיט זיין שווימען. ווי א פיש ליעגט ער אב גאנצע שעה'ן אונטער'ן וואסער, האפט אן יעדען ביי די פיס, פלוצלונג גיט ער נאר א שפרונג ארויס, מאכט א קאזעליק, און ווייטער אין וואסער אריין.

„דאס וואסער דארף יעדעס יאהר א מענש..." און אין מיט'ן דערינען ווערט א געשריי: געוואלד ער טרינקט זיך! און דארט, וואו דאס וואסער איז שטארקער, האט עס א מענש אריינגעהאפט. דער מענש רייסט זיך ארויסצוקומען פון די ארומיגע שטראָמעדיגע וואליעס, נאר זיי האבען איהם אריינגעקראגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואסער אראב. דער מלאווער בחור לאזט זיך א „נארקים" האפט דעם טרינקענדיגען ביי די האהר אן און שלעפט איהם פון וואסער ארויס. דערווייל קומען אן פון דער שטאדט צולויפען ווייבער, קינדער מיט געוואלדען: וועמען! חיים משה, וואו ביסט דו? יודען האפען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אן צו רייסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלייפען מיט א פאסעק ארום, — און זענען מחי׳ה מתים...

דאס וואסער געהערט צו דער שטאדט, נאר דאס פעלד, וואס איז ביים וואסער, געהערט צו דער שטאדט'ס שררה. שיקט ער ארויס א זשאנטסע מיט א הונד, אז ער זאל אוועקיאגען די באדענדע, ווערט א געשריי: „דער זשאנטסע געהט!" האפט מען די פעקליך, קליידער

אויפ׳ן קאָפּ און מען לויפט נאַקעטערהייד אין שטאָדט. גאַנצע מחנות נאַקעטע יודען לויפען מיט די פּעקלעך, און דער גוי מיט׳ן הונד יאָגט אין סאַמע שטאָדט אַריין, ביז עס קומען די קצבים אַנטקעגען דעם גוי מיט גרויסע שטעקענס און לייזען אויס דאָס שטעדטיל פון גוישע הענד . . .

די זון הויבט שוין אָן צו זעצען ווייט אויפ׳ן ליגטשעצער וועג. עס ווערט פאַרנאַכט. ביים וואַסער הויבט אָן רוהיגער צו ווערען. מען איילט זיך אַהיים, צום טייך קומען שוין נאָר די לעצטע פוהרמאַנעס, וואָס זענען שפּעט אין שטעדטיל אָנגעקומען, און בעלי־מלאכות וואָס האָבען שפּעט די מלאכה געענדיגט. פון מאַרק צונעהמען די יודענעס זייער סחורה און טראָגען זיי אַהיים. אויסגעבאָדענע יונגלעך לויפען איבער דער גאַס מיט פלעשעלעך צו ווײַנשטיינען נאָך ווײַן אויף קדוש. די געוועלבער פערמאַכען זיך אייניציגווייז. אין עק גאַס ביים גרויסען איינפאָהר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם צופּלאַקערט זיך אַ רויט געשטאַלט אין אַ וואָלקען פון גין־גאָלד שטויב....

דער הימעל ווערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הויבט אָן קלאַפּען אין שול אַריין. אין טייל פענסטער ווײַזען זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאָר די האַלב־איינגעפאַלענע הײַזלעך, דער רעשט הורבות זעהען אויס עפּעס נעבעכדיג, ווי אָרימע מחותנים וואָס זענען אין צוריסענע בגדים און נאָר אין סאַמעטענע, שבת׳דיגע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פאַר טייל הײַזער ווײַזען זיך שוין שבת׳דיגע בעלי־בית׳טעס מיט זייערע טעכטערלעך. אָבגעוואַשען, אויסגעקעמט זיצען זיי פאַר דער טהיר...

און שטיל אין רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט. און פערשפּרייט מנוחה. ווי אַליין פאַר זיך קלינגט דער קירכען־גלאָק, רופט מיט אַ פרום גיבעט אין קירכע אַריין. פון דעם קליינעם בית־המדרש׳ל פינקלען זיך אַרויס די שבת־ליכטלעך און עס דאַכט זיך, אַז זיי האַלטען מלחמה — דער קירכען־גלאָק מיט די שבת־ליכטלעך. יעדעס ציהט צו זיך. דורך דאָס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרויען, געהען אין קירכע אַריין. און אָבגעוואַשענע יודען מיט ווײַסע קראַגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאַפּאָטעס פערבויגען, געהען אין בית־המדרש אַריין. חסידים אין אַטלאַס און אין זײַדענס, אין שיך־און־זאָקען געהען צום רבי׳ן. און שטילער, רוהיגער, שבת׳דיגער ווערט דאָס שטעדטיל, ווי מען וואָלט זיך איינגעטיילט דאָס בית־המדרש׳ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָבגעוואַשענע פענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לייכטערליך אַרויס. מיידלעך הויבען זיך אָן צו ווייזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם חזנ'ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אויס און עס ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

אין גאַס הייזט זיך ר' יחזקאל מיט זיין חתן. זיי געהען אין בית־המדרש אַריין דאַווענען. עס ווייזען זיך מיידלעך אויפ'ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל־הבתי'שע טעכטער קוקען פון די אָפענע פענסטער אַרויס, קוקען נאָך און סוד'ען זיך: לאה'לעס חתן! לאה־לעס חתן!

מיידלעך, כלה'ס, שפּאַצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען דעם שוחט'ס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים.

בחורים, התנים'לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די ויידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פאות'לעך און מיט די גאָלדענע זייגערס, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים התן־מתנות...

אין מיטען דעם געסיל, וואָס איז פערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מיין קינד מיין יצחק'ל! קומען זיך צוזאַמענצולויפען ווייבער, מיידלעך פון אַלע זייטען: וואָס איז? וואָס איז? „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי־טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם ביי'ם וואַסער געזעהען!“ — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופּקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!“ „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!“...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פערשפּרייט מנוחה. און דאָרט וויים, וואו דער הימעל ליגט אויפ'ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסען, וואו יצחק'ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָב, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאָסען, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק'ל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען...

פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס. דער טיש בײַ ר׳ יחזקאל׳ען האָט מען לכבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויסגערוקט די פֿליגלען פֿון דעם גרויסען טיש, ווי מען האָט עס נאָר איין מאָל אין יאָהר בײַ דער פּורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אייניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכּה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין ליכט, זי האָט געלײַענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מעהר ליכט פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס, דאָס מעהר פּרנסה בעוויליגט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען בעשטעלט מיט זילבערנע לײַכטער, אַלט־פֿרענקישע, זעקס־דרעהרענדיגע. אין שטוב האָט אַלעס געבלאַנקט, געלויכטען פֿון די ליכט. לכבוד דעם חתן האָט מלכּה׳לע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּעל־מעסער, וואָס ווערט נאָר בענוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זילבערנע בעכער. אויבען־אָן זענען געווען געגרייט די חלות פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט אַ חלה־טישטיכעל, רעכטס איז געווען געגרייט פֿאַר׳ן חתן, די חלות פֿאַר איהם זענען געווען בעדעקט מיט אַ טישטיכעל, געהאַפּטען אויף זילבער, וואָס לאָה׳לע האָט פֿאַר איהר חתן אויסגעהאַפּטען. מלכּה׳לע, אָנגעטהאָן אין איהר הײַסען זײַדענעם קלייד מיט גאָלדענעם בעשלאַג פֿון אונטען, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלדיגער מאָדע מיט ברייטע פֿאַלדען, וועלכע איינע האָט זיך פֿערבלאָנדזעט אין דער צווייטער, מיט דעם זײַדענעם שאַלעכיל מיט די בלויע פֿרענזעלעך, וואָס דער מאַן האָט איהר מיטגעבראַכט פֿון לײַפּציגער מאַרק, און דער הײַסער שבת׳דיגער קאָדעננאָווער הויב, — איז געשטאַנען, דאָס פּנים אין איהרע בלייכע איידעלע הענד פֿערשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאָה׳לע, אַנ׳אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זײַדענע צעפּ פֿערוואָרפֿען שבת׳דיג איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, און זעהט אויס ווי אַן אָרענטליך מיידעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הייסען, און וואָס גוטע, פֿרומע לײַט הייסען“ — און אַ ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאָפּ... זי זיצט זיך בײַ דער מאַמען, און לײַענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מײַן מצוה פֿון די ליכט־אָנצינדען זאָל אָנגענומען זײַן, ווי די מצוה פֿון דעם כּהן־גדול, ווען ער האָט די ליכט אין ליעבען בית־המקדש אָנגעצונדען. אַז מײַנע קינדערס אויגען

זאָלען לייכטען אין דער ליעבער, הייליגער תורה... זייערע מזלות זאָלען לייכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געווען אָפען אין נעסיל אַריין; געגענאיבער פון גאָרטען האָט זיך געהערט די קוואַטשערי פון די זשאַבעס, און פון גאַנץ ווייט אין „שוואַרצען וואַלד" האָט זיך אַ ליכטעל געלייכטען. איינגעפאַסט אין דער פינסטערער נאַכט, האָט עס אויסגעזעהען ווי אַ פאַרגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאַבעס בענטשען דעריבער... אַ טונקעלע המאַרע איז געהאַנגען איבערן וואַסער און אַלץ פערדעקט, נאָר פון ווייט, פון יענער זייט האָט זיך געפונקעלט אַ ליכטעל, און ס'האָט געדוכט, אַז די אַלטע, די ווייבסעל, אַ גרויע באָבע, האָט זיך אויך שבת-ליכטלעך אָנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אָפענעם פענסטער קומען אַריין צושווימען גאָט'ס ליעבע וומערדיגע ריחות פון טויזענדער בליטהען און געוויקסען, און האָבען זיך אויסגעגאָסען אין שטוב, געהאַפט אַ וואָרט פון תחנה, אַ שבתדיגע ברכה און צוריק אַרויס, און געשוועבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און וועלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפרייט שבת-ברכות איבער גאָט'ס וועלט...

ודען זענען אהיים געגאַנגען פון בית-המדרש, פון מנינים-לעך. ווער עס האָט געקענט האָט אַנ'אורחה מיטגענומען. די שבתי מלאכים זענען פאָראויס פאַר די פרינצען געפלויגען און האָבען זיי שלום-עליכם אָבגעגעבען, און מנוחה פערשפרייט. און יודען דער-זעהענדיג די גוים, וואָס זענען געזעסען אין זייערע וואָכעדיגע קליי-דער מיט זייערע ווייבער און קינדער אויף די ביינק פאַר די טהירען און האָבען געשפיעלט און געזונגען, האָבען זיי געקרעכצט, רחמנות געהאַט אויף זיי: גוים נעבעך, זיי האָבען נישט קיין שבת!...

און דיין פאָלק ישראל האָסטו געטרייסט, טאַטע אין הימעל! אַלץ איז עפּעס ווי אויסגעלייזט געוואָרען, בעקליידט מיט דערבאַרימקייט, ווי די שכינה וואָלט איהר פאָלק ישראל אַרומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אָבגעווישט, געטרייסט איהם, די פאות איהם אויף די באַקען געקרייזעלט, ווי אַ געטריַיע מאַמע געקרייזעלט, הניד-ליך געמאַכט. און מיט ליעבשאַפט צו איהם געזאָגט: הבן יקיר לי אפרים: צי אַ טייערער זוהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אדער אַ שפיעל-קינד, די מדי דברי בו, וואָרום אין מיין טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אזכרנו עוד, טהו איך אָן איהם אַליין נאָך געדענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם ברומען מיינע געדערים נאָך איהם, רחם ארחמנו נאום ד', ערבאַרימען טהו איך מיך איבער איהם, טהוט זאָגען גאָט.

און גאָט'ס ערבאַרימקייט איז איבער וועלט און נאַכט געווען אויסגעגאָסען.

ר' יחזקאל איז אַהיים געקומען נאָכ'ן דאַוונען, און אַ רעשט ביסעל אורחים האָבען זיך איהם נאָכגעשלעפּט.

— גוט שבת!

"שלום עליכם. מלאכי השרת. מלאכי עליון...

און געזעהען האָט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צוויי ווייסע פליגעל פערשפּרייטען מנוחה אַרום אין דער שטוב. מלבה'לע מיט דער כלה זענען געזעסען בּיים טיש, וואַרטענדיג אויף קדוש, און האָבען אויסגעהאָרכט פון מאַן און חתן, די הניפה'דיגע רייד'לעך וואָס די מאַנספּערשוינען האָבען די ווייבער פאַרגעזאָגט:

"אשת חיל מי ימצא"...

מען זיצט בּיים טיש. ר' יחזקאל זיצט אויבען־אָן מיט'ן חתן קעגענאיבער דעם ווייב מיט לאָהלען. עס איז שטיל אַרום, נאָר דאָס ווינדטעל, וואָס בלאָזט דורך דעם אָפּענעם פענסטער, האַלט אין איין דערצעהלען... לאָהלע הייבט אַלע ווילע פּאַמעליך אויף די אויגען און וואַרפט אַריבער אַ בליק. ער, אין דער אַטלעסענער קאַפּאָטע און מיט דעם שוואַרצליכען פּנים, איז אַזוי חנ'עוודיג. אָט זעהט זי אויף איהם דעם גאָלדענעם זייגער אין דער זיידענער וועסט, דעם זייגער, וואָס ער האָט פון איהר געקראָגען. ער איז איהר חתן... מיט איהם וועט זי וואָהנען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאָך זיי ביידע... און דאָס יונגע האַרץ בעוועגט זיך אַזוי לייכט, אַזוי שטיל... דאָס ווינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך דאָס אָפּענע פענסטער אַרויס אין דעם גראַס'ס שוואַרצען וואַלד אַריין, דאָרט פאַר'ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אַראָבגעלאָזט. וואָס קלערט ער איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאָהלען! (רויט ווערט זי). דאָס איז איהר חתן, אַ חתן פאַר זי האָט דער טאַטע מיטגעבראַכט... אַך, ווען עס וואָלט קיינער נישט זיין, טאַטע־מאַמע וואָלטען שלאָ-

פֿען נעגאַנגען, וואָלט זי צו איהם צוגעגאַנגען, שטילערהייד, עס איז דאָך איהר חתן. צו אַ חתן מעג מען... וואָס — ניין?...

שאַ, דער טאַטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט אַרויס דורך דאָס פֿענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאַנגט צום טיש, שטעלט אַנידער אַ טעַ-לער פאַר'ן טאַטעשי, פאַר די מאַמעשי און פאַר איהם...

„זאָל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאָס האַרץ קלאַפּט איבער זיין אַקסעל, עפּעס האָט איצט געמוזט פאַר זיין געזיכט דורכ-לויפען...

אין מיטען עסען זענען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנתטע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאַטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאַטע קרובים און בעקאַנטע. מען האָט אָבגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער הזן געפעלט. דערנאָך איז געוואָרען אַ שמועס וועגען חזנים. איינער האָט געזאָגט אַ שטיקעל שיר המעלות'ל, האָט דער חתן איהם אָב-געענטפערט מיט אַ זמר'ל. דאָס גאַנצע געסיל איז צוזאַמענגעלאָפען אונטער'ן פֿענסטער. דער חתן האָט פֿערמאַכט די אויגען, די האַנד אונטער די באַק אונטערגעלעגט און זיין קול האָט זיך געגאָסען. האָט זיך געלאָזט אויף אַ „שטייגער'ל". אונטער'ן פענסטער הערט אַלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפּ אַריין. „גוט שבת!" „לאָה'לעס חתן" — האָבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האָט זיך געעפענט און פרעמדע מענשען האָבען אָנגעהויבען אַריינצוגנב'נען זיך, ציערשט מיט אַ ספקידיג געלעכטער'ל אויף די ליפען, באַלד: הייסט עס, גלאַט אַזוי, און דערנאָך האָט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אָנגעשטאָפּט.

און צום טיש האָט מען ווין דערלאַנגט, כוס אוים, כוס איין.

באַלד איז אָנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'!

דער עולם האָט פאַר איהם אַ וואַרע געמאַכט. עוזר'ל האָט איהם אויפ'ן אַקסעל די האַנד אַרויפגעלעגט און הויך זיך גע„רוצ'ט. ר' יצחק יודעלס האָט נישט געוואָלט לאַנג זיצען: „דער רבי געהט קדוש מאַכען". דער עולם האָט זיך באַלד גענומען צום בענטשען. נאָכן בענטשען האָט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן — אין בית-המדרש אַריין, וואו

דער רבּ פלעגט לעגען יעדען פרײַטאָג־צו־נאַכט׳ס מיט די שטאָדט־בעלי־בתּים די סדרה פון דער האָך.

ר׳ יצחק יודל׳ס האָט שטאַרק אָנגעהויבּען בּעטען, אַז ר׳ יחזקאל מיט ר׳ חיים׳ן זאָלען הײַנט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבּי׳ן.

די בּעלי־בּתּים האָבּען זיך צוערשט אַבּיסעל געשעמט דורכלאָזען אַ סדרה, נאָר די קינדער, און דער חתן אַלײַן האָבּען זיך שטאַרק אָנגעהאַלטען. ר׳ יצחק יודעל׳ס האָט געזאָגט: „מען מוז איך געוועהנען"...

האָבּען זיך די בּעלי־בּתּים, אַ בּיסעל מיט בּושה, געלאָזט זיך נאָכשלעפּען נאָך די קינדער צום רבּי׳ן.

עס איז געווען דער ערשטער פרײַטאָג־צו־נאַכט׳ס, ווען די בּעלי־בּתּים האָבּען זיך נישט געפונען אין בּית־המדרש בּײַם רבּ׳ס סדרה.

בּײַם רבּי׳ן אין בּית־המדר״ש.

אײַן עדה! און גאָט׳ס עדה איז אינגאַנצען אַלע גלײַך, סײַ קינדער, סײַ אַלטע, אַלע אײַן נשמה, אײַן בּנין, אײַן גאָט ליעבּט מען, אין אײַן בּית־המדרש דאַווענט מען. און די תּפלה איז אײנע, טויזענדער קולות פון אײַן האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאָסען, אַ ים שוואַרצע שטרײַמלעך און שוואַרצע בּערד אײנער אין אַנדערן, בּײַם צווייטען, אין אײנעם! אַלע אויגען זענען אָנגעווענדט צו דעם ווײַסען האַלאַט, וועלכער דרעהט זיך אַרויף און אַראָבּ צווישען דעם ים שוואַרצע שטרײַמלעך און וועלכער מאַכט זיך אַ וועג פון אײַן עק בּית־המדרש צום צווייטען. דאָס איז דער רבּי. זײַנע הענד זענען אין גאַרטעל פערפלאָכטען. די אויגען צום בּאַלקען אָנגעווענדט און דער היכער, שכינה־דיגער שטערן איז אין אײַן שאַרפען קנייטש; אײַן מחשבה, אײַן כּונה: צו גאָט!

און גאָט איז דאָ, דאָ, צווישען דער עדה. ער האָט זיך מיט יודען אויסגעמישט, ער איז געוואָרען אײַן חלק אין כּלל, אײַן קנױטעל, אײַן פלעמעל אין דער מנורת־הכּלל. די שכינה און די כּנסת־ישראל, די כּנסת־ישראל און די שכינה. בּײדע פערוואָגעלט אין גלות, טרעפען זיך, צוזאַמען און דערמאָהנען זיך די כּלה־צײַט. איז עס דען נישט ווי צווישען אַ חתן־כּלה, וואָס עס האָט זיך בּײַ ווי אַ בּהגול געמאַכט? זיי זענען זיך צוגאַנגען אין פערשיעדענע

זינגען און פרעמדע לענדער, און איצט טראָגען זיי זיך אינאיינעם אין אַ פרעמדער סטאַנציע...

און דער רבי האָט געזונגען זיין ליעבענס ליעד צו גאָט: שיר־השירים.

ניט געזונגען האָט ער, נאָר טיעף געזאָגט, מיט בינה, יעדעס וואָרט מיט זיין טעם און זיין מיין:

..."איהר זאָלט ניט קוקען, וואָס איך בין אַזוי שוואַרצליך, וואָס די זון האָט מיך אָבגעברענט. מיין מאַמעס קינדער האָבען מיר שלעכטס געטהון, זיי האָבען מיך געמאַכט פאַר אַ גערטנער־היטערין; מיין גאָרטען האָב איך ניט געהיט".

— "זאָג מיר, דו וואָס מיין נשמה ליעבט, וואו פאַשעט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאָג־צייט?"

— "אויב דו קענסט ניט די שענע צווישען די פרויען? געה נאָך די שפּאַסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך אַרום די געצעלטען פון די פאַסטוכער".

— "איך בין מיר אַ בלימעל פון שרון, אַ רויז פון די טאָלען".

— "אַזוי ווי אַ רויז צווישען די דערנער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די טעכטער".

— "אַזוי ווי אַן עפּעל צווישען די וואַלד־ביימער, אַזוי איז מיין געליעבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאָטען וויל איך ליעגען, זיינע פרוכטען זענען מיר זיס"...

— "מיין געליעבטער איז געגליכען צו אַ הירש, אָדער צו אַ יונגען הינד. אָט שטעהט ער הינטער אונזער וואַנד, קוקט אַריין דורך דאָס פענסטער, וואַרפט אויגען דורך די שפּאַלטען"...

— "ענטפערט מיין געליעבטער און זאָגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר!"

— "וואַרים איז, דער ווינטער איז שוין אַוועק, דער רעגען איז שוין פאַרביי".

"פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאַנקע, דעם פויגעל'ס־צייט איז געקומען, און דעם קוקוי'ס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאַנד"...

"שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר" — — —

און דעם רבינ'ס קול זאָגט ניט, נאָר עס בעשטעמט יעדעס

וואָרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקײט, די צוגעבונדענקײט, די טרײַשאַפט, וואָס עס פיהלט די כנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישׂראל.

און די ערה פיהלט עס אונ נײַגט זיך, און בויגט זיך, ווי א דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די ערה האַפּט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרײסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען...”

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטרײַ בריוועלע „פון צוויי טויזענד מײַל”:

„איך שלאָף, און מײַן האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מײַן געליבטען קלאַפּט אין טהיר: עפען מיר, מײַן שוועסטער, מײַן פרײַנדין, מײַן טײַבעלע, מײַן קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מײַנע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ׳האָב אויסגעטהון מײַן העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ׳האָב אָבגעוואַשען מײַנע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מײַן געליבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מײַנע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מײַן געליבטען, און מײַנע הענד טהוען מיר טריפען, און מײַנע פינגער מיט מירוס די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מײַן געליבטען, נאָר מײַן געליבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זײַן רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ׳האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געביילט, האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס” — — —

פלוצלונג האָט דער רבי אויפגעהערט צו זאָגען. ער האָט זיך איבערן בית־המדרש געדרעהט, קיין וואָרט ניט גערעדט. וואָס אַמאָל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן באַלקען און דער שטריך אין שטערן האָט זיך איהם אַלץ טיפער געשניטען, אויף חסידים איז געפאַלען אַ ליעבע אימה, וואָס האָט אַלע איינאיינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטען.

פלוצלונג האָט זיך דער רבי געגעבען אַ האַפּ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פאַר איהם פּלוצלונג ענטפּלעקט געוואָרען, האָט ער געגעבען אַ געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון”...

און עס איז געוואָרען צווישען עולם, ווי עס וואָלטען אַריינגעפאַלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אַלטע בעקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די גאַרטלען אָנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!...”

און דער עולם האָט זיך טיעפער געלאָזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליעבשאַפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!”

און דער רבי איז אַריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!”

פלוצלונג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אַלץ צום הימעל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטען פון אויבען עפּעס געשעפּט, געפאָרשט. די הענד האָט ער טיעפער אין גאַרטעל פערקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען. זיך ניט א ריהר געבענדיג. מיט אַמאָל האָט ער זיך ווידער געגעבען אַ האַפּ, אַוועק אין אַ בזונדער ווינקעל צווישען דעם אָרון און דער וואַנד, געגעבען אַ בויג איין דעם קאָפּ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פערטיעפט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פּאַמעליך אָנגעהויבען צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסען אָהן ווערטער אַ

שטיל־פליסענדיגע תפלה. פון צייט צו צייט האט ער מיט דער האנד צוגעמאכט, ווי ער וואלט עפעס דערמיט וואס בעשעמ׳ן, אויס־זינגען, אויסזאגען, און באלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פערטיעפט.

דער עולם ארום — הוואליעס קעפ איבער הוואליעס קעפ, איז שטיל פערזונקען געווארען אין א מתיקות׳דיג שווייגען, און א ליעבע, זיסע אימה האט אלין ארומגענומען, און יודען האבען זיך אנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געווארען ווארטענדיג.

נאר פלוצלונג האט זיך דער רבי אויפגעהאפט און מיט גרויס הדרה׳קייט האט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פנים האט געלויכטען, ווי די שכינה וואלט עס בעקושט און בעהיילינט. פון זיך האט עס א ווארימקייט געשיקט און אלע, אלע צו זיך, און אין זיך אריינגענומען.

דער עולם האט א וועג געמאכט. אין דער טהיר האט זיך געוויזען א צוג ווייבער, מיט דער רבי׳צין אין מיטען. פון איהר הויבען גלאנצענדיגען שטערן האט דער שטערנבאנד, בעפוצט מיט ברילִיאנ־טען, גאלד און פעריל, אראבגעשיינט מיט א שבת־מלכות׳דיגען גלאנץ און ארום פערשפרייט דאס מלכות׳דיגקייט און געזאגט: „גוט שבת!” די גרויסע בריליאנטען פון די לאנגע אויהרינגליך, פון הינ־טער דער שבת־הויב, ווי גרויסע שבת־טראפען, און די שנירלעך פעריל, וואס זענען געווען פערצויגען איבער דעם הארץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פערגליווערטע, אונשולדיגע טרערען, האבען בעשיינט, האבען בעגלאנצט דאס מלכות׳דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות׳דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאסען דער יודישער שטאלץ, דער יודישער חן. ארומגערינגעלט פון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האבען נאכגעשארכט, די בריליאנטען און פעריל האבען די אויגען פערבלענדט און דרך־ארץ פערשפרייט.

דער רבי האט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פול אנגעגאסען מיט ווין און האט קדוש געמאכט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאט האט געבענטשט דעם זיבענטען טאג און האט איהם געהייליגט.

און דער רבי האט איהם געהייליגט. די קדושה האט צווישען

עוֹלם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרוים דורך דאָס אָפענע פענסטער אין נאַכט׳ס פער׳סוד׳עטע וועלט אַריין, אין אַלין, אַלין די גאַנצע וועלט פון וואַכענדיגען געדויבען, דערהויכט און פער־שבת׳ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגעזעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אוים ווי שבת־ליכטלעך, וואָס גערען אוים אין אַ יודיש שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבת־ליכטעל, געהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבינ׳ס קדוש האָט זיך אויסגעשפרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הימעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות׳קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעדטיל געהיטען, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבינ׳ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צוויי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געוויזען. געוועזען זענען עס ר׳ יחזקאל און ר׳ חיים צוריק געהענדיג פון רבינ׳ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש׳ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרונגען אַ קליין, פערדויכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַנץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וועלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויסגעהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך געבעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען“...

אַ גרויס דעמפּיגקייט האָט געדריקט צווישען דעם קליינעם, האַלב־פערשלאָפענעם עולם.

צווישען עולם האָט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער אַרויסגעשטאַרט, און הויך אויפ׳ן קול צוגעשנאָרכט...

די בעלי־בתים האָבען זיך פער׳טעמט.

VIIII

צו מאָרגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ׳ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאָג. אַליין ווערט עס טאָג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זענען פערמאַכט, פערהאַקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט אַ פויער אין גאַס אָן צופאָהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אָן, ער שטעלט זיך אָב די פערד פאַשען אין „האַלט שבת" אין מיטען גאַס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך אַ יוד אַ בעל־הבית פאַר דער טהיר, אין אַ פּאָר ריין־געוואַשענע גאַטקעס, און געגעצט פראַנק און פריי אין דער וועלט אַריין. דאָרט געהט אַ יוד, אַ חסיד צוריק פון מקוה און טראָפּענס וואַסער רינען איהם פון די נאַסע פאות אויף דעם פריש־געוואַשענעם קאָלנער פון העמד, וואָס פערלעגט זיך מיט אַ בעזונדער בעל־הבית׳ישקייט איבער׳ן קאָלנער פון פאַלטאָ. אין מיטען מאַרק ווייזט זיך פלוצלונג אַ הויכער, דאַרער יוד, מיט אַ לאַנגע, ברייטע באָרד, און עפענט אַ גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי אַ לאַנגען שנור:

— אין שו—ל—ל אַ—ר—ריין!

הויבען זיך אָן ווייזען יודענעס אין ווייס געפרעסטע ספּאָדניצעס, לויפען צו און קלאַפּען אין לאָדען אַריין: שרה׳לע, מען האָט שוין גערופען! האַקען זיך פרענטשען אייזען, עפענען זיך לאָדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאָף־מיצען פון די אויסגעעפענטע פענסטער. קוקען צום ש־אָרט׳ס זייגער, וואָס איז אויפ׳ן טהורעם פון שפּיץ ראָטהויז: ווי שפּעט איז?

הויבען זיך אָן צו ווייזען אויסגעפּוצטע ווייבער. יודישע קינדער ליעבען זיך צו סטראָיען פון איין שבת צום צווייטען; און אַלעם

שטעהנסטען וואָס אַ יודענע האָט, וועט זי זיך אין דעם אײַסציַרען צו ווייַזען זיך אין גאַסים הויז. דעמאָלסט פלעגען זײַן די ברייט־זיידענע קלייַדער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען פון אײַבען שמאָל און ווענען וואָס ברייטער אַראָב געגאַנגען, אַזוי, אַז די יודענע האָט אויסגעזעהען, אַז זי וואָהנט אין דער קלייַד מיט אַ האַלב טוץ קינדערלאַך. מען פלעגט זיך ליעב האָבען צו סטרויַען אין קאָרענקעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאָזען פון מאַמע צו טאָכטער, רעכטע קאַלישער קאָראַנקעס. יעדעס קאַסטאַנדעל איז אַרום די אַרבעל און ביים האַלז־מויל געהען בעהאַפטען מיט ברייטע, זיידענע קאָראַנקאָווע פריזקעס. און אויפ'ן קאָפּ, אַ האַלב אַזאַ מין קאַפּעלושעל, צווייַ בלימלעך אויסגעצויגען אויף צוויי דראָטען, אויסגעפּוצט אויף דער הויך, און אַרומגעהילט מיט אַ טערקישען טוך, וואָס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער“. יונגע ווייַבליך פון דער הייַנטיגער וועלט פלעגען טראָגען קראַגענדלעך אויף די העלזער מיט לאַנגע צוויי שפּיצען און פערבינדען מיט אַ לייַפּציגער זיידען שאַלעכעל, און די צוויי אויסגעהאַפטענע שפּיצען פון שאַלעכעל זענען געווען פערשלייפט אין אַ ברייטען שלייף איבער'ן האַרץ. דאָס פלעגט זעהר פּאַסען און פערשיידלען דאָס ווייבליכע געשלעכט. און אויף דעם גלאַטען שייטעל אַזאַ מין קאַפּעלוש פון שוואַרצע קאָראַנקעס מיט אַ לאַנגע, שוואַרצע פעדער, וועלכע איז געווען פערבונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האַלז. מיידלעך, אָנגעטהון שוין אין די שבת'דיגע אָבגעגלאַנצטע קאַמאַשלעך, אייַנגעווייקעלט אין פערשוילען, אין די ווייַסע אונטער־קלייַדער, שטעהען אין די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאַנצער גאַס און מען קוקט נאָך. די אויסגעפּוצטע סיהלען, אַז זיי גערען אויס'ן פאַראַר, געהען זיי פאַמעלאַך, מיט אַ „מינעלע“ און „חן'דעל“, ווייסען, אַז הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראַכטען אַלע זייערע מינעס, יעדע בעוועגונג, און אַלין, ווייס איז אויף זיי ווערט אָבגעוואויגען און אָבגעמאָסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונגלאַך פאַראויס, טראָגענדיג דער מאַמע, אָדער דער מומע דעם סדור'ל מיט דער תהינה, פערבונדען אין אַ נאָזטיכעל. עס האָבען זיך געלאָזט יודען, בעלי־בתים, אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, אין ריינע שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואַשענע העמדער. טייל אין טלית אָנגעטהון, נאָך טייל האָבען די יונגלאַך די טליתים מיט די חומשים

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע כאַ־פּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט ייי־דענע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבית'ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת'דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער'ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז געבּאַך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, און אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינ־ציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי‟, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען הויך, קרעכצען און געהען דאַווענען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוועט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלאַך‟ פאַר'ן עולם, וואָס קומט צום רבי'ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשערלאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומהאַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זענען זיי גרויס געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען זייגען דעם עולם, און טראָגען זייער גע־בעט אין הימעל אַריין... ביי דער טהיר שטעהען די „מבינים‟, דער הענטשקע־מאַכער מיט'ן געשווירען בערדעל און חברה, און „קרי־טיקירען‟, דרעהען מיט די נעז פון צייט צו צייט, טאַפּען מיט די פּיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אַט... אַט!... ר' יחזקאל מיט'ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געווען מיט מפטיר, ווייבער האָבען פון דער ווייבערשער שול אַראָבגעקוקט און איינגע־האָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר‟.

נאָכ'ן דאַווענען האָט ר' יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קדוש‟. אַלע בעלי־הבתים האָט מלכה'לע פערהאַלטען אין אַ צוויי־טער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די פיש ביז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר'ל מיט ר' יצחק יודעל'ס און מיט ווייטערע מענשען,

מען האט אנגעהויבען צו האפען, צו רייסען, נישט געוואוסט נישט ווען נישט וואו, אזעקגעשטופט די בעלי־הבתים (די אנגעהארעוועטע יודען זענען איינציגוויי אנטרינען געווארען...) חסידים האבען א גרויס געדרודער געמאכט, אלע אין איינעם, יונג און אלט, געשטופט, געשטויסען זיך, אויסצוהענדיג די הענד געהאפט וואס מען האט דער־לאנגט צום טיש. מלכה׳לע האט נאר געקוועלען פון נחת: אין איהר שטוב חסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר׳ יחזקאל איז אליין אויך א שטיק חסיד געווארען. חסידים האבען איהם געהאפט אין קאן אריין, געקלאפט איהם אין די פלייצעס. מען האט אנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געווארען. מלכה׳לע האט געטיילט פיש, דער עולם האט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאנצע שטאדט האט מען אנגעהויבען צו ברענגען פאר׳ן חתן „קוגעל״: „די מאמע שיקט קאהל פאר׳ן חתן״ — האבען די מיידלעך געזאגט, אריינברענגענדיג עפעס אין א טעלער, פערשטעלט מיט א צווייטען און מיט א סער־וועטעל ארומגעהילט.

— א שיינעם דאנק, זאג די מאמע, אז אם ירצה השם, אז דיין חתן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאשען ווין אפ־שיקען — האט געקלונגען די אנטווארט פון דער בעל־הבית׳טע.

דער טיש איז געווארען פערשטעלט מיט פערשיעדענע קוג־לען, און לויט די קוגלען האט מען דערקענט די בעל־הבית׳טע פון דעם קוגעל. „א בעל־הבית׳ישער לאקשען־קוגעל״ — פון אן אלטען בעל־הבית, וואס פיהרט זיך אויפ׳ן אלטען שטייגער. „א געלייגטען קוגעל״ מיט א סך ראזשענקעס און געפילעכטס — פון א היינט־וועלטיגער „מאדאם״, א האלבער שטראדעל שוין. „א טרוקען־מעה־ליגער קוגעל״, גוט דורכגעפרעגעלט אין שמאלץ, מיט ווינציג ראַ־זשענקעס, נאר א סך פעפער — פון א חסידישען טיש קומט ער אראפ...

אין דער גאס איז לעבעדיג, פרעהליך. דער עולם זיצט נאך ביי די טישען, פון פיל פענסטער הערט זיך דער יום־טוב׳דיגע — פיל בעלי־בתים זענען איינגעשלאפען אויף די סדורים, ביים בענ־טשען, דער יונגער עולם, אדער די הדר־יונגלעך גנב׳ענען זיך אוועק פון טיש, לויפען ארויס פאר׳ן בענטשען אויף דער גאס ארויס,

אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָדט, שפּאַציערען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפ׳ן באַרג. דאָס שטעדטעל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַטען פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און הדר־יונגלעך האָבען זיך אויף דעם באַרג פערקליבען, אויף דעם שפּיץ באַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ׳ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס" דאָס „אָרט" מיט שפּאַקטיסען, באַרג־אַראָב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ׳ן אַנדערען, איינס נאָכ׳ן אַנדערען, און צורייבען די שבת׳דיגע קאַפּאָט־קעלעך מיט די שבת׳דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַצירען אויפ׳ן וועג, פאַר׳ן באַרג, און שטעלען זיך אָב, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: נחום, די שבת׳דיגע קאַפּאָטע! חיים, געהסט אַראָב, די געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך הייטער איינס נאָכ׳ן אַנדערען באַרג אַראָב. באַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פּליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער׳ן באַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסערל, וואָס טיילט דאָס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפ׳ן וועג שפּאַצירען...

נאָכ׳ן טיש ביי ר׳ יחזקאל׳ן. ר׳ יחזקאל, ווי דער דרך פון אַ בעל־הבית אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכה׳לע האָט אויך דאָס זעלבע געטהון.

לאה׳לע, אָנגעטהון אין אַ שבת׳דיג קליידעל און אַ ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיגע כלה, האָט זי זיך ביי׳ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען אַ מעשה־ביכעל. „ער" האָט זיך איבערן סאַלאָן געדרעהט אַהין און צוריק, שוין אַביסעל מעהר דרייסטער, צוגעהאָנטער. מען האָט זיך געפיהלט „אונזער", האָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט" האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האָט זיך דאָך פאַר חתן־כלה געמאַכט. זי האָט גאָר נישט גערעדט, נאָר געפרעגט זיך, אינערליך עפּעס געפרעגט אין האַר־

צען: עס איז איהר, פאַר איהר אַ חתונ'דעל. און זי האָט אין הארץ זײנע טריט געצעהלט. זײ האָבען ס'מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבען זײ פון זיך די אויגען נישט אַראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האָבען זײ נישט געהאַט וואָס צו רעדען, זענען זײ שהײַגענדיגערהײט אין שטוב געװעזען.

— װיל אַברהמ'לע אפשר זאָדע־װאַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דרײסטער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפחה, װאָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־װאַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, װי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אַבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געװען, װי זי װאָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זײ װײטער שטיל געװאָרען. ער האָט זיך װײטער אין דער שטוב געדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געװאָלט דער־צעהלען די מעשה פון לאָװישער בחור, פון זײער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מײדעל, פון װאַנען װײסט זי פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געװאָלט דערצעהלען פון איהרע חברטעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זײ גאָר נישט געהאַט װאָס צװישען זיך צו רעדען. זענען זײ בײדע שטיל געשװיגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זײ גוט אין אײנעם, עפּעס זענען זײ זיך בײדע חתן־כלה, און װײטער — פטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זונן דורכ'ן אָפענעם פענסטער אַרײַנגעשײַנט, אַרױסגעגאָסען ליכט אויפ'ן שױבען־שענקעל און האָט בעלױכטען די זילבערנע לײַכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענ־סטער, פון װאַנען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַרײַן, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָבעסען פון די יונ־גען, װעלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זײערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אויסגעפוצטע מײדלעך אין דער גאַס און װאַרפען אַרײַן אויגען אין פענסטער אין הילען האַפען אַ בליק אויף לאהל'עם חתן.

פּלוצים קומט אָן אַנ׳אָנקומעניש״, אַ גְעלויפיג געשריי: היִלכט פֿון דערווייטען; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען האַפּט זיך פֿון די בענק אויף, און מען לויפט ערגעץ־וואו אין געסעל אַראָב. פֿון די אַרויסגעניינטע לייַלעכער, וואָס הענגען איבער די פֿענסטער, הייַזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שוועל און טהירען הייזען זיך ווייסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פֿערהילטע, און מען קוקט...

און דאָס געלויפעניש, שוואַרצע קעפּ, ווייסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, איינער נאָכ׳ן צווייטען — קומען אָן געהענטער אין געסעל אַריין. צוהיצטע יונגלעך, פֿון די פּנים׳לעך גיסען זיך אַנגסעין שווייס, קומען אָן פֿאָראויס צו לויפען פֿון געלויפעניש, שרייענדיג הויך: „געהאַפּט, געוואַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!״ די „לויה״ קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און ווייבער פֿיהרט מען ר׳ יחזקאל׳ס פֿערדס־יונג — נטע׳ן, אוי! דאָס וועלנערישע היטעל אַרונטערגעריסען! אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און ווער עס האָט אַ האַנד אין אַ פּוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּמ׳עוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פֿערשטאַנען, וואָס דאָס איז. פֿון דער צווייטער זייט — יענטע׳לען, מלכּה׳לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פּנים צווישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פֿויסטען אין קאָפּ אַריין: „נחת האָב איך דערלעבט פֿון דיר, נחת!״ און מען פֿיהרט דאָס פּאָר־פֿאָלק פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ס פֿענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, געוואַלד, געהאַפּט!...״ ר׳ יחזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— געוואַלד, אַנ׳עבֿרה!

אונזער „חתן״ „כּלה״ האָבען זיך פֿאַר בושה בעהאַלטען, וואו דער פֿעפֿער וואַקסט...

דאָס געסעל נאָכ׳ן מיטאָג האָט געלערענט. פֿון יעדען פֿענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושוימען. ר׳ יחזקאל, ווי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פּשוט אַניידערגעזעצט, ווי זיין שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלייענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ־

געהויבען די איינינקלעך צו שיטען, ר' יחזקאל האָט פערהערט די
סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן עפּעל
און אַ האַנד אַנגרעס, און האָט געקוואָלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער
זייט טיש, הויך, אויפ'ן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו
זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטען. באַל־
האָט ער זיך געגעבען אַ לאָז אַוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאָנדזשעט
געוואָרען, און וואָס אַמאָל זיך טיפער און טיפער פערטיפט.
ר' יחזקאל איז פערשעהמט געוואָרען מיט זיין אָרים חומש פאַר דער
גרויסער גמרא, פאַר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונ־
טער זיין אָרימען באַלקען קריגען זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תנאים
„אַביי און רבא", ווי שען איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פאַר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלכה'לע
מיט דער מחותנת'טע, די שנור און די טאָכטער, אין זיידענס, אין
סאַמעטען, אין די גאָלדענע קייטען, און האָבען זיך אין די גאַס
צוגעקוקט צו די שפּאַצירענדע.

און די זונן ציהט זיך פּאַוואָלע מיט רוהיגע, שבת'דיגע
טריט אַרונטער אונטער'ן שטעדטעל. יודען געהען צו'ם שלש־
סעודות עסען, געהען צוזאַמען און שמועסען צווישען זיך. עס גע־
העז די ווייבער שבת'דיג אָנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און
קינדערלעך אָהן עין־הרע... וואָס רייסען די מאַמעס ביי די פאַר־
טיכער: „שבת־אויבס!" „שבת־אויבס!" די ווייבער מאַכען זיך ניש
הערען (שפּאַצירענדיג רוהיג), און פון אָפענעם פענסטער קלינגט
אַרויס דעם חתן'ס קול און מאַכט זיך ברייט זיין וועג, און פער־
שבת'ט דאָס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אָב אויף אַ
ווייל: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

לאה'לע האָט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאָלדענע קייט
געשפּיעלט: איהר חתן לערנט, איהר חתן...

ס'איז שוין פינסטער געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט שוין
פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבען אַרויסצודרינ־
גען און באַלייכטען דאָס פינסטערניש וואָס איז אין שטוב. פון
גאַנץ הויט קומט אין געסעל אָנצושווימען אַ פערגעסענער ניגון,
זינגענדיג ביי'ם רבי'נס טיש צו „שלש־סעודות", און שווימט דורך
דאָס געסעל אין אַ'אַנדערע וועלט אַריין. אַ בענקעניש פון בעהאַל־

טעגע פעלדער האָט געטוליעט דאָס געסעל. געהעלבלעך האָבען זיך געעפענט, און נישט וואו און נישט ווען איז אַ יודינע אין אַ טוך איינגעהילט דורך דער גאַס דורכגעלאָפען מיט אַ שטיל געוויין: „געוואַלד, מיין מאַן איז מיר אַוועקגעפאַלען!“ טייל זענען געלאָפען אין דער אַפּטייק אַריין נאָך וואָדע־וואַסער, טייל צום רופא נאָך דער וואַרים־פלאַיש, און דאָס „הײַבערישע יודעל“ איז פון שטוב צו שטוב אַרומגעלאָפען מיט'ן שמעק־פלעשעלע...

אַ שרעק איז דורכ'ן שטעדטעל דורכגעלאָפען, ווי דער מלאַך־המות וואָלט מיט זיינע פליגעל אין אויער געפאָכעט, מען האָט עס מורא געהאַט מיט'ן מויל איבערצו'חזר'ען. אין האַרץ האָט עס געשניטען.

— די הויכ־ל — —

און די לבנה האָט זיך געמאַכט אַ וועג צווישען די טונקעלע וואָלקען און איז אַרויסגעשוואומען אַזוי גוט, הערצליך, אַזוי „גוט־וואָכענדיג“...

דאָ און דאָרט זענען קעפּקעלעך יודען געשטאַנען און האָבען די לבנה מחדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האָבען די זשאַבעס אין וואַסער געקוויטשעט, אָבער ווער ווייסט זי דאָרט, וואָס דאָס זענען פאַר אַ ליים?...

IX.

ראָש חודש אֶלול

דערווייל זענען אָנגעקומען די אֶלול טעג אין שטעדטיל אַריין.

געברענגט האָט זיי צו פיהרען דער וואַלען יוד, וואָס ווייזט זיך יעדעס יאָהר אין „די טעג“ אין שטעדטיל...

איין גאָט ווייסט, פון וואַנען ער איז אָנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג“, ווען די בעל־הבית'טעס זיצען פאַר דער טהיר נאָכ'ן אָנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין חדר אַריין, די זון בעהאַלט נאָך דאָס

געסיל, אָבער זי וואַרימט עס שוין נישט — בעווייזט ער זיך פּלוצלונג דער „וואַלען־יוד". ער האָט געמוזט אָנקומען פון ערגעץ־וואו הייט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין, ווארום ער טראָגט טיעפע קאַלאָשען; מיט קלעמבען וואָל אונטערן אָרעם, וואָלענע זאָקען צו שטריקען. אַ קליינער, אַ דאַרער איז ער, און טראָגט אין די גרעסטע היצען אַ דיקען וואָלענעם שאַל אויפ'ן האַלז, אַ זכר פון ווינטער. אַ יוד מיט אַ סוד, וואָס דער ווינטער, דאַכט זיך, האָט איהם אין שטעדטיל געשיקט, — אָנזאָגען עפּעס. און דערזעהט מען איהם פּלוצלונג אין שטעדטיל, גיט עס אַ קלאַפּ אין האַרצען, און עס ערוועקט זיך אַ הרהור תשובה....

דער ערשטער ווינטער־פויגעל.

און נאָך איהם האָבען זיך אין שטעדטיל אָנגעהויבען צו ווייזען אַזעלכע מיני אורחים, וואָס מען האָט זיי אַ גאַנץ יאָהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיזונע הויט, מיט לאַצען און קאַפּעטעס, געשניטען מיט אַ שניט פון אַ פרעמד לאַנד. אורחים מיט פּעקליך ציצות, מיט פערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, וואָס האָבען צו וויסען געגעבען, אַז ערגעץ ווייט־ווייט איז פאַראַן אַ וועלט, זענען פאַראַן יודען... און דער וועג מיט די טאָפּאָלען פיהרט אַריין פיהרט אַרויס, אונזער שטאָדט אין דער וועלט אַריין און פון דער וועלט אַרויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות", מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט וויסטע עגונות; יודען אָרענטליכע מיט שענע בערד; נשׂרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אָנגעקומען גרים אין שטעדטיל, יודען מיט גוישקע פנימער, אָבער גוים מיט יודישע סדורימ'לעך; האָבען דערצעהלט פון זייערע טאַטעס, אַז זיי זענען גראַפען און געגעראַלען, און זיי האָבען ליעב געקראָגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אַלעס אַוועקגעוואָרפען, און האָבען זיך גרויסער־הייד געלאָזט מל זיין. יודען האָבען עפּעס אין האַרץ פאַר זיי מורא געהאַט: יודען און דאָך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געווען; מוכר־ספרים'ניקעס מיט ביידלעך זענען אָנגעקומען צופאָהרען, מיט פערשיעדענע ספרים, תחנות'לעך און סדורימ'לעך, וואָס שמעקען פון וואַרשוי, פון בערדיטשעוו און פון „רייסען" אויך. די חדר־יונגלעך האָבען פון די פערדס עקען געריסען האָהר, געפּייניגט די פערדלעך און אויפ'ן וועג אַרויסגעפיהרט צו רייטען אויף זיי. די מוכר־ספרים'ניקעס האָבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאסטען שמות, און טײַ זיך געקאכט וועגן יודען דאוונען. זײ האבען אויף לאנגע טישען די ספרים פערשפרײט. יונגלעך האבען פון די מאמעס טאשען געריסען אויף סדורים'לעך, אויף ספרים'לעך, און וועלכע יודישע מאמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אבשפארען און איהר יונגעל אויף א ספר'ל, אויף א סדור'ל א פאר גראשען נישט געבען?...

זענען אנגעקומען אין שטעדטיל ארײַן פערשידענע קראנקע צום רבי'ן צופאהרען: א יוד מיט א דבוק, וואס קרעהט פון איהם א האהן ארויס; א ווײַבעל מיט א בויך־קוויטשער; פערשיעדענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אן אנדער פעקעל; און פלוצלונג — נאר איינער, א דין־תורה האבען מיט א געשטארבענעם, וואס לאזט איהם נישט בײַ נאכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאס גאנצע שטעדטיל קימט זיך צוזאמענצולויפען, הער־ רען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פארהאנג.

און אויף די אורחים ליגט עפעס א שטויב פערשפרײט, א שטויב פול מיט בעהאלטענע סודות, דער שטויב, וואס ליגט איבער אלטע, הייליגע ספרים, און עס דאכט זיך, אז עס איז ערגעץ וואו פארהאן א יודישע וועלט, א יודיש לעבען, א גרויסער יודישער בית־ המדרש און דאס גאנצע יודישע פאלק לעבט אין א גרויסען קאסטען שמות, בעדויכט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליעגט אויס־ געגאסען דאס יודישע הגדל — דאס יודישע הימליכקײַט, בענקעניש...

א שענער, העלער טאג. די ווײַבער זיצען ארום די שוועלען פאר זייערע טהירען און שטריקען זאקען און מאטלען גלאט אזוי אין דער וועלט ארײַן. פון ערגעץ וואו א הויף שווימט אין מארק ארויס דאס קול פון קלײנע קינדערלעך, וואס זיצען אין חדר און לערנען די היי־ ליגע תורה, און א יודענע דערמאנט זיך וואס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קלײנע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואס האבען געטהון די העלולעך אויסשטרעקען...” די זון זעהט מען שוין נישט אזוי אין הימעל אן ווי אויף דער ערד, די שטראהלען בלאנדזען אין מארק ארום לאנגווײַליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך א שופר בלאזען. דאס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קלײן און גרויס.

זענען די ווייבער פאַר די שוועלען פון זייערע הייזער געזעסען; און דאָרט איינע האָט זיך איהר ווייס שלייפעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפגעציערט, זענען פוהרען פאַר די טהירען אָנגעקומען צופאָהרען, און ווייטע מוהמעס, ווייטע שוועסטער־קינדער, וואָס זענען ערגעץ אין דער פרעמד, זענען אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אָבות, אויפצוזוכען זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע מאַמעס, אויפ׳ן אַלטען בית־הקברות.

און דאָס בית־הקברות ליעגט אויסגעשפרייט אַ גאַנץ יאָהר אויפ׳ן באַרג, באַהאַלטען איז יעדע מצבה הינטער איהר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים, — און אַלע קוקען זיי אין שטעדטיל אַרונטער. יעדער רב פון זיין דור אין די סביבה פון זיינע בעלי־בתים פון זיין צייט אויף אַנ׳אַנדערן פונקט פון „גוטען אָרט“. קום, לאָז מען צעהלען די דורות, די טאַטעס פון שטעדטיל! טייל נעמען פון די געשטאָרבענע הערען זיך נאָך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האָט זיין נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געסיל און ווער אויף אַ הויף: „ר׳ יוחנ׳ס“, „ר׳ משה׳ס הויף“, און ניי־קאַזומער בויט זיך אויף נייע הייזער און עס שטעהען אויף נייע בעלי־בתים... שטיל איז אויפ׳ן בית־עולם. פון ערגעץ הינטער אַ מצבה, וואָס איז פערוואָרפען הינטערן פלויט מיאַנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פון ערגעץ וואו שיקט אַ משוגע׳נער הונד זיינע שטאָהל־קאַצענע אויגען אַהער. דער שטאָדט־בכור מיט זיין האַרעם ציגען בעלעקען די מצבות, און אַ שטילער, בייזער ווינד קלאַפט די צווייגען פון די בוימער. דאָרט און דאָ זענען לעבעדיגע פערבאָרגען צווישען די מצבות און אַ שטיל געוויין געהט אויף פון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראָז, וועלכער פערשרפייט זיין בית־הקברות־געשמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פון די טויטע אָדער פון די לעבעדיגע... דאָרט פיהרט אסתר־חנה — די בית־הקברות־יודענע, די עלטעסטע פון דער שטאָדט — אַ ווייבעל, און ווייזט אָן איהר, וואו איהר פאָטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ׳ס „קוויטשערליך“, צווישען איין „אל־מלא־רחמים“ און דעם צווייטען, קלאַפען אָב פון די הויכע בוימער די קליינע עפעלעך, דאָס וואָס קעהר זיך פון קהל אָן צו זיי...

און דענסטמאָל איז אָנגעקומען דער אֶרץ־ישׂראל־יוד נאָך דעם אֶרץ־ישׂראל־געלד, וואָס איז געווען אין די פּושקעס, וואָס האָבּען געהאַנגען אויף די טהירען בּיי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, אין וואוהין יעדע מאַמע האָט צו ליכט־צינדען אַריינגעלעגט „ליכט־געלד“.

ווי אַ שאָטען איז ער אָנגעקומען. אַ הויכער, דאַרער יוד מיט אַ בּלייך יום־כּפּור׳דיג פּנים, און וואָס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען אַ טיעפער סוד אויסגעגאָסען. דער סוד, פאַר וואָס מיר זענען אַזוי לאַנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קו־מען... אַ יוד פון יענע יודען, וואָס מיר גלויבּען, אַז זיי זענען ערגעץ־וואו דאָ, נאָר מיר ווייסען נישט וואו; אַ יוד פון יענע יודען, וואָס דערזעהענדיג זיי, דערמאָהנען מיר זיך אָן עפּעס... אַ פער־באָרגען געטריישאַפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אַז מיר געהערען צו וועמען...

אַן אֶרץ־ישׂראל־יוד אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט מיט לאַנגע שוואַרצע פּאות. ער זיצט אין בּית־המדרש, אין אַ בּעהאַלטען ווינקעלע, אַרום איהם האָבּען זיך צוזאַמענגעקליבּען אַ פּאָר אַלטע יודען, ר׳ משה דוד „שמות־יוד“, וואָס האָט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ׳ן „גוטען־אָרט“ מקבּר צו זיין. ר׳ ישעיה וואָלף, ר׳ נטע, די וואָס זיצען אויף דער עלטער אין בּית־המדרש; אַלטע בּעלי־בּתים פון דער חברה תהילים, משה רבּינו׳ס לייבּ־גוואַרדיע און דוד המלך׳ס גוטע פריינד. זיי האָבּען שוין לאַנג אין דער־היים תכריכים אָנגעגרייט, מיט זעקלעך אֶרץ־ישׂראל־ערד. און די אַלטע יודען האָרכען אויס וואָס דער אֶרץ־ישׂראל יוד דערצעהלט פון דער אַלטער מאַמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאַפּאָטע האַלט זיך אֶרץ־ישׂראל־שטויבּ אויף, דער שטויב וואָס וועהט איבּער די היילינע קבּרים, איבּער די מאַמע רחל׳ס קבר. און דאָס האַלט אין זיך אויף אַ שטומען, ליעבּען סוד, פון ווייט...

פון זיין פּעקיל האָט ער שטיקלעך קאַלך אַרויסגענומען, וואָס ער אַליין האָט אָבּגעקרישעלט פון דעם כּותל המערבי: „אַליין דאָרט געווען, מעריב מיט אַ מנין יודען געדאַווענט“. יודען נעהמען די קרישקעלעך קאַלך אין האַנד אַריין, טהוען זיך אָן די אייזערנע בּריל־לען, און בּעטראַכטען: שטיקלעך קאַלך פון דעם „כּותל המערבי“, פון בּית־המקדש. פון בּית־המקדש איז דאָס, דאָס שטיקעל קאַלך, פון

דעֶנסטמאָל נאָך... דעֶם כהן גדול געֶזעֶהן, געֶזעֶהן יודעֶן עולי-רגל זיַין, קומעֶן אָן מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיַין פעֶקיל נעֶהמט עֶר אַרוֹיס עֶרד. עֶרד פון דעֶר מאַמעֶ רחל'ס קבר. דאָרט געֶוועֶן, אויפ'ן וועֶג קיין אֶפרת, ווי עֶס שטעֶהט אין חומש, וואו יעֲקב אָבינו האָט אונזעֶר מאַמעֶ רחל'ן בעֶגראָבעֶן, אויפ'ן וועֶג קיין בית-לחם, פון קבר האָט עֶר עֶרד אַראָבגעֶנומעֶן.

און יודעֶן בעֶקוקעֶן די עֶרד פון די אַלטעֶ קברים, פון דעֶר מאַמעֶ רחל'ס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונזעֶר טאַטעֶ יעקב, האָט מיט זיַינעֶ אייגעֶנעֶ העֶנד בעֶגראָבעֶן...

און אַ שטימעֶ זאָגט אין האַרץ:

ואֲני, און איך האָב נישט אַזוי געֶטהון, בבואי מפדן, — און אין מיַין טהון קומעֶן פון פדן, מתה עלי רחל — איז דיַין מאַמעֶ רחל אויף מיר געֶשטאָרבעֶן, באֶרץ כנען — מיינט מעֶן אין אֶרץ ישראֵל, בדרך — אויפ'ן וועֶג, בעוד כברת אֶרץ — עֶס איז נאָך געֶוועֶן אַ תחום-שבת, לבוא אֶפרתה — אַריַינצוקומעֶן קיין אֶפרת, ואֶקבּרהָ שם: זאָגט רש"י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריַינ-געֶבראַכט קיין אֶפרת, אַז איך זאָל זי בעֶגראָבעֶן אין אֶרץ-ישראֵל; ביזטו דאָך ברוגז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עֶס איז געֶוועֶן על פי הדבור: אַז נבוזראדן וועֶט יודעֶן אין גלות טריַיבעֶן, וועֶט די מאַמעֶ רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בעֶטעֶן פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עֶס שטעֶהט אין פסוק: „קול ברמה נשמע" וועֶט גאָט זי טרייס-טעֶן, ווי עֶס שטעֶהט אין פסוק: ויש שכר לפעולתך: עֶס איז דאָ אַ בעֶלוינונג צו דיַין מיה..."

און די אַלטעֶ, תהלים'דיגעֶ בעֶלי-בתים האָבעֶן זיך פעֶר-בעֶנקט... און נישט וואו און נישט ווען האָט אַ טרעֶהר-טראָפּעֶן אויף דעֶם ברילעֶן-שיַיבעֶל געֶקאַפּעֶט...

עֶס איז געֶוואָרעֶן פאַרנאַכט. פון אַנ'אַנדעֶר לאַנד האָט אַ קאַל-טעֶר ווינד געֶוועֶהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ'אַלטעֶר בעֶל-הבית געֶוויזעֶן אין זיַין ווינטעֶר פאַלטאָ; ווינטעֶר שוין געֶמאַכט, מיט אַנ'אַראָבגעֶלאָזטעֶן קאָפּ אין בית-המדרש געֶנאַנגעֶן, מנחה דאַוונעֶן. שניַידעֶר-און שוסטעֶר-געֶזעֶלעֶן האָבעֶן אַוועֶק-געֶוואָרפעֶן די חולהמועֶדי-נעֶ שטעֶקלעֶך, מיט וועֶלכעֶ זיי האָבעֶן שפּאַצירט אין די פעֶלדעֶר, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך" ליעבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאנגען, א קאפיטעל תהלים זאגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אלול". פון די קליינע נעהעלבלעך פאלען ארויס גרויסע פאסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפלעך און „פערפרומען" דאס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין ארויטהעלען גהינום'דיג פייער: מען ברענט, מען בראט דארט די רשעים, און זייער שטראמענדיג בלוט פאלט אריין אין די פלאקערס פייער און גליהט און פלאקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך א רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואלקען, — איבערלעגט זיך מיט אני' ערנסטער, פרומער מינע, וואס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואלטען פערטריקענט געווארען די טרעהרען פון די גוטע מלאכים, וואס וויינען אויף די רשעים'ס בייזקייט. און ער נעהמט ארום און בעשיצט דאס שטעדטעל, ווי עס וואלט געהייסען: אייך נישט! אין גאס, צווישען די בוימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען די אויגען צום הימעל און ענטפערען אב אמן נאכ'ן קדיש, וואס הערט זיך פון בית־המדרש ארויס... דאס בית־המדרש איז אנגעשטאפט מיט יודען, יונג און אלט. אין גאט'ס הויז וועהט א ווארימקייט. יודען האבען זיך געגעבען א נעהם צוריק צום רבונו של עולם. א מגיד איז געשטאנען אויף דער בימה און האט יודען מוסר געזאגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות'דיגען קול האט ער יודען אויפגעמישט דעם יהוס, ווער זיי זענען, און וואס זיי זענען, — אז זיי זענען גאט'ס קינדער, גאט וויל זיי נאר פרובען און ער ווארט יעדע מינוט, אז יודען זאלען צו איהם צוריקקעהרען; און האט זיי א משל געגעבען מיט א בן־מלך, וואס האט זיך פערזינדיגט צו זיין טאטען דעם מלך, און האט זיי אויסגעטייטשט א פסוק פון ישעיה: „כה אמר ה' — גאט טהוט זיך אזוי זאגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואס איך האב אייער מוטער געגעבען?"

און יודען האבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואגעלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאטען אין הימעל. און נאך דער דרשה האבען זיך יודען געגעבען א נעהם צום „מעריב".

דערוועלבער וואָכענדיגער „והוא רחום", וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר' אָשר־אַהרון־קל־והומר'ס" הייזעריגער ניגון (ר' אָשר האָט שוין זיין חזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב". עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותפות'דיגע נשמה נעגעבען. און דער פּראָסטער, וואָכענדיגער „והוא רחום" איז אַניאַנדערער געוועזען, אַנדערע ווערטער נאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור,— אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר'ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַ'עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד'דיגער ווינד וואָלט אין זיי נעבלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!" אַרויסגעריסען פון אַן'אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער־שטיל צווישען עולם מתפלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געוועזען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאפּאָלען, וואס זענען אויפ׳ן „שוואַרצען וועג״ צום בית־עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געוואָרען, אפּנים די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע בייטשען״ האָבען זיך צו פרוה שלאָפען געלעגט. און פון דאָרטען וועהען קאַלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אַלץ איז אין שוואַרצע לײַליכער געהילט. די לאָדען זענען איבער די פענסטער פערמאַכט, און פון די לאָדען־שפּאַלטען דרינגען שטראַהלען ליכט פון די אָנגעצונדענע לעמפּעלעך אַרויס. יודען זיצען בײַ דער אַרבייט שוין. עס הערט זיך אַ קלאַפּען פון אַ שוסטער׳ס אַ העמעריל אויפ׳ן שוסטער־שטיין, און דאָס קלאַפּען שלאָגט אָב אין געסעל, ווי עפּעס בעקאַנטעס, איינגעבאָרענעס, ווי די גריל אין אייווען... און דערמאָהנט דעם עולם אָן די לאַנגע, פינסטערע ווינטער־נעכט בײַ׳ם ווערקשטאַטיל. אין האַרצען קלאַפּט עס מיט שרעק: „בײַ־נאַכט״.

אַרום דער שטאָדט און אין דער שטאָדט זענען די הײַזלעך פערטרונקען אין ימים גרין־בעוואַקסענע בוימער פון די שטאָדט־סעדער, וואָס האָבען אין זיך דאָס שטעדטעל אַרײַן גענומען און געמאַכט עס פאַר אַ גרויסען בלומען־טאָפּ. די בני־ישׂראל האָבען אין די סעדער געוואוינט, דאָ און דאָרט האָבען פון דעם טונקעלן גרינס פײַערלעך אַרויסגעשײַנט, און אַ רויך טראָגט זיך פון די סעדער: אַ סעדערין קאָכט אָב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האָבען מיט אַ ליבער, פרומער אימה פערסוד׳עט דאָס שטעדטיל, און אין דער־שטיל געצויגען צו זיך. און דאָ און דאָרט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער אַרויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פײַער, ווי פערלאָרענע נשמות...

און גאָט׳ס וועלט איז געוועזען ווי אַ פערליבטע, צנועה׳דיגע כלה, וואָס שפּאַציערט איינע אַליין בײַ׳ם עק וועג, אין געסעל אַראָב, צו׳ם שוואַרצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האָט „קריאַת־שמע״ געלייענט איבער׳ן שטעדטיל: „המפּיל שינה על עיני״ — טהוט וואַרפען אַ שלאָף אויף מײַנע אויגען, „ותנומה על עפעפּי״ — און אַ דרעמעל אויף מײַנע ברעמען...

X.

נאך יום טוב.

אריבער די ימים־טובים. דאס שטעדטיל האט זיך אנגעפאסט א תענית און דערפאר נאך דעם געקראגען א שמחת־תורה. אין דערפריה האט נאך ארון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אנגעטהון זיך פאר א טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאפ, געטאנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תורה'לע און געקלאפט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער..." האט זיך אבער צוגעריקט די ערשטע נאכט פון נאך יום־טוב, א ווינטערדיגע חשון־נאכט...

א שטומע, געשטארבענע נאכט, — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאלטע ווינדען בלאזען און רייסען זיך אהן אנ'אנהויב, אהן א סוף. דא און דארט מאלט זיך אויס א שאטען פון א שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט א נאקעטער צווייג און מאכט אין דער נאכט דעם איינדרוק פון א גלגול פון א געשטארבענעם בוים. דער שאטען פון זיינע פאנטאסטישע, נאקעטע צווייגען שיידט זיך אב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאכט. ארום און ארום איז שטום, טויט און שווארץ. ווייט אין געסעל אראב, דאכט זיך, געהט פאמעליך דער שאטען פון רחל־לאה, די געשטארבענע מאמע. זי געהט פאמעליך אין איהרע ווייסע תכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאדען פון איהר שטוב, צי פייניגט נישט די שטיפ־מאמע איהרע קינדער... דא און דארט שפיעלט זיך דער ווינד אן אנ'אבגעריסענעם בלעך, אן א שילד ערגעץ פאר א געוועלביל און קלאפט אהין און אהער. ערגעץ דארט, אין א פערלאזטער רינע, טריפען טראפען וואסער, און די טראפען קלאפען, בלאנדזענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך א רעש'ען פון א גרויפען־מילעכיל. די גרויפען פאלען אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאנגט זיך, האט פרעטענזיעס — ווייסט איין גאט, אויף וואס זיין אויף חעמען...

אין דער טויטער נאכט הערען זיך איינזאמע טריט, אב־

קלאפּענדיג אן שטיינער. עס געהט שוין א יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אריין תהלים זאגען, און א קאלטער „גוט מארגען" קלאנט אין געסעל. פון א הויכען פענסטער דרינגט א ליכטעל ארויס, ווי עס וואלט אין דער־לופטען געהאנגען, און א שטיל קלאפּען פון א נייה־מאשין צורייסט די געשטארבענע נאכט: א שניידער איז אויפגעשטאנען צו דער ארבייט. פון א הינטער־געסעל הערט זיך א וואגען שפּאנען, און ווער לויפט דאס ווייט אין דער פינסטערער נאכט אין געסעל...

די נאכט ליגט נאך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאך הערט זיך שוין דאס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאכט, און דער טאג הויבט אן ארויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שניידען זיך ארויס פון גרויען שטח שאטענס פון הויכע הילצערנע געבייידען, און ווי ניי־בעשאפען נעהמען זיי ערשט אן אויף זיך פלייש און ביינער... פון די פענסטער ווייזען זיך „מארגען"־ליכטלעך. א קאלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאכט זיך, אז די הילצערנע געביידען לאזען זיך אויך בויגען נאכ'ן ווינד... אין מיטען מארק שטעהען פויערשע פוהרען געשפּאנט. יודען לויפען מיט פּעקלעך, קאסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאהרט אויפ'ן מארק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אריין.

פון געסעל קומט אנצופאהרען ר' משה פעלצענמאכער, ער פאהרט ארויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו וואשען זיי אין טייך. דער נאכט־טוי הויכט נאך אויף זיין וואגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין א טלית זיך איינגעוויקעלט, און האלט ערשט ביי „מה טובו". די היייזלעך שטייגען און שיידען זיך אב אליין בולט'ער פון גרויסען שטח. דא און דארט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואלטען פון זיך א סוד ארא‌בגעווארפען, שטעהען זיי, ווי אנגעקומענע פון אנ'אנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אט אזוי זענען מיר, אזוי ווי איהר זעהט אונז!...

בהורים, בעלי־בתי'שע קינדער אין ווארימע פאלטען, מיט די תפילין־זעקלעך געהען אין בית־המדרש אריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאג, און פון בית־המדרש שיינען נאך אליץ ארויס אנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאוונען, — ווארים מ'וז

איינעוויניג זיין... איבער די דעכער, איבער די פּלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מאָרגענטוי, פריש, קאַלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט אַרויך אַרוים: אַ יודענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסען — דעם יעסענדיגען קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפּליעס, און איבער'ן שטעדטיל פערגרויעט זיך אַ קאַלטער תחינה־טאָג...

טיילמאָל האָט זיך די זון פּלוצלונג אין הימעל ענטפּלעקט. ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכען, אַ מינוט האָט מען זיך אין האַרצען געפיהלט, ווי דעם הוב עפּעס אָפּגעשפּרייט. באַלד אָבער האָט אַ ווינד אין מאַרק געבלאָזען, געהאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פוהרען האָבען אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאָכטעס און לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָהר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבען זיך אין מאַרק פערבלאָנדזעט, און דער ווינד האָט מיט זיי אַ טענצעל אין קאָהן געמאַכט. דאָס שדים־טענצעל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטען, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדעס שטיקעל האָפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאָך פון נעכטען, דער ווינד נעהמט אַ ביסעל סכך אַראָב און טראָגט עס אין מאַרק, און הי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גאָרנישט — פיער לייעדיגע וועגד, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָהן אַ דאַך, אָהן אַ שטיקעל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שען פּנים האָט דאָס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאַס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אָבגעוועלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאַקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאַרק אַריין. טיילמאָל זאָגען זיי, ווי עפּעס מסכים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטעל אויף איהר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַווי, אַווי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געוועזען, און אַן אַליץ האָט מען געהאַט פערגעסען; אַמאָל אין יאָהר פריעהליך זיין — איז מען פריעהליך געוועזען. האַלב־שכור האָט מען זיך שלאָפען געלעגט, האָט מען

זיך אויפגעהאַפּט אין דערפריה, האָט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האָט אַ יודישער קרעמער דאָס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, ביי אַ יודישען בעל־מלאכה איז דאָס העמעריל מיט דער צוואַנג ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען...

מען איז אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פערדינען. דער הימעל בלאָט. אַ „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מאַרק אַרום, אַריינגעקראָכען און צולעגט זיך אין זיין שאָפּען־פעלין, איינער נאָך אין זיין יום־טוב־דיגען, ווידענעם הוט (דער וואָכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פערפאַלען געוואָרען). יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען אויס אויף אַ פּודר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צהייטען ברוגז, פון דערהייטען, באַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייבי'ס עפּשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פריהרען אין די האַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פון זיך אַליין, זאָגען גלייכווערטלעך, עס הייסט, ווי זיי האָבען שוין גאָרנישט וואָס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט אַ רעטעך און גאָט ביי די שטעלען צו'ם מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אַלע קלערען איצט אין געדאַנק: נאָר ער אַליין וועט היינט מיטאָג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך אַ גערודער. דער סטראַזשניק שלעפּט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאָלדרעס פאַר פּאָדאַטקעס, אַ יודענע לויפט נאָך, בעט זיך,— דער סטראַזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האַלאַטלעך, און עס קלאַפּט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אַריין. פון אַלטען חדר אַרויס און אין נייעם נאָך נישט אַריין, דרעהט מען זיך דערווייל פּוסט און פּאַס אַרום, און מען וואַרפט זיך דער מאַמען אין די אויגען. די מאַמעס שילטען, האַפּט מען אַ שטיק ברויט אין קעשענע אַריין און מען לאָזט זיך. אין קצבי'שען געסיל זענען אויסגעשפּרייט פעלצען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאַנגע זעק איז פערשפּרייט ווינטער־אויבס, עפּעל, פלוימען, האַפּט מען הענר פלוימען און מען לויפט אין שטאָדט־פעלד אַראָב, וואו די בהמות פיטערן זיך. אַ שווערער טוי הויערט אויף אַלעס, נאָר עס שאַדט נישט, מען נעהמט צוזאַמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען

וויִיץ, איבערגעבליבען סכך און מען מאַכט פייער, מען בראָט קאַרטאָפעל, מען זעצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אַוועקגעגנב'עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייער געהט אויף און לעגט זיך שוואַרץ איבערן שטעדטיל, קינדער האָבען דאָס שטעדטיל אַיינגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מאַרק אַרום, חנפנ'ען די אָרימע בעלי־בתים. אָנגענעסענע טאַטעס האָרכען אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיט'ן קאָפ.. בחורים קומען אָן צופאָהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פלייצעס און נייע קאַפאָטעס געמאַכט אויף יום־טוב), געהען אין די הייזער אַרום, שאַפען זיך טעג. מאַמעס בעלייטען זייערע בחורימ'לעך אויסער דער שטאָדט אַרויס, נאָכשלעפענדיג נאָך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף אַ תכלית.

דאָס גאַנצע שטעדטיל האָט פאַר עפעס מורא. עס ציטערט, ס'קלערט אויף אַ תכלית...

הינטער דער שטאָדט אַרויס שפאַציערט אַ יוד אַ שניידער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פערלאָפענע אויגען מיט אַ הויכען, דאַרען נעזיל. אַ יונג, אָנגעטהון אין אַ נייעם „סאַקראָק" — זיין זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שניידער זאָגט איהם גליקען צו, דער יונג שווייגט שטיל און דאָרט אויפ'ן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פעקעל אויף די פלייצעס ווייט אין דער וועלט אַריין, זוכענדיג ערגעץ אַ שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און אַ מאַמע געהט נאָך און בענשט און וויינט...

פאַרנאַכט קומען אָן די פוהרען צו פאָהרען פון מאַרק, מיט פעק, קאַסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפלעך אַרויס, די הימלען זענען בעהמאַרעט, ליעגען געדיכט נאָהענט איבערן שטעדטיל, אַ קאַלטער רעגען קאַפעט (אַזוי איז שוין אַז עס איז אַ מאַרק, מוז רעגענען) מיט איין מאָס, מיט איין כונה, אָדער גאָר אָהן כונה. די רינשטאָקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואַסער, נעהמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פון איין זייט גאַס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שוועלען און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פון די רינשטאָקען קומט אַריין אין די געוועלבלעך, וועלכע ליעגען מיט די שוועלען אין דער ערד אַיינגעקאָפעט. יודען שאַרען אַרויס דעם אונגעבעטע־

נעם נאַסט מיט לאַפּעטעס, פּלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער אַרויס, דורך צעהן צוריק אַרײַן, און גלי'ט אַרויס שטיקער האָלץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווײַבער לויפען נאָך: האַפּט, האַלט אײַן, האַלט אײַן!

אין געסיל שפּאַציערט אין בית־המדרש אַרײַן גדליה יודעל'ס. דער טויט אַליין, אַ יוד אַ סוחאָטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד, און שמאָל ווי אַ יונגעל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זײַנער זאָל זיך נישט דורכברעכען. זײַן דינער האַלז איז מיט אַ דיקע פּאַטשײַלע פערבונדען. ער האָרהעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאָס שטעדטיל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאַר סוחאָטניקעס, און זיי קוקען אויף זײַער גלײַכען, וואָס איז נאָך הײַנט מיט זיי, און מאָרגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי בעהאַלטען פון אונז, און וואָס מיר האָבען אַזוי מורא דערפאַר. אין געסיל ווערט שטיל, אַז גדליה יודעל'ס געהט דורך, מען הויבט אָן אין די האַרצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זײַנע ברייטע, שוואַרצע פליגלען וואָלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונגלעך שטעהען און סוד'ען זיך אין אויער, און ווײַזען מיט'ן פינגער אויף איהם... און דאָס געסיל האָט דרך־ארץ פאַר'ן טויט...

בײַ נאַכט זענען די בעלי־הבית'טעס געזעסען מיט די שכנות אַרום דעם אייוועל, אין וועלכען עס האָט זיך געבראָטען עפּעלעך פאַר די יונגלעך, וואָס לערנען אין חדר בײַ־נאַכט. די ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפ'ן טיש געברענט, און די ווײַבער זענען געזעסען אַרום, די ווינטער־ווערש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען און אָנהויבען דאָס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערווײַל בײַם קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „העגגלעך". אין שטוב איז דערווײַל נאָך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אַרײַן די פינסטערע נאַכט. אין דרויסען איז נאַכט — און דאָ זענען מיר אין דערהיים, „בײַ דער מאַמע".

פון לאַוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט איהרע פעק און קאַסטענס מלכה׳לע, ר׳ יחזקאל גאָמבינערס הייב. ווי אַנ־אַלטע בעל־הבית׳טע איז זי געפאָהרען אויפ׳ן מאַרק איינקויפען דעם אויסשטייער פאַר לאה׳לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז גע־קומען מיט די פעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען דאָס גאַנצע הויזגעזינד, די גאַנצע משפחה, און אַלע נאָהענטע און ווייטע בעקאַנטע, שיינדעל און הינדעלע, און החל־לאה מיט די מוהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפיעל עס קאָסט, און ווינשעווען דער כלה. מלכה׳לע האָט אויסגעפאַקט דעם ציץ מיט׳ן קאָרט, די טיכער און די געצויגענע לײַלעכער, און פון יעדען שטי־קעל בעזונדער זיין היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפעניששען און די געשעהענישען, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפט, און די „שיעור׳ן״, וואָס האָבען זיך געטראָפען ווי די „האָהר״ אויפ׳ן קאָפּ. די ווייבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און געמאָסטען און געגאַנגען טרעפען, וויפיעל עס קאָסט און קיינמאָל נישט געקענט טרעפען: אָדער אַ ביסעל צופיעל, אָדער אַ ביסעל צו־ווינציג. אַליין צו פערשטעהן, האָבען די ווייבער, ווי דער שטיי־גער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָפּגערעדט פון פריהער) פונקט קאַפּויר געטראָפען, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוי־דעם, האָט די צווייטע נעמווט פונקט טרעפען: קעלער. איז דאָרט אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מילעבער־פערקרימענישען, נו, נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלישער ווייבערשער שניידער (אַ שוואַרצער יונגער־מאַן נאָך דער התונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקייט ליעגט איהם נאָך אויפ׳ן פנים אויסגעגאָסען), דער מיט׳ן אַכט־קאַנ־טיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת טאַנצען ביי איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהייט די ווייבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס, און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען אויסגעפאַטשט פון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט׳ן בוך, וואָס ער רופט עס „זשורנאַל״, — אַזאַ מין בוך מיט ווייבערשע מענטעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פאַריז קליידער מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פרענזעלעך״, איינס אויפ׳ן צווייטען פערוואָרפען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט אין פאַריז אַזעלכע מיני מאַנסבערשינעדיגע קאַפּעטעס מיט באַש־

ליקען פון הינטען. ער ווייסט, זאָגט ער, ווי צו אַרבייטען, ווי מען טראָגט אין דער וועלט, נאָר דאָ איז נישטאָ פאַר וועמען. טאַקע דערפאַר וועט ער באַלד נאָך פסח פאָהרען קיין לאָנדאָן, איבער'ן ים, ער האָט שוין אין דער־היים אַ „שיפס־קאַרטע" ליגען. און דאָס אַלץ האָט ער „געשפּראָכען" אין אַזאַ מין ניי־מאָדנער שפּראַך, מיט דייטשע ווערטער, פון די ביכער אַרויס. „אַזאַ שניידער־יונג איז דאָס, קיין ייד וועט שוין פון איהם נישט זיין"...

אין קיך שטעהען אויסגעשטעלט אַלע קינדער, יונגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאָך אין די לאַמטערנעלעך). אין מיטען צווישען זיי שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פון אַ גרויסער שיסל אַרויס קליינע האָניג־לעקעכלעך, לאַנגע פלעצעלעך, געמאַכט ווי פינגעלעך, וואָס זי האָט פאַר זיי געבאַקען, וואָרום, אַזוי איז שוין דער מנהג פון לאַנג, צו טיילען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאַכט, ווען מען גיט אַוועק די אויסשטייער צו נייען.

XI.

דריי חופּות.

מזל־טוב, מזל־טוב; היינט איז לאָהלעס חתונה.

אַ שטילע, קלאָרע שבת־נאַכט.

נאָך אַ פּאָר טעג, ווי דער שני האָט אָהן אַנאויפהער געשאָבען אויפ'ן קליינעם שטעדטיל און בעשאָטען עס פון קאָפּ ביז צו די פיס, איז אין אַ שענעם פאַרנאַכט די לבנה אָנגעקומען. זי האָט זיך געמאַכט אַ וועג דורך די וואָלקענס און האָט דאָס שטעדטיל ליכטיג געמאַכט אַזוי, אַז די קינדער, וואָס זענען אַהיים געגאַנגען פון חדר מיט די ברענענדיגע לאַמטערנעלעך, האָבען זיך מיט זיי מעהר ניט בענוצט פאַר אַ אילומינאַציע, ווי אויף צו בעלייכטען דעם וועג. נאָך דער לבנה זענען אַרויסגעשוואומען די שטערען, יעדער איינציג־

ווײַז, פון די בעהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליעגען אין זייער רוה, און האָבען זיך אַלאָז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואָלקען און צווייטען אין די עקען וועלט אַרײַן. די שטערען האָבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האָבען געהויערט איבער׳ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאַדעס ווײַסע שעפסען, איינס בײַם צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אָפען, די לעמפלעך שײַנען אַרויס, יונגעלעך האַפען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפערען אין גאַס. אין שטעדטיל איז אַ שמחה: דרײַ חופות! דער גביר פון שטעדטיל, ר׳ יחזקאל, מאַכט התונה זײַן יונגסטע טאָכטער לאָה׳לען. ר׳ יחזקאל׳ס פערד־יונג נאָטע פיהרט אונ־טער די חופה יחזקאל׳ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין אַ ספר־תורה׳לע. בײַ ר׳ יחזקאל׳ן וועט דער רב אַליין מסדר קדושין זײַן. אַזוי פיעל הסידים, נגדים זענען אָנגעקומען אויף דער התונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר׳ נה בדחן אויך דאָ, — עס וועט זײַן אַ לעבען!... אויך בײַ נאָטעס חופה וועט זײַן ניט אַבי ווי. נאָטע וועט צודעקען יענטען דעם קאָפּ פאַר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג בײַ די אַלטע בעלי־בתים, התונה צו מאַכען אַ דיענסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יונגסטע טאָכטער אויס. און הײַנט דער יום־טוב פון אַרײַנגעבען דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה אין הברה תהלים!

דאָס גאַנצע שטעדטיל איז פול מיט מהותנים און מהותנת׳טעס, מען ראַמפעלט אַרום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלעקלעך אין אַלע גאַסען. יונגען האַפען זיך פון הינטען אַרויף, און עס איז אַ ליאַרים און געטומעל. עס בעווײַזען זיך הסידים אין זײַדענע היט, סאַמאַטענע היט, אין שטרײַמלעך און ספּאָדקעס, געקנייטשט אין דרײַען, טיילען זיך כבודים אין דער גאַס. עס בעווײַזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט איל, אין שבת׳דיגע, טוכענע קאַפּאָטעס מיט׳ן שניט פון הינטען; מהותנת׳טעס מיט ברייטע שטערענטיכער, מיט האַרץ־בערטלעך, מהותנת׳טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זײַדענע ברייטע קליידער, ברוגז׳דיגע מוהמעס שטעהען פאַר די טהירען, אָנגעטהון מיט די קייטעלעך, מיט די בראָשקעלעך און וואַרטען אויף דעם שליטען, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די התונה־געסט (די ניי־מאָדישער אויסטהו), האָטש

זיי האָבּען אייניגע טריט נאָר אַריבּערצוגעהן. מיידלעך, בּעלי־בּתי׳שע קינדער (אַ פּאָר טאָג נאָך פאַר דער התונה זענען זיי שוין אַרומ־געגאַנגען מיט קליינע צעפּלעך, וועלכע זיי האָבּען זיך געפלאָכטען, כּדי די האָהר זאָלען זיין „געקאַרבּט“), זענען אויסגעצירט אין ווייסע קליידלעך, אין בּלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האַלטען זיי סאַמעטענע בּיטעלעך אויף טאַניך־געלד. עס געהען צום חתן בּחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפּחה שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכען, אַז דער בּחור האַלט בּיי אַ שדוך טהון. עס בּעוויזען זיך יונגלעך אין קאַפּעלעך און מייד־לעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס געהען מיט די מאַמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט אָן אויף איין פּלאַין און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כּלה צו דער הופּה פאַר'ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפּט אויך אַרום, בּעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליעגט ווי אַ וואַרימער דעק איבּערן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי בּיי־טאָג. די שטערען ווינקען אַראָבּ, דער שניי פינקעלט אַרויף, בּריליאַנטען פליהען אין אויר אַרום, און די הייזלעך שטעהען אין די ווייסע קאָפּקעלעך אויפ'ן קאָפּ, און שליטענס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האַפּען זיך אויף פון הינטען אויפ'ן בּרעטיל.

אין גאַס האָט זיך געהערט פידלען שפּילען הסידישע, לאַנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר' שלמה לינשעצער'ס פידעלע וויינט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערען אין הימעל, די ווייסע וועלט אַרום און אַרום שוויגט און האָרכט זיך איין. הסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער ווייזען זיך ליכט און לאָמפּען. אויפ'ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. ווייבּער שטעלען זיך פאַר די טהירען מיט אָנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פייערען צופלאַקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כּלה צו דער הופּה פאַר'ן שול־הויף. עס הויבּען אָן געהן הסידים אין שוואַרצע שטריימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטען זיך ווייבּער אין בּלאַנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בּרי־ליאַנטען, וואָס זענען אַיינגעזעצט ווי שטערען. בּרייטע, זיידענע קליידער רוישען. כּפּול־שמונה׳דיגע הבדלות פלאַקערען אין די הענד. שוואַרצע סאַמעט טוקט זיך אין זיידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָ־

מײַען װאַסער אין װײַסען שײַן. דער רבי איז אין אַ װײַסען האַלאַט און מיטען, און די שװאַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאַװיטשער רבי׳צען אין דעם ברײַטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קלײנע חדר־ױנגעלעך, מײדעלעך האַפען די ראָזינקעס, װאָס פאַלען אײנע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרײַבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ װעג. עס װײַזען זיך חתן־כלה. זײ געהען בײַזאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכלעך. די מחותנים געהען פון בײדע זײַטען. ר׳ יחזקאל אַלײן איז אין אַ שטרײַמעל, אין שיך און זאָקען גלײַך מיט׳ן מחותן. די מחותנת׳טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַלץ װאַרפט אַן אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, חסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די חסידים זינגען מיט און די הבדלות לײַכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צו האָט זיך געװיזען דער צװײטער. נאָמע פיהרט יענטען אונטער דער חופּה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ ױנג און האָט געטראָגען די שװאַל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע ליכטען און בײמען, װאָס יעדער פון זײ האָט זיך געברענט אין אַן אַנדער׳ן קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די אַרומגעבונדענע באַקען׳ס בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט אין געקלונגען דאָס געסעל. אַ ױנג האָט ערגעץ־װאו דערכאַפּט דעם שטאָדט־גרעגער, װאָס העננט אויפ׳ן קלאָץ פאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרעגערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די װעגען און חתן־כלה בעגלײט. רחל־לאה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה בײַ די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די ױנגען פײַפען־צו, האַפען קײלען שנײ, קנעטען זײ פעסט און לאָזען אין די קעפּ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָמע זעהט אויס אין זײַן שבת־היטעל, װי גאָר אַן אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען װינקען לאָבעסאַטע פון הינטער דער חופּה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אסתר׳לס שבת־קלײדעלע, װײנט הויך אויפ׳ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צװישען די מחותנים, בעלי־עגלות, װאָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, און אויסגעשמירטע שטיװעל און אין שװאַרצע שבת׳דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת׳טע אין אַ ברײט קלײד מיט באַנדען, און מיט אַ שלײפעלע אויפ׳ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זײַטען

און, אָנגעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מחותן בײַ די באָקען, טאַנצט זי מיט איהם אויף אײַן אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט,
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מײַנע שונאים צופּלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באָם! בים־באָם!

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראָמייטערס האָבען פאָר־אויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז! צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רײַטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רײַט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ'ן קאָפּ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רײַט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע ברואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האַלאָפּוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צו'ם הימעל געוואָרפען. שראָט אָן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי יריחו'ס מויערן אײַננעהמען! שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד, מיט נגונים אויף די ליפען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה'לע און האָבעט דערמיט בלינדער־הייט: אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע! קיין וואַרים לעפעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטײַן איז ער געשלאָפען, אין די הײַזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה'לע זיך געלאָזט שרײַבען, אַ ספר־תורה'לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָבצען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה'לע, אונזער ספר־תורה'לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר'ל אויף די עץ־החיים'לעך האָט דאָס ספר־תורה'לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה'לע!" אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָבגעוואָרפען, דעם בעלדשער'ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפּוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה'לע און אַ טענציל

אין קאהן דערמיט געמאכט. דער בלינדער עקיבא פאטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאנצען ארום דעם ספר־תורה׳לע, קושען עס, האלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פייערלעך קנאקען מיט, און די טראמפייטען שאלען מיט, און די יודען מיט געזאנג, מיט געוואלדען, טאנצען צו, שפרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געווען ארומגערינגעלט מיט א נידריגען פלויט פון שווארצע, האלב־פערברענטע ברעטער, זענען די דריי הופות אנגעקומען. הינטער א ווייסען צודעק שניי, וועלכער האט געגרייכט ביז צום פלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האט געקוקט מיט איהר ווייסער קאפקע אויפ׳ן קאפ אין הימעל אריין; די לבנה האט זי מיט ליכט בעגאסען.

ביי דער חורבה האבען זיך די דריי הופות אבגעשטעלט. די נגונים פון די אלע דריי הופות האבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאנגען, פאר זיך, און האט בעזונדער אבגעקלונגען. און עס האט זיך געדאכט, אז די נגונים האלטען צווישען זיך מלחמה, איין כלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, הסידי׳שע פידלען, די בעל־עגלה׳שע בעמבע און די בעל־הבית׳ישע טראמפייטען האבען זיך געקריגט, און איינע האט די צווייטע געוואלט גובר זיין...

הינטער דער שטאדט איז די וועלט ארום און אין ווייסען געווען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געווען ארום, ווי אויף א גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז ווייט געהאנגען א נישט־בעשטימטע ווייסע המארע, וואס האט צוזאמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האט איינע אליין ארומגעשפאצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ׳ן חיים־בעשנייטען בארג איז אלץ נאך געלעגען אויסגעשפרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואס האבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק ארויסגעשטארט,

האָט די לבנה אַרומגעשפּאַציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען אַ הויכע מצבה מיט ליכט בעגאָסען. הינטער דעם פּלויט פון בית־עולם איז דער שוואַרצער טײַך געווען, דער טײַך, וואָס מען זאָגט וועגען איהם אין שטעדטיל, אַז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטײַן אַרוים, און וואָס זײַן וואַסער איז אַ רפואה צו קראַנקע אויגען. נאָר דער טײַך אַלײַן האָט זיך נישט געלאָזט צודעקען הינטער דער ווײַסער צודעק. דאָ און דאָרט האָבען זיך אין זײַן שוואַרץ וואַסער שטיקער שנײַ געגענאַיבער דער לבנה גענעצט, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אײַער... ווײַט הינטערן בית־עולם האָט דער שוואַרצער טײַך, אין געשטאַלט פון אַ שוואַרצער רינג, אין דער ווײַסער אונענדליכקײַט זיך פערבלאָנדזעט, און מען האָט נישט געוואוסט, וואו זײַן סוף איז.

איינער אַלײַן, מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלײצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האַנד, איז דער וואַנדלער געגאַנגען איבער׳ן וועג, וואָס פיהרט פאַרבײַ דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, ווײַס־בעשנײַטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווײַסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זײַן טויט לעבען. אַלט־קאָזמער האָט פון דערווײַטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאַנגען און דאָס ווײַטע שאַלענדיגע עכאָ פון די טראָמפּײטען און פון דער בעמבע. נאָר דאָ האָבען זיך די נגונים נישט געקריגט, נישט איינער געוואָלט דעם צווייטען גובר זײַן. שטיל און רוהיג, ווי פון אַ בעהאַלטענער וועלט, האָבען די טענער אַהער געבלאָנדזעט, און האָבען זיך דאָ אינאײַנעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדער האָט געגעבען זײַן טאָן אין ניגון, די הסידי׳שע פידעל, די בעל־הבית׳ישע טראָמפּײט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געוואָרען פון איין שטעדטיל...

און דער וואַנדלער צוזאַמען מיט דעם ניגון האָבען זיך אינאײנעם מיט דער שוואַרצער וואַסער־רינג ערגעץ ווײַט אין דער ווײַסער אונענדליכקײַט פערבלאָנדזעט..